

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
ROMAN DİLİ VE KÜLTÜRÜ
ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 3

Sayı: 1

Haziran 2022

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF ROMA LANGUAGE AND
CULTURE RESEARCH INSTITUTE

Volume: 3

Issue: 1

June 2022

ISSN 2636-8005

DERGİ SAHİBİ

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları
Enstitüsü Müdürlüğü adına;
Doç. Dr. Gökhan ILGAZ

OWNER

On Behalf of Trakya University
Chancellor's Office, Administration Office
of Institute of Roma Language and Culture
Research;
Assoc. Prof. Dr. Gökhan ILGAZ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

EDITOR

Assist. Prof. Dr. Levent DOĞAN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. Muhammed TAĞ
Öğr. Gör. Tülay TEKİN YILMAZ

ASSITANT EDITORS

Res. Assist. Muhammed TAĞ
Lect. Tülay TEKİN YILMAZ

ALAN EDİTÖRLERİ

Unvan ve isim sırasına göre

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
(Güzel Sanatlar)

Doç. Dr. Bülent YILDIRIM
(Tarih)

Dr. Öğr. Üyesi Aylın DİKMEN
ÖZASLAN
(Sosyoloji)

Dr. Öğr. Üyesi Banu YAMAN ORTAŞ
(Eğitim)

Dr. Öğr. Üyesi Polat SEL
(Dil-Edebiyat)

FIELD EDITORS

by academic title the names listed and
alphabetically

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
(Fine Arts)

Assoc. Prof. Dr. Bülent YILDIRIM
(History)

Assist. Prof. Dr. Aylın DİKMEN
ÖZASLAN
(Sociology)

Assist. Prof. Dr. Banu YAMAN ORTAŞ
(Education)

Assist. Prof. Dr. Polat SEL
(Language-Literature)

ETİK EDİTÖRÜ

Prof. Dr. Mukadder SEYHAN YÜCEL

ETHICS EDITOR

Prof. Dr. Mukadder SEYHAN YÜCEL

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK

ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Seda TAŞ İLMEK

Dizgi Mizanpaj

Tuğçe PEKCOŞKUN

Page Layout

Tuğçe PEKCOŞKUN

YAYIN KURULU

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Faruk YORULMAZ
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Prof. Dr. Sulejman BAKİ
Tetova Devlet Üniversitesi,
Kuzey Makedonya

Doç. Ercan YILMAZ
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Doç. Dr. Mirzana Pašić KODRIĆ
Sarajbosna Üniversitesi,
Bosna Hersek

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

EDITORIAL BOARD

(By academic title the names listed and alphabetically)

Prof. Dr. Faruk YORULMAZ
Trakya University,
Turkey

Prof. Dr. Sulejman BAKİ
State University of Tetova,
North Macedonia

Assoc. Prof. Ercan YILMAZ
Trakya University,
Turkey

Assoc. Prof. Dr. Mirzana Pašić KODRIĆ
University of Sarajevo,
Bosnia and Herzegovina

Assist. Prof. Dr. Cüneyt TAŞKIN
Trakya University,
Turkey

DANIŞMA KURULU

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ
Dumlupınar Üniversitesi,
Türkiye

Prof. Dr. Mensur NUREDİN
Uluslararası Vizyon Üniversitesi,
Kuzey Makedonya

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Akdeniz Üniversitesi,
Türkiye

Doç. Dr. Egemen YILGÜR
Yeditepe Üniversitesi,
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Memiş Merdan
Şumen Episkop Konstantin Preslavski
Üniversitesi, Bulgaristan

Dr. Öğr. Üyesi Özcan AYGÜN
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN
Trakya Üniversitesi,
Türkiye

ADVISORY BOARD

(By academic title the names listed and alphabetically)

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ
Dumlupınar University,
Turkey

Prof. Dr. Mensur NUREDİN
International Vision University,
North Macedonia

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Akdeniz University,
Turkey

Assoc. Prof. Dr. Egemen YILGÜR
Yeditepe University,
Turkey

Assist. Prof. Dr. Memiş Merdan
Episkop Konstantin Preslavsky University
of Shumen, Bulgaria

Assist. Prof. Dr. Özcan AYGÜN
Trakya University,
Turkey

Assist. Prof. Dr. Veysi AKIN
Trakya University,
Turkey

KAPAK TASARIM **COVER DESIGN**
Doç. Dr. Aylin BEYOĞLU Assoc. Prof. Dr. Aylin BEYOĞLU

YAYIN DİLİ **PUBLICATION LANGUAGE**
Türkçe, İngilizce Turkish, English

YAYIN SIKLIĞI **PUBLICATION FREQUENCY**
Yılda bir sayı (Haziran) One number per year (June)

İLETİŞİM **CONTACT**
Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Trakya University Institute of Roma
Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Enstitüler Language and Culture Research
Binası 2. Kat Balkan Yerleşkesi 22030 Institutions Building 2. Flat Balkan
Merkez / Edirne Campus 222030 Center / Edirne
+90 284 235 9299 +90 284 235 9299
raedergisi@trakya.edu.tr raedergisi@trakya.edu.tr

BASKI **PUBLISHING**
Trakya Üniversitesi Matbaası Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Edirne Teknik Bilimler MYO
Sarayıçî Yerleşkesi/EDİRNE Sarayıçî Yerleşkesi/EDİRNE

Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir. **Trakya University Journal of Roma Language and Culture Research Institutes International Peer-Reviewed Journal.**

Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nde Romanlar üzerine yapılan çalışmalara bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşan ve ele aldığı konuyu analitik ve özgün bir biçimde ortaya koyan makalelere yer verilir. Dergimiz ücretsiz ve açık erişim sağlayarak, alan ile ilgilenen tüm araştırmacılara bilgi kaynağı olmayı hedeflemektedir. Alanda üretilen nitelikli bilginin bilimsel yayıncılık aracılığıyla uluslararası boyutta görünürlüğünü ve erişilebilirliğini arttırmayı ve bu bağlamda bilim dünyasına katkıda bulunmayı başlıca amaç edinmiştir.

Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Romanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, her yılın Haziran ayında olmak üzere yılda bir kez yayımlanır. Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce yayın kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Değerlendirilmesi uygun bulunan makaleler yazar adları gizli tutularak en az iki ayrı hakeme gönderilir. Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'ni hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

Trakya University Journal of Roma Language and Culture Research Institute accepts articles on Roma with a scientific perspective and reveal the subject in an analytical and original way are included. Our journal aims to be a source of information for all researchers interested in the field by providing free and open access. It aims to increase the visibility and accessibility of the qualified information produced in the field on an international perspective through scientific publishing and to contribute to the world of science in this context.

Journal of Roma Language and Culture Research Institute is an international peer-reviewed journal that includes original studies on Roma in the field of social sciences. Journal of Roma Language and Culture Research Institute accepts submissions both in Turkish and English. Journal is published once a year, in June. The articles sent to the Journal of Roma Language and Culture Research Institute are examined in terms of compliance with the writing principles of the journal before the publication is established. The articles that are deemed appropriate to be evaluated are sent to at least two separate referees by keeping the author names confidential. The opinions defended in the articles published in the journal do not related to the Journal of Roma Language and Culture Research Institute in any circumstances. The responsibility of the published articles and articles belongs to the author.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

(Unvan ve isim sırasına göre)

Prof. Dr. Çağlayan Kovanlıkaya, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/İstanbul

Prof. Dr. Emine DİNGEÇ, Dumlupınar Üniversitesi/Kütahya

Doç. Dr. Levent VURAL, Trakya Üniversitesi/Edirne

Doç. Dr. Muharrem ÖZDEN, Trakya Üniversitesi/Edirne

Dr. Öğr. Üyesi Büke KOYUNCU KAHVECİOĞLU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi/İstanbul

Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM, Trakya Üniversitesi/Edirne

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KALAYCI, Çankırı Karatekin Üniversitesi/Çankırı

Dr. Öğr. Üyesi İlke ORUÇ, Trakya Üniversitesi/Edirne

Dr. Öğr. Üyesi Niyazi ADIGÜZEL, Kırklareli Üniversitesi/Kırklareli

Dr. Öğr. Üyesi Selcen ÖZYURT ULUTAŞ, Uşak Üniversitesi/Uşak

Öğr. Gör. Dr. Çağdaş ALBAYRAK, Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesi/Zonguldak

Arş. Gör. Dr. Gülşen ÇAKIL DİNÇER, Adıyaman Üniversitesi/Adıyaman

Arş. Gör. Dr. Pelin SEÇKİNOĞLU, Karadeniz Teknik Üniversitesi/Trabzon

İÇİNDEKİLER CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ | RESEARCH ARTICLES

ERDEM DİRİMEŞE

1-19

AVRUPA BİRLİĞİ TOPLUMSAL CİNSİYET POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'DE ROMAN KADINLARIN DURUMU: ZONGULDAK ÖRNEĞİ *GENDER POLICIES OF THE EUROPEAN UNION AND THE STATUS OF ROMA WOMEN IN TURKEY: THE CASE OF ZONGULDAK*

HASAN ALİ CENGİZ

21-34

1523 VE 1530 YILLARI TAHRİR KAYITLARINA GÖRE YANBOLU'DAKİ KIPTİLERİN (ROMANLARIN) SOSYO-EKONOMİK DURUMLARI *THE SOCIO-ECONOMIC STATUS OF GYPSIES (KIPTİ) IN YANBOLU ACCORDING TO THE TAHRIR RECORDS OF 1523 AND 1530*

GONCA GÜLVODİNA

35-48

TAHİR ALANGU'NUN ÇİNGENE HİKÂYESLERİ ADLI ESERİNDE YER ALAN BALKAN ÇİNGENE HİKÂYESLERİNİN OLAY ÖRGÜSÜ BAKIMINDAN İNCELENMESİ *THE EVALUATION OF BALKAN GIPSY STORIES WITHIN GIPSY STORIES BY TAHİR ALANGU IN TERMS OF PLOT*

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü
Dergisi
Cilt: 3 Sayı:1 Haziran 2022

TRAKYA UNİVERSTİY
Journal of Roma Language and Culture
Research Institute
Volume: 3 Issue: 1 June 2022

FATİMA AYDIN

49-64

DİVAN ŞİİRİNDE ÇİNGENELER GYPSIES IN DIVAN POETRY

NAZLI NEŞE KAYMAK – TÜLAY TEKİN YILMAZ

65-79

*TOPLUMSAL CİNSİYET ROMA WOMEN IN THE CONTEXT
BAĞLAMINDA ROMAN KADINLAR OF GENDER*

KİTAP TANITIMI | BOOK REVIEW

KAYHAN BAYRAM

81-84

*EDİRNE ROMANLARINDA GEÇİŞ RİTÜELLERİ VE DİN
Doç. Dr. Nebile ÖZMEN, İstanbul 2015, 256s.*

Araştırma Makalesi/Research Article

AVRUPA BİRLİĞİ TOPLUMSAL CİNSİYET POLİTİKALARI VE
TÜRKİYE'DE ROMAN KADINLARIN DURUMU: ZONGULDAK
ÖRNEĞİ

GENDER POLICIES OF THE EUROPEAN UNION AND THE STATUS OF
ROMA WOMEN IN TURKEY: THE CASE OF ZONGULDAK

ERDEM DİRİMEŞE¹

Geliş Tarihi: 19 Mayıs 2021
(Received)

Kabul Tarihi: 28 Ocak 2022
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışma, AB'nin toplumsal cinsiyet ve dezavantajlı gruplar hakkındaki politikaları ile dezavantajlı gruplardan biri olan Romanların Türkiye'deki durumunu ele almaktadır. Çalışmanın amacı, AB toplumsal cinsiyet politikaları ile roman kadınlarının Türkiye'deki durumunu Zonguldak kenti üzerinden incelemek ve dezavantajlılık durumlarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda araştırmanın evrenini Zonguldak il merkezinde Mithatpaşa Mahallesinde, İkinci Makas diye bilinen Roman bölgesinde yaşayan Romanlar oluşturmaktadır. Sonuç olarak, aşırı yoksulluk ve temel ihtiyaçlardan yoksunluk Zonguldak'ta Roman aileler arasında yaygındır. İşgücü piyasasına, eğitime, sağlık sistemine ve konut piyasasına erişimde ayrımcılık hâlâ sürmektedir. Bu durumdan dolayı Zonguldak'ta Romanların etnik temelli ayrımcılığa maruz kaldıkları düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: AB Politikaları, Roman, İstihdam, Ayrımcılık

ABSTRACT: This study deals with the EU's policies on gender and disadvantaged groups and the situation of the Roma, one of the disadvantaged groups, in Turkey. The aim of the study is to examine the EU gender policies and the situation of Roma women in Turkey through the city of Zonguldak and to reveal their disadvantaged status. Accordingly, the universe of the research is composed of the Roma people living in the Roma district known as the "İkinci Makas" in the Mithatpaşa Neighborhood in the city center of Zonguldak. As a result, extreme poverty and lack of basic needs are common problems among Roma families in Zonguldak. Discrimination in access to the labor market, education, health system, and housing market persists. Due to this situation, Roma women in Zonguldak are exposed to both ethnic and gender-based discrimination.

Key Words: EU Policies, Women, Roma, Employment, Gender Equality

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin ve üye devletlerin temel prensiplerinden ve en önemli amaçlarından birisi de temel haklara saygı ve bu hakların geliştirilmesidir. Bu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, erdemdirimese@beun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1873-6425

çerçevede temel hakların korunması ile ilgili olarak, Lizbon Anlaşması kapsamında geçerli olan Avrupa Birliği Anlaşması'nda (ABA) ele alınan konuların, "insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel geçerliliği ve bölünmezliği, insan onuruna saygı, eşitlik, dayanışma" olduğu vurgulanmaktadır. Aynı şekilde ABA' da "sosyal dışlama ve ayrımcılıklar ile mücadele edileceği, sosyal adaletin, cinsiyet eşitliğinin, nesiller arası dayanışmanın ve çocuk haklarının korunmasının teşvik edileceği" belirtilmektedir. Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşmada (ABİA) ise "ayrımcılık yapmama" ile ilgili hükümler yer almaktadır. Bu kapsamda "İrk ve Etnik Köken Ayrımı Yapılmaksızın Kişiler Arasında Eşit Muamele İlkesinin Uygulanmasına Konsey Yönergesi" ile "İstihdam ve Meslekte Eşit Muamele için Genel Çerçeve Oluşturan Konsey Yönergesi", AB çerçevesinde temel haklarla ilgili en temel iki yönergeyi teşkil etmektedir. İrk veya etnik köken temelinde ayrımcılığın, AB'nin amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından olumsuz nitelik taşıyabileceği bu yönergelerde vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda yönergelerde özellikle, istihdam, sosyal koruma, yaşam standardı ve kalitesi, ekonomik ve sosyal birlik, özgürlük, güvenlik ve adalet alanlarına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca her türlü "doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın" yasaklanması gerektiği belirtilmekte ve özellikle kadınların çok yönlü ayrımcılığa konu oldukları ifade edilmektedir.

BM Genel Kurulu tarafından 1979' da kabul edilen "Kadına Karşı Her Türül Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)" Kadına karşı ayrımcılığı tanımlayarak, bu ayrımcılığa son verilmesi için yapılması gerekenleri ve alınabilecek önlemleri belirlemek amacıyla oluşturulmuş uluslararası bir sözleşmedir. Bu sözleşme kalıp yargılar, ayrımcı gelenekler, kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri gibi kültürel faktörleri, kadınların insan haklarından yararlanmalarını sınırlandıran hususlar olarak belirtmektedir. Hem kamusal hem de özel alanda ayrımcılığın ortadan kaldırılması CEDAW' ın temel ilkeleri arasında da bulunmaktadır.

Nitekim hiç kimseyi dışlamayan bir gelişme sürecini taahhüt eden İnsani Gelişme Raporu, insani gelişmenin sürekliliğinde yerli halklar, etnik azınlıklar, mülteciler ve göçmenler olmak üzere yoksul, ötekileştirilmiş ve savunmasız grupların en arkada bırakılan gruplar olduğunu vurgulamaktadır. Evrensellik ve ilerlemenin önündeki engeller arasında yoksunluk ve eşitsizlikler, ayrımcılık ve dışlanma, sosyal norm ve değerler, önyargı ve hoşgörüsüzlük olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu raporda birçok kadını kendi yaşamında tam potansiyelini gerçekleştirebilmesi için gerekli olan fırsat ve güçlenmeden mahrum eden, birbirlerini pekiştiren toplumsal cinsiyet engelleri de açıkça ortaya koyulmaktadır. Konu ile ilgili olarak AB ülkelerinde birçok çalışma yapılmaya devam etmektedir ve AB sürecinde insan hakları alanında önemli somut adımlar atılmaya başlanmıştır. İnsan hakları konusunda evrensel standartların yakalanması için AB üyesi ülkeler ile

işbirliği yapılması diğer ülkeler için de gerekli ve yararlı görülmektedir. Dolayısıyla Avrupa Konseyinde insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda atılan adımlar ve gerçekleştirilen çalışmalar, politik ve hukuki bir çerçevenin oluşturulması ile sonuçlanmıştır.

AB sürecinde dezavantajlı konumda tanımlanan etnik gruplardan biri de romanlardır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sosyo ekonomik ve kültürel sorunları bulunan romanlar konusunda son yıllarda çeşitli adımlar atılmaya başlanmıştır. AB üyelik süreci hala devam eden ülkemizde, hem devletin attığı adımlar hem de AB politikaları romanlar konusunda farkındalık oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Roman çalışmalarında genel olarak barınma, eğitim, sağlık ve istihdam gibi başlıklar temel sorunlar olarak ifade edilmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların yaşadığı sorunların, roman kadınların dezavantajlılığını ne kadar hesaba kattığı tartışmalıdır. Yukarıda belirttiğimiz romanların genel sorunlarına bir de toplumsal cinsiyet konusunda kadın olmanın sosyal, ekonomik ve kültürel sorunları açısından bakıldığında daha büyük zorlukların ortaya çıktığı aşikârdır. Her ne kadar uluslararası arenada bu konuda birçok adım atılsa da bu adımların roman kadınların hayatına ne kadar değebildiği, ne ölçüde başarılı olduğu hakkında araştırmaların eksikliği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, AB toplumsal cinsiyet politikalarının kadının kalkınması üzerindeki etkilerini Roman kadınları perspektifinden incelemek ve bu politikalar ışığında Türkiye’de Roman kadınların durumunu ortaya koymaktır.

Nitel araştırma yöntemini esas alan bu çalışma, genel tarama modeli çerçevesinde yapılandırılmıştır. Tarama modelleri geçmişteki ya da şu andaki bir durumu var olduğu biçimiyle amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Unutulmamalıdır ki nitel araştırmalardan elde edilen sonuçlar evrene genellenemezler. Ancak konuya ilişkin derinlemesine bir bakış açısı sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada; istenilen bilginin eksiksiz olarak ve derinlemesine elde edilmesi, var olan durumu göstermesi ve alınan cevaplara dönüt vermeye imkân sağlaması açısından yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır (Topsakal, 2013: 550).

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan *amaçlı örnekleme yöntemi* kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırmanın amacı doğrultusunda sistematik ve rastgele seçilen durum örneklerinin amaçlı bir şekilde sınıflandırılmasıdır. Bu örnekleme yönteminde önyargıyı azaltmak, inanırlık ve güvenilirliği arttırmak amacıyla, görüşme yapılan kişilerin seçilmesinde, evreni temsil etme gücünden ziyade bu kişilerin araştırmanın konusuyla doğrudan ilgili olup olmadıklarına dikkat edilmiştir. Araştırma konusuna dair katılımcılardan elde edilen bilgilerin tekrarların

sıklık kazanması fark edildiğinde “doyum noktasına” ulaşıldığı düşünülerek görüşmelere son verilmiştir (Karaman, 2018: 650). İmkânlar dâhilinde Zonguldak il merkezinde, Mithatpaşa mahallesinde, ulaşılması mümkün olan farklı yaşam tecrübelerine sahip Roman bireylerle görüşmeler yapılması planlanmıştır. Bu doğrultuda Mithatpaşa Mahallesi olarak geçen İkinci Makas olarak bilinen Roman Mahallesinde 19 kadın ve 6 erkek ile görüşme yapılmıştır.

AB TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ STRATEJİLERİ

Toplumsal cinsiyet oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Kadınlık ve erkekliğin toplumsal olarak inşa edilen, öğrenilen kalıplara dayanan yargılar olduğunu gösterir. Kadına yönelik kalıp yargılar tutum, davranış, değerler, normlar ve önyargıların hem öncül hem de sonuç durumları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu kültürel öğeler, erkek ve kadın arasındaki tarihi güç ilişkilerinin yanında kadına yönelik cinsiyetçi tutumları haklı gösterme ve devam ettirme çabaları olarak kullanılmaktadır (Üstün, 2011: 3).

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, kadın ve erkeğin katılım, karar alma ve sorumluluk konusunda kamusal ve özel alanda eşit hak ve imkânlarla sahip olmasını ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, ekonomik büyüme ve rekabet bakımından oldukça önemli bir konudur. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişimi, toplumsal olarak kadınların medeni ve siyasi haklarını kazanmasıyla ilişkilidir ve ayrıca sosyal politikaların oluşturulmasında fırsat eşitliğini sağlama perspektifini yerleştirmiştir. Bu süreç, kadınların eğitime erişiminden, istihdamda yer almalarına ve karar alma mekanizmalarındaki temsillerine kadar uzanmaktadır (Sayın, 2008: 3).

1957 Roma Antlaşması’nda eşit ücret ilkesine yer verilmesi, kadın ve erkeğe eşit muamelenin AB’nin kurucu ilkelerinden biri olmasını sağlamıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, AB politikalarında öncelik taşıyan, AB için temel bir haktır. Kadınlar için insan hakları ve kadın-erkek eşitliği konusu Avrupa Birliği Komisyonu’nda önemli bir yer işgal etmektedir. Kadının toplumdaki fırsat ve imkânlardan erkeklerle eşit olarak yararlanmaları ve kadının insan haklarının korunmasına yönelik olarak bütün politika ve yaklaşımlara toplumsal cinsiyet boyutunun yerleştirilmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla AB, kadınlara karşı tüm ayrımcılık biçimlerini ortadan kaldırmayı ve bütünlüklü bir toplum olma fikrini teşvik ederek cinsiyet eşitliğini savunmaktadır (Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi, 2019: 2-3).

Bu kapsamda Aralık 2015’te Komisyon, “2016-2019 toplumsal cinsiyet için stratejik angajman” başlıklı dokümanda beş öncelikli alan tespit etmektedir:

- Kadınların piyasaya katılımını ve kadın-erkek arasında eşit ekonomik bağımsızlığı arttırmak
- Ücretlerde, maaşlarda ve emeklilik ödemelerinde toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkları azaltmak ve bu yolla, kadın yoksulluğuyla mücadele etmek;
- Karar alma süreçlerinde kadın-erkek eşitliğini desteklemek;
- Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele etmek, mağdurları korumak ve desteklemek; ve
- Dünya çapında toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadın haklarını desteklemek (Avrupa Komisyonu, 2018: 1).

Avrupa Konseyi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda hem kadınların hem de erkeklerin sürece dâhil olmasını sağlayarak insan kaynağından tam olarak faydalanılmasını amaçlamaktadır. Bu durum aynı zamanda demokratikleşmeyi hızlandırarak, kadınlara ve erkeklere eşit sorumluluklar yüklemektedir. Ekonomik kalkınmanın sağlanması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi için kadın istihdamının önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada AB, Cinsiyet eşitliği politikalarının uygulanmasında istihdam stratejisi temel alınarak kadın istihdamının artırılması ön plana çıkmaktadır (Tatlıer-Baş, 2011: 17). Akabinde AB için istihdam, ülke ekonomilerinin istikrarlı durumu ve işsizliğin azaltılması bakımından çözülmesi gereken önemli problemlerden biridir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması konusunda kadınların güçlendirilmesi, AB için hayati öneme sahiptir (Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Toplantısı, 2010: 2). Bu durum AB’ de akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme hedeflerine ulaşılabilmesi için “kadınların potansiyel ve yeteneklerinin daha verimli bir şekilde kullanılması gerekliliği” ilkesi ile vurgulanmaktadır (Avrupa Birliği Bakanlığı Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı, 2017: 2). Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi’ nin temel amacı, “kadınların ilerlemesi ve güçlendirilmesi ve bunun sonucu olarak Avrupa Konseyi üye devletlerinde mevcut uygulamaların desteklenmesi yoluyla, toplumsal cinsiyet eşitliğinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesidir”. Bu bağlamda AB, kadınların güçlendirilmesi ve haklarının iyileştirilmesi, kadın girişimciliğinin ve istihdamının artırılması, sağlık, eğitim, kadına yönelik şiddetle mücadele ve istismar gibi alanlarda çeşitli projeleri destekleyerek politikalar üretilmesine öncülük etmektedir (AB ve Türkiye Kadınlar İçin Birlikte: 2019).

1986’ da istihdamda ‘kadın dostu’ politikaların benimsenmesi, eşitlik politikalarında ana gündemi oluşturmuştur. İş ve özel hayatın adaptasyonuna ilişkin hedeflerin öne çıkması ve bu bağlamda çocuk bakımında destek oluşturulması amacıyla Çocuk bakım Ağı (Network on Childcare) kurulmuştur. Böylece cinsiyet eşitliği, ekonomik kalkınma ve rekabeti geliştirmek amaçlanmıştır. 1990’ da

kadınların iş becerilerini geliştirme ve güçlendirme, kadınların işgücü piyasasına yeniden katılmalarını kolaylaştırma ve iş dünyasında kadınlar hakkındaki düşünce ve eğilimleri değiştirmek ve geliştirmek amacıyla NOW Girişimi (Kadınlar İçin Yeni Fırsatlar Programı Topluluk Girişimi) oluşturulmuştur (Kutluay-Tutar, 2017: 41-44). İstihdamın azlığı ve işsizlikle mücadele konusunda, uygulanabilecek istihdam politikaları için temel olabilecek kılavuz bir kaynak niteliğinde 1993 yılında “Büyüme, Rekabet ve İstihdam” adlı Beyaz Kitap yayımlanmıştır. 1994 yılında Essen Stratejisi ile Avrupa İstihdam Stratejisinin temelleri atılmıştır (Kesici ve Selamoğlu, 2005: 29). 1997 yılında Amsterdam Anlaşması sırasında AB ülkelerinin istihdamı artırmak adına hedefleri konuşulmuş ve istihdam, Birliğin ortak problemi kabul edilmiştir. Bu kapsamda AB istihdam politikalarına öncülük eden üçlü zirve ön plana çıkmıştır. Bunlar, 1997 Lüksemburg Zirvesi; 1998 Cardiff Zirvesi ve 1999 Köln Zirvesidir. Bu zirveler ile büyüme ve istihdamda iyileşme yaratmaya dönük girişimler oluşturulmuş ve yeni hedefler ileri sürülmüştür (Kesici, 2011: 83).

1990’ lı yıllarda işgücü piyasasında oluşan problemlerin beraberinde getirdiği olumsuzlukları önleyebilmek amacıyla AB’ de Avrupa İstihdam Stratejisi temel alınmıştır. “AB, sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve rekabetin artırılmasında bir araç olarak, Avrupa İstihdam Stratejisi’ ni, üye ülkelerde kadın ve erkeğin ücretli işe daha eşit şekilde katılımını sağlamak için kullanmıştır”. Kadın istihdam oranlarının büyümesi ana hedeflerinden bir tanesi olarak ön plana çıkan AİS çerçevesinde, istihdamın temel ilkeleri olarak değerlendirilebilecek dört başlık öne çıkmıştır:

- Girişimciliği teşvik etmek ve destek sağlamak
- İstihdam edilebilirlik düzeyini artırmak
- İşletmelerin uyum kapasitesini güçlendirmek
- Fırsat eşitliğini sağlamak ve her türlü ayrımcılığı önlemek (Kutluay-Tutar, 2017: 43).

Bu kapsamda “tek tek kadınların güçlendirilerek istihdam alanına katılması” ve istihdam alanında rekabete, “verimliliğe engel teşkil etmeyecek biçimde erkeklerle eşit hale getirilmesi” amacıyla 2000 yılında ‘Cinsiyet Eşitliği için Çerçeve Strateji’ kabul edilmiştir. Avrupa Komisyonu’ nun kadın-erkek eşitliği hakkındaki raporunda cinsiyet eşitliğinin, işgücü pazarının sorunlarını çözmeye önemli bir faktör olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte AB’ de son beş yıl boyunca oluşturulan işlerin dörtte üçünün kadın istihdamına dayandığına dikkat çekilerek cinsiyet eşitliği politikasının büyüme ve istihdamda önemli bir destek olduğu belirtilmiştir (Avrupa 2020 Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Bir Büyüme Stratejisi, 2017: 5).

Sonuç olarak, AB için toplumsal cinsiyet eşitliği, siyasi ve ekonomik hedefler arasında önemli konular arasında kabul edilmekte, sürdürülebilir büyüme ve gelişme

için zorunlu görülmektedir. Bu durum AB kadın-erkek eşitliği yaklaşımının iki boyutunu göstermektedir. İlk olarak AB, politikalarını belirleme ve uygulanması noktasında toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yaparak, her türlü politika ve kararlarının cinsiyetlere etkisi üzerine odaklanmakta ve cinsiyetlere göre farklılaşan ihtiyaçları hep dikkatte tutarak her alan ve sektör de toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar ve uygulamalar geliştirmeye gayret etmektedir. İkinci noktadan bakıldığında ise AB, istismar, şiddet, ayrımcılık ve eşitsizlik sorunlarına yönelik farkındalık artırıcı kampanyalarla birlikte çeşitli proje ve mali hibe destek programlarıyla, alınabilecek özel önlemleri ortaya çıkarma ve uygulamalar ile sosyal içerme ve koruma, istihdam, çalışma şartları, ayrımcılık ve eşitlik içerikli ilerleme programlarına ağırlık vermektedir (Işık, 2019).

AB' NİN ROMANLARA YÖNELİK POLİTİKALARI

Roman ırkı Avrupa'nın en büyük etnik azınlığını oluşturmaktadır. Tahmini olarak 700 yıl önce Hindistan'dan çıkıp Avrupa'ya vardıkları düşünülen bu halkın şu anki nüfusu 10-12 milyon civarındadır. Romanların en yoğun olarak yaşadığı bölgeler Bulgaristan, Romanya, Türkiye ve Macaristan olarak gözükmektedir. Bu önemli nüfus oranına rağmen, sağlık, istihdam, barınma ve eğitim gibi konularda en fazla "sosyal dışlanmaya" ve "ırki ayrımcılığa" maruz kalan topluluklardan biri olarak bilinmektedir (Roman İstihdam ve Mesleki Danışmanlık Ağı Projesi, 2017). Avrupa Komisyonu, 1988 yılında yayınlanan üçüncü Avrupa yoksulluk programında ilk olarak "sosyal dışlanma" terimine yer vermiştir. Bu doğrultuda yoksulluğa artık, sadece ekonomik anlamda bir yoksunluk olarak değil, daha geniş bir dezavantaj modeli olarak "sosyal dışlanma" şeklinde adlandırılabilir bir dezavantajlılık olarak bakılmaya başlanmıştır. Bu anlamda dezavantajlı gruplar arasında yer alan Roman vatandaşlar, etnik kimlikleri, haklara erişebilirlik, toplumsal olarak maruz kaldıkları tutum ve yargılar gibi muhtelif konularda sosyal dışlanma sorununa dâhil olmaktadır (Çetin, 2017: 87).

Roman meselesi, AB' nin serbest dolaşım hakkı sebebiyle birliğin önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Roman vatandaşların daha gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine doğru bir göç dalgası oluşturması ve bunun yarattığı olumsuz sonuçlar, AB' yi Romanlarla ilgili politikalar üretmeye itmiştir (European Commission, 2012). 1990' lı yıllardan itibaren Roman vatandaşların durumları konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmış ve onların durumlarını iyileştirmeye yönelik olarak çeşitli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede AB son on yılda Roman meselesiyle ilgili ciddi girişimlerde bulunmaktadır. AB' nin çeşitli organları, ajansları ve stratejileri aracılığı ile Romanlara yönelik izlediği politikalarda temel hedefi, Romanların sosyal katılımını ve entegrasyonunu sağlamaktır. Öte yandan

AB, azınlık haklarına önem vermektedir. Bu kapsamda etnik bir azınlık olarak saydığı Romanlara yönelik politikalarında, azınlıkların korunmasını amaçlayan ve azınlıklara grup olarak yaklaşan pozitif haklar politikası izlemektedir. 1993 Kopenhag Zirvesi ile AB' nin temel kriterlerinden biri olan azınlık haklarını koruma siyaseti güdülmektedir. Bu bakımdan AB politikaları, kimlik politikası izlerken Romanları azınlık grup olarak tanımakta, bütünleşme politikası izlerken de Romanları etnik kimlikleri ile değil çoğunluğun üyesi olarak görmektedir (Erkem, 2019: 9).

AB Temel Haklar Ajansı' nın yaptığı araştırmalar sonucu Roman ve göçebelerin temel sorunları ayrımcılık, kötü barınma koşulları, eğitim ve istihdam imkânlarında kısıtlılık, suç mağduru olma ve AB içinde seyahat özgürlüğü kullanımında kısıtlılık olarak tespit edilmiştir. Romanların yaşadığı toplumsal dışlanmayı önleyerek, özellikle eğitim ve istihdam alanlarında sosyal hayata katılımlarını sağlamak, AB'nin Roman politikalarının temel amacı olarak ifade edilmektedir. Bu konuda AB çerçevesi, Romanların entegrasyonu konusunda üye devletleri ulusal politikalar geliştirmeye çağırılmaktadır. Bu şekilde izlenen bütünleşme yaklaşımı ile Romanların diğer AB vatandaşlarının faydalandığı haklardan eşit bir şekilde yararlanması amaçlanırken, Romanların çoğunluğa uyumu veya bütünleşmesi politikası izlenmektedir. AB' nin romanlara yönelik izlediği bu politikalar Avrupa Roman Platformunda, Romanların sosyal katılımını artırmak için benimsenen on temel prensipte de kendini göstermektedir. Bu prensiplerin temelinde yatan fikir romanları ayrı bir grup olarak almak yerine “açık ama dışlayıcı olmamayı hedefleme” ile kişilerin sosyo-ekonomik durumuna karşı bir yaklaşım benimserken diğer taraftan “toplumun temelini hedefleme” ile romanların toplumun geneline tam katılımının desteklenmesi gerektiğinin altını çizer. Böylece “kültürler arası yaklaşım” ile hem romanların hem de toplumun genelinin birbirinden öğreneceği çok şey bulunduğunun ve kültürler arası öğrenme ve becerilerin, ön yargılar ve kalıp yargılarla mücadele ile teşvik edilmeyi hak ettiğini belirtir (Romanlar İçin AB Eylemi, 2019: 2).

Bu çerçevede 2011 yılında AB kurumları, dezavantajlı grup olan Romanların toplumla daha iyi bütünleşmesini ve Romanlar ile çoğunluk nüfusun yaşam koşulları arasındaki farkları gidermeyi amaçlayan “Ulusal Roman Entegrasyon Politikaları için Avrupa Çerçevesi’ ni kabul etmiştir. Temel amaç, Roman vatandaşların en temeldeki kronik problemlerini çözmek için, üye devletlerle iletişim içinde strateji ve uygulamalar yürütmektir. Bu kapsamda Avrupa komisyonu, devletlere yönelik etkili Roman entegrasyonu ölçümleri için bir dizi tavsiye niteliği taşıyan rapor oluşturmaktadır (Genç, 2019: 3). AB, Romanları da diğer AB üyesi ülkesi vatandaşları ile eşit görmek ve Romanların da Avrupa vatandaşı olarak ortak pazara

eşit katılımını sağlamaya çalışmaktadır. AB, 2010 yılında hem ekonomik hem de sosyal anlamda bir yapısal dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla “Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Birliği 2020” stratejisini gündemine almıştır. Lizbon Stratejisine benzer bir şekilde, Avrupa 2020 Stratejisi, on yıllık bir süreç için, AB’ nin ekonomik krizin olumsuz etkilerini azaltarak ekonomik büyüme, istihdam ve çevre ile ilgili hedeflerini gerçekleştirmesi amacıyla bir yol haritası belirlemektedir. Nitekim Avrupa 2020 akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme stratejisinde, ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda, %68.8 olan istihdam oranını %75’e çıkarmak hedeflenmektedir (20-64 yaş arası). Bu hedeflerin “Öncü Girişimler” olarak adlandırılan yol haritası, AB genelinde ve üye devletlerde yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla belirlenmiştir. Bu çerçevede Yoksulluğa Karşı Avrupa Platformu (European Platform Against Poverty and Social Exclusion) ile sosyal ve bölgesel uyumun sağlanması için büyüme istihdamı faydalarının, yoksullukla ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalan kesimleri de kapsayarak, bu kesimlerin toplumda aktif bir şekilde yer almalarının sağlanmasına yer verilmiştir. Bu strateji ile Romanları toplumun diğer fertleriyle bütünleştirmeye çalışarak, onların marjinalleşmesinin, ayrımcılığa uğramasının ve etiketlenmelerinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır (Avrupa 2020 *Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Bir Büyüme Stratejisi*, 2017: 2).

Bu noktada AB, Romanların işgücü piyasasındaki insan kaynağı açığının kapatılmasına büyük oranda destek olabileceğini savunmaktadır. Böylelikle AB’ ye yeni üye olan devletlerdeki Roman halkın oluşturduğu potansiyel işgücü oranı, AB ülkelerinin yaşadığı mali krize de yardımcı olabilecektir. Bu sayede, hem Roman vatandaşlar iş imkânı bulabilecek hem de AB içinde bulunduğu mali sıkıntılara karşı koyabileceklerdir. Bu amaçla üye devletlerde uygulanmak üzere bir takım tavsiye nitelikli öncelikler listesi belirlemiştir. Bunlar;

- Roman vatandaşlara iş imkânı sağlayabilmek adına, sosyal girişimcilik ve eğitimle bütünleştirilmiş geçici kamu projeleri oluşturmak ve bunları desteklemek.
- İlk defa iş hayatına katılan Roman vatandaşları destekleyerek, görev başı eğitim imkânları sağlamak.
- Kendi işini kurmak isteyen Roman girişimcilere mikro krediler vasıtasıyla güçlü bir şekilde destek olmak,
- Özellikle kadına yönelik olan ayrımcılık başta olmak üzere, tüm roman vatandaşların iş pazarına girişte yaşadığı ayrımcılığı önlemek (European Commission, 2012: 14).

Dolayısıyla AB, Romanların sosyal hayata katılımını sağlamayı birincil hedef olarak sunarken, ekonomiye, iş pazarına, kültürel hayata ve siyasi karar almaya

katılımlarını sağlamayı öncelik olarak görmektedir. En çok vurgu istihdama katılımı artırmaktır. Bu durum da ana politikaların bütünleşmeci olduğu bir alandır yani etnik kimlik geri planda tutularak bireysel olarak iş piyasasına dâhil olma önemsenmektedir (Avrupa Sosyal Fonu, 2013: 5). Sonuç olarak bütünleşme yaklaşımı ile dışlamanın önüne geçilerek romanların topluma en kısa zamanda tam katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır (Roman İstihdam ve Mesleki Danışmanlık Ağı Projesi).

ZONGULDAK' TA ROMAN KADINLARIN DURUMU

Zonguldak' ta Romanların varlığı, şehrin Cumhuriyet dönemi kuruluş tarihine kadar uzanmaktadır. Cumhuriyetin ilk kenti olan Zonguldak' ta Romanlar maden üretiminin başladığı yıllardan itibaren şehre yerleşmeye başlamışlardır. Yapılan çalışmalarda özellikle Lozan anlaşmasıyla nüfus mübadelesi sonucu Türklerle beraber Romanlarında bu bölgeye yerleştikleri öne sürülmektedir. Yapılan görüşmelerde yaşlı Romanlardan alınan bilgilerden, Zonguldak' ın Devrek ilçesinden Rıza Koçaklı' nın bölgeye ilk gelen aile sakinlerinden biri olduğu ve arkasından Demir, Kaçmak, Koçak, Korkmaz, Kaçmaz soyadlarıyla bilinen roman grupların yerleştiği anlaşılmaktadır. Aynı soyadını taşıyan romanların Ereğli, Devrek ve Çaycuma ilçelerinde de yaşamaları, bu roman grupları arasındaki akrabalığı destekleyen bir unsur olarak görülebilir.

Roman grupları arasında bölgenin en sorunlu alanı kabul edilen Mithatpaşa Mahallesi, Aziziye caddesi, 708 Sokak ile 711 Sokak arasında kalan, yerel olarak bilinen adıyla "İkinci Makas Mahallesi" bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bölgenin romanlar açısından seçilmesi dönemin kömür madeni üretim ve nakliye sahası olması, şehir merkezine 1 km' den daha yakın olması olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte çalışmanın kapsamı doğrultusunda, Bülent Ecevit Üniversitesi Roman Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi müdürlüğü olarak Roman gruplarla ve Batı Karadeniz Romanlar Derneği yönetimi ve üyeleriyle yapılan görüşmeler de bulguların yorumlanmasında kullanılmıştır.

Yerel adıyla İkinci Makas' ta araştırmanın yapıldığı dönemde 500' e yakın Roman bireyin yaşadığı söylenmektedir. Şehir merkezine yaklaşık 400 metre mesafede bulunan mahalle Zonguldak merkezden Kilimli ilçesine yapılmakta olan çevre yolu kapsamında açılacak iki tünel inşaatı nedeniyle kamulaştırma ve yıkıma uğramıştır. Bu araştırmanın verileri yıkım öncesi ve sonrasında bölgede ikamet eden Romanlardan toplanmıştır. Hem odak grup hem de bireysel görüşmeler yapılmış ve sonuçlar ortak sorunlar başlığıyla değerlendirilmiştir. Bu ortak sorunlar ise AB politikalarında belirtilen başlıklarla paralellik taşıyacak şekilde ele alınmıştır. Bunlar barınma, eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal hayat başlıkları altında incelenmiştir. Son

olarak AB politikalarının roman kadınların kalkınması üzerinde etkin olup olmadığı tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

Mahallede yapılan görüşmelerde romanların evleri tek tek ziyaret edilmiştir. Bu kapsamda mahallede bulunan iç içe geçmiş 50' ye yakın konuttan 15 tanesi ziyaret edilmiştir. Mahalledeki evlerin çoğunluğu tek odalı, banyo, tuvalet ve mutfaklı olmayan yapılardan oluşmaktadır. İki odalı olan evler ise daha çok belirli bir işte daimi olarak çalışan ya da emekli olan bireylerin bulunduğu ailelere aittir. Evlerden tek oda olanlar 5-10 metrekare genişliğinde, 2 ve daha fazla olanlar ise 20 ile 50 metrekare genişliğindedir. Evlerde genellikle 5-9 arası birey yaşamaktadır.

Yapılan görüşmelerde konuyla ilgili genel olarak yer yatağı şeklinde idare ettiklerini belirtmektedirler. Mutfak yerine piknik tüpü, lavabo içinse sokakta akan bir musluk kullanıldığı görülmüştür. Tuvalet ihtiyacı konusunda ise net bir şey söylemekten kaçınmışlardır. İki ve üç odalı evlerde ise bu alanların var olduğu görülmektedir. Bebekler için duvardan duvara gerilen iplere serilen battaniyede beşik yapılmaktadır. Zonguldak yöresinde bu beşik modeli "çingene beşiği" olarak adlandırılmaktadır. Bu durum damgalamanın bir türü olarak yöre kültüründe romanlara karşı ayrımcılığın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Barınma sorunu doğal olarak hijyen konusunun da fark edilmesini sağlamaktadır. Daha iyi evlere taşınmayı düşündüklerinde ise ayrımcılıkla karşılaştıklarını, kendilerine ev vermemek için, "esmer vatandaşa kiralanmaz" ya da "satılmaz" diye ilan astıklarını, aynı durumun iş için de geçerli olduğunu genel olarak dile getirmişlerdir. K13 le beraber, K1 ve K2 kodlu kadınlar grup görüşmesi esnasında, "K1: iş vermiyorlar bize, ev de vermiyorlar kiraya da vermiyorlar; K2: cıngan olduğumuz için bizden kaçıyorlar K1: bizim kimseye kötülüğümüz yok..." sözleriyle bu durumu ifade etmişlerdir. En temel insani ihtiyaçlar açısından barınmanın romanlar arasında en önemli sorunlardan biri olduğu görülmektedir. İnsani Gelişme Raporunda da belirtildiği gibi dışlanma ve ayrımcılık roman gruplar üzerinde insani yaşam konusunda romanların evrensel ve temel insan haklarından yeteri kadar faydalanamadığı görülmektedir. Ayrıca roman olmanın yanında dul kalan roman kadınların ev bulma konusunda daha da zorlandıkları görülmektedir.

Çocukların ayaklarında genelde ayakkabı ya bulunmadığı ya da yırtık ve eskimiş ayakkabılar bulunduğu gözlenmiştir. Roman çocukları genelde bölgeye yakın olan Uzun Mehmet İlköğretim Okuluna devam etmektedir. Sosyal dışlanmanın en açık gözlemlendiği yer bu okul olmuştur. Öğrencilerinin neredeyse tamamı roman çocuklarından oluşmakta ve roman olmayan aileler bu okula çocuklarını göndermek istememektedir. Okulda yapılan gözlemlerde, öğrencilerin anneleri tarafından okula getirildiği gözlenmiş, ancak okul mevcudunun yarısının okula sürekli gelmediği okul idaresi ve öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Bunun

sebebi olarak öğretmenler tarafından, çocukların dilenmeye, pazar yerinde meyve sebze toplamaya veya kâğıt ve hurda toplamaya çıkması, ailelerin ilgisizliği olarak belirtilmiştir. Çocukların okula gitmeme sebepleri, okul hakkındaki düşüncelerini ve hijyen konusunu, mahalleden taşınmış ve daha nezih bir ortamı olan E6 kodlu bir erkek katılımcı şu sözlerle anlatmaktadır; "...Okusunlar çocuklarımız ama aileler bilinçlenmeli, okula vaktinde götürmez çocuğu. Öğretmen almadı mı derse toplanıp gelirler olay çıkarırlar. Okullara hamam açsınlar. Çocuklarımızı bir saat önce servisle alsınlar okula. Okula gönderme konusunda sorumsuz aileler, servis olsa mecbur kalırlar. Hamamlarda yıkansın çocuklar temiz formalarla derse girsinler. Ailelerde değişir o zaman. Çocuk der ki okulda temiz ortam var. Evin hali ne böyle. Babası içemez o zaman..."

Kız çocuklarının ise okula genelde ortaokul düzeyine kadar dahil olduğu, sonrasında adölesan dönemine girdikleri için evlendirildikleri ifade edilmiştir. Çocukların okul başarısı, dersler ya da üst eğitime geçmek değil, Rehberlik Araştırma Merkezine (RAM) gönderilmesi olarak görülmektedir. Bu durumun sebebi ise, buradan alınan raporla daha sonrasında engelli maaşı bağlanmasıdır. Görüşmeler esnasında iki kız çocuğu, bu durum nedeniyle okumak istedikleri halde okuyamadıklarını beyan etmişlerdir. Kadınlar ise okuma yazma kurslarına katıldıklarını, bunun dışında ise dikiş nakış kursu ve Kuran Kursuna katıldıklarını ifade etmişlerdir. Kadınların okuma-yazma oranının erkeklerden daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. Kız çocuklarını neden okula göndermek istemedikleri sorulduğunda K3, K10, K12 ve E1 kodlu görüşmeciler şu diyalogla açıklamaktadırlar:

"K10: kızlar okudu mu aynı benim gibi 15 yaşında gocaya gidiyorlar kaçıyorlar, hemen evleniyorlar, çocuk oluyor o yüzden ailesi de göndermek istemiyor

E1: şimdi neden biliyor musun? Okula gittikleri zaman dedikodu yapıyorlar, sevdiği var birini seviyor, bizimkilerde onu kaldıramadığı için daha doğrusu şöyle memeleri çıktığı an bizimkiler okuldan allıyor valla hocam

K3: valla doğru diyor

E1: benimde olsa kız evladım okutmam, karton toplasınlar, erkeklerde de maddi durumu iyi olanlar okusun"

K12 kodlu kadın, çalışanların erkekler olduğu için okumalarını isteseler de kadınların sözlerinin geçmediğini de eklemiştir. Avrupa 2020 Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Bir Büyüme Stratejisinde de belirtildiği gibi sosyal içerme ve toplumsal bütünleşme açısından bakıldığında romanların her ne kadar belgelerde ve raporlarda yer alsalar da uygulama anlamında kaliteli bir eğitimden yoksun kaldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum da romanların istihdam açısından dikey hareketliliği

gerçekleştirmelerinin önünde bir engelle karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Sosyal içerme ve toplumsal bütünleşmeye yönelik bir eğilimin olmadığı anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın olmanın dezavantajlılığının roman olmakla daha da derinleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kültürel anlamda kız çocuklarına karşı yetişkin kadınların da eğitimi gereksiz görmeleri başta kabullenme ve çaresizliğin bir sonucu olarak okunabileceği gibi kadınlığın çocukluktan itibaren ataerkil yapıya çaresizce teslim oluşu olarak okunabilir. Bu anlamda fırsat eşitliği ve istihdam edilebilirliğin roman kadınlar için başta bir eşitsizlikle başladığı anlaşılmaktadır.

Beslenme konusunda bazılarının gıda satın alabildiği ölçüde beslendiği, bazılarının ise il merkezinde Çarşamba ve Cumartesi günleri kurulan pazarda çürüğe çıktıklarını yani pazarcıların attıkları meyve ve sebzeyle toplayarak beslendiklerini belirtmişlerdir. En sevdikleri yemeği yoğurtlu biber kızartması ve kızarmış tavuk ya da kanat olarak cevap vermişlerdir. Banyo ihtiyaçlarını erkekler dışarıdaki muslukta, kadınlar ise evin içinde leğende karşıladıklarını belirtmişlerdir. Genelde evlerde giyeceklerini ve halılarını düzenli olarak yıkadıklarını ifade etmişlerdir. Beslenme ve temizlik standartlarının ne insan haklarına ne de AB politikalarına uygun olmaması, insani yaşam hakkı açısından büyük bir olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hastanede ayrımcılık yapılmadığını, doktorların kendileriyle ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden biri hamile iken bilmeden ilaç kullanımından dolayı çocuklarının engelli olduğunu, bir diğeri ise hamile iken kansız kaldığından dolayı engelli doğum yaptığını belirtmiştir. Bu durum, doğum konusunda kadınların yeterli bilgisinin olmadığını göstermektedir. Bölgeden şehrin çeşitli alanlarına dilenmeye gidenler, buralarda beslenmeyi de başarmaktadırlar. Örneğin bir zincir restoran önünde ya da dönerci ve lokanta önünde dilenerek beslenmelerini sağlamaya çalıştıkları gözlenmiştir. Ancak bu kötü şartlarda bile olsa kadınların erkeklere göre daha az bu eylemi gerçekleştirebildikleri gözlenmiştir. Ulusal Roman Entegrasyon Politikaları için Avrupa Çerçevesinde belirtilen diğer vatandaşlarla beraber eşit temel ihtiyaçlarını karşılayabilme noktasında yetersizliğin olduğu bu durumun aynı zamanda ayrımcılık ve dışlanmayı körükleyerek toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırdığını söylemek mümkündür.

“Roman kadınların yaşadığı en büyük sorun nedir?” diye sorulduğunda grup görüşmesinde tüm kadınların da onayladığı, K10’nun sözlerinde ifade ettiği, “çocukların ihtiyacını alamamak, zor durumda kalıyo, evinin ihtiyacını görememek” cevabını kabul etmektedirler. Temel ihtiyaçların karşılanamaması en büyük problem olarak görülmektedir.

Roman kadınlarının düzenli bir işte çalışması, mahallede hiç bulunmamaktadır. Yapılan işler arasında en yaygını karton-kâğıt toplayıcılığı, temizlik işi, dilencilik ve

onların tabiriyle çürüğe çıkmak yer almaktadır. Ab politikalarında da belirtildiği üzere romanların istihdama katılımı zaten bir problem olarak durmaktayken kadın olmanın istihdam anlamında daha da büyük zorluklar yarattığı ortadadır.

Kurslara katılımda en büyük zorluklarının çocuklarına bakmak zorunda kalmalarını söylemişlerdir. Genelde Roman olmayanların kendilerine iş vermek istemediklerini belirtmişlerdir. Genel anlamda çalışma konusunda her ne kadar işsizlik ve ayrımcılık şikâyetleri olsa da çalışmaya karşı tutumlarını, E6 kodlu erkek şöyle belirtmiştir: “Çalışmak istememelerinin sebebi zaten devletten bir sürü para alıyorlar. Her eve üç dört maaş giriyor. Bunları sormayın size cevap vermezler. Hatta maaşımı kestireceksiniz derler, kaçarlar. Ama ben size anlatırım açık açık bana sor bu tür soruları. Sakat, ölüm, dul aylığı, çocuk yardımı alıyorlar. Psikiyatriste giderler kendilerini kesip sakatlayıp devlete maaş başlattırırlar. 2000-3000 lira para giriyor eve asgari ücreti napsınlar. Alışmışlar hazır paraya. Sadece yeni yetişenler sigortalı olmak istiyor...” başka bir dezavantajlılık olan engelliliğin romanların hem eğitim hem de istihdam alanında bir avantaj olarak kullanılmaya çalışılması var olan dışlanma ve ayrımcılığa karşı onlar tarafından sığınılan bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Romanlarda gündelik hayatın belirli bir rutini bulunmamaktadır. Evlilik için 13-14 yaşlarında evliliğin eskisi kadar olmamakla beraber devam ettiğini belirtmişlerdir. Evlilik törenlerinde şahsi araçlar yerine taksi ve dolmuş kiralama yapmaktalar ve düğünler mahallede yapılmaktadır. Boşanan kadınların da olduğu gözlenmiştir. Bu konuda ise genel olarak erkeklerin başka kadınlara gittikleri veya kuma getirdikleri için ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Boşanan kadına kendi toplulukları içinde nasıl bakıldığı sorulduğunda grup görüşmesi esnasında, K3 ve K10 kodlu kadınlar, “K10: kötü gözle bakan oluyor da bazıları bakmıyor K3: erkekler hemen göz koyuyor ama küfür edince şey yapınca uzak duruyor” şeklinde ifade etmişlerdir. K19 kodlu eşi bırakıp giden bir kadın, eşinin mahalleden başka biriyle Ankara’ya kaçıp gittiğini belirtmiştir. Yapılan gözlem ve mülakatlardan anlaşılmaktadır ki erken yaşta evliliklerin resmi olmaması, erkeklerin kadınları istismar etmelerine sebep olmaktadır. Çaresiz kalan kadınlar ise ya ailelerine sığınmakta ya da dilencilik, karton toplayıcılığı veya yardımlarla geçinmeye çalışmaktadırlar.

Cenazelerin de yine belirli kuralları olmaktadır. Hastanede bekletilmeyi sevmemekteler ve başında bir gece beklemeyi ona saygı olarak adet haline getirmişlerdir. Kurban kesme, mevlit okutma gibi dini geleneklerin son dönemde daha çok arttığını söylemişlerdir. K16, K17 ve K18 kodlu mahallenin yaşlı kadınları, bu durumu birbirinden görmeye, televizyonlardan etkilenmeye bağlamışlardır. Yapılan mülakat ve gözlemlerde ilginç bir bulgu ise şu anda olmayan çeribaşılığı,

1990' lı yıllarda "Barak Karısı" lakabıyla Cemile adlı bir kadının yapmış olmasıdır. Bu durumu ise onun ahalinin en yaşlısı olmasına bağlamaktalar ve yaşlı olanların bilgeliğine hürmet etmektedirler. Bir görüşmede bugün aynı durumu, K17 kodlu yaşlı bir kadın kendisinin de onun gibi sözünün geçip geçmediği sorulduğunda "geçiyor Allaha şükür geçene geçiyor geçmeyene geçmiyor" şeklinde cevaplamıştır. Çeribaşılığın devam etmemesinin sebebine ise yaşlı bir kimse olmadığını ve kendisinin de en yaşlı olarak sürekli burada durmadığını ve kahırlarını çekemeyeceğini ifade etmiştir.

SONUÇ

Zonguldak, merkez ve ilçeleriyle beraber yaklaşık 20.000 Roman vatandaşa sahip bir ilimizdir. Yapılan çalışma göstermektedir ki, Romanların barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarıyla beraber, eğitim, istihdam ve sosyal hak ve faydalara erişememektedirler. Başta roman olmakla başlayan bu eşitsizlik, toplumsal cinsiyet faktörüyle daha da derinleşmektedir.

Gerek Türkiye, gerek AB tarafından yapılan durum tespitlerinde romanların durumları hemen hemen her yerde benzerlik göstermektedir. Ancak çözüm yolu olarak ortaya konulmaya çalışılan ister sosyal politikaların, isterse AB politika ve uygulamalarının yetersizliği, çalışmanın sonuçlarından anlaşılmaktadır. Başta yoksunluk, yoksulluk, ayrımcılık ve dışlanmanın Roman halkı için Hindistan'da sınıf altı olmak kadar, içinde yaşadıkları ülkelerde sosyolojik açıdan da hala sınıf altı olmak kaderiyle karşı karşıya olduklarını göstermektedir.

AB Roman politikaları ve hedeflerinin gerçekleşmesinde yerel şartlar ve romanlara özgü yapıların dikkate alınması gerekmektedir. Yapılan görüşmeler ve çalışmanın bulgularından, Romanlar ve özelde Roman kadınları için yeterli düzenlemelerin yapılmadığı ve bölgesel anlamda bu politikalardan yararlanamadıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte aşırı yoksulluk ve temel ihtiyaçlardan yoksunluk Roman aileler arasında hala yaygınlığını sürdürmektedir. Romanlar çoğunlukla temel hizmetlerden yoksun bir şekilde ve ayrımcılık ile karşı karşıya kalarak, oldukça kötü barınma koşulları altında yaşamaktadır. İşgücü piyasasına, eğitime, sağlık sistemine ve konut piyasasına erişimde ayrımcılık ve sosyal dışlanma hâlâ sürmektedir.

Sosyal hayat içinde Romanların uğradığı dışlanmanın en net görüldüğü alanlardan biri eğitim alanıdır. Romanların eğitim seviyesi, diğer AB ve ülke vatandaşlarının eğitim seviyesinin altında kalmaktadır. Bunun nedeni olarak ekonomik durumdaki güçlükler, Romanların yaşam tarzı nedeniyle eğitime önem verilememesi gibi birçok neden aranabilir. Fakat en önemli gerekçelerden biri olarak

sosyal dışlanma olgusu tartışılmalıdır. Roman çocuklar okullarında dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Görüldüğü kadarıyla Roman kadınların büyük çoğunluğu ya hiç okuma yazma bilmemekte, ya da yarı- okuryazar durumundadır. Bu yüzden Roman kadınlar sosyal güvenceli, sürekliliği olan iş olanaklarından yoksundur. Düşük eğitim düzeyi ve işgücü piyasasının talep ettiği vasıflardan yoksun olmanın yanı sıra ön yargılar ve ayrımcılık Roman kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlı durumunda belirleyici rol oynamaktadır. Roman vatandaşların istihdam edilebilirliklerini arttırmaya yönelik tedbirler eksiktir. Dolayısıyla Roman kadınlar, kadına yönelik ayrımcılık başta olmak üzere istihdam katılımda ve işgücü piyasasına erişimde daha da dezavantajlı durumdadır. Roman kadınlar sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı özellikle korunmasızdır. Bu durumda ise Zonguldak' ta Roman kadınların hem etnik hem de toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığa daha fazla maruz kaldığı anlaşılmaktadır. AB roman politikalarına önem vermesine rağmen romanların eğitim düzeyi dikkate alınmadan kendilerinden profesyonel bir biçimde hazırlanmış proje önerileri ve uzman proje yazımı beklemektedir. Oysaki okulla bile bağlantısını tamamen kuramayan romanların ve özellikle roman kadınların bu hibelere ulaşmaları başlı başına bir sorundur. Her ne kadar roman istihdamını artırıcı politikalara dayalı projeler teklif çağrısı oluşturulsa da roman olmanın dezavantajlılığına engelli görünme pahasına maddi desteğe ulaşım çabası bu politikaları etkisiz kılmaktadır.

İster ulusal ister AB düzeyinde romanların sorunları ele alınırken, sosyo-ekonomik ve kültürel farklarla birlikte kadınların sorunlarının toplumsal cinsiyet temelli olarak yapılandırılması, kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi konusunda önemli bir adımdır. Romanların barınma, eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel sorunlarına roman kadınların içinde bulunduğu sosyokültürel ve sosyoekonomik durumlarla bakılması elzemdir. AB politikalarında ve faaliyetlerinde ülkelerin hem bölgesel hem yöresel şartlarına uygun destek ve hibeler yaratması, gerçekleştirmesi istenen hedeflere ulaşılmasında önemli bir adım olacaktır. Ayrıca bu sorunların ülkelere ve bölgelere göre ulusal ve yerel sorunların tespitinde yapılacak olan akademik araştırmaların önemli bir rolü vardır. Sadece sosyal politika oluşturmaya yönelik teori ve araştırmadan yoksun faaliyetlerin etkisinin sınırlı olacağı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AB ve Türkiye Kadınlar için Birlikte,

https://ab.gov.tr/files/pub/eu_for_women_tr_2012.pdf (Erişim:19.04.2021).

Acar F., Arıner, H., O. (2009). *Kadınların İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No: 656.

- Avrupa Konseyi Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2014-2017.
<https://rm.coe.int/1680590177> (Erişim: 18.04.2021).
- Avrupa Komisyonu - Fact Sheet , Sorular ve Cevaplar: Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda AB neler yapıyor? , 2018,
https://www.avrupa.info.tr/sites/default/files/201803/EU%20factsheet%20on%20gender%20equality_BC.pdf (Erişim: 18.04.2019 (Erişim: 18.04.2021).
- Avrupa Birliği Bakanlığı Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı, “Avrupa 2020 Akıllı, Sürdürülebilir Ve Kapsayıcı Büyüme Stratejisine İlişkin Bilgi Notu”, 2017,
<https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/Avrupa%202020%20Stratejisi.pdf> (Erişim: 19.04.2021).
- Avrupa İşbirliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma,
<https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Erişim: 16.04.2021).
- Avrupa Sosyal Fonu (ESF) 2007-2013,
https://www.ab.gov.tr/files/tarama/tarama_files/22/SC22EXP_ESF_tr.pdf (Erişim: 19.04.2021).
- Council Directive, Official Journal of the European Communities
<https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:180:0022:0026:EN:PDF%20> (Erişim: 16.04.2021)
- ÇETİN, B., I. (2017). “Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye’deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi Ve Birinci Aşama Eylem Planı’nın Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1, s. 85-112
- DENİZ, B. Y. (2011). “Avrupa Birliği Hukukunda Temel Haklar Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi İle Etkileşim”, *TBB Dergisi*, (97), s. 11-12.
- EUR-Lex
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTL> (Erişim: 16.04.2021).
- European Commission, (2012), https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-commission_en (Erişim: 19.04.2021).
- European Commission, (2012),
<https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0226:FIN:EN:PF> (Erişim: 19.04.2021).
- GENÇ, E. *Avrupa Birliği Roman Çerçevesi ve Türkiye'nin Roman Politikalarına Yansımaları*,
https://www.academia.edu/26135459/Avrupa_Birli%C4%9Fi_Roman_%C3%87er%C3%A7evesi_ve_T%C3%BCrkiyenin_Roman_Politikalar%C4%B1na_Yans%C4%B1malar%C4%B1 (Erişim: 18.04.2021).

- GÜL Pınar Erkem, Avrupa Birliği ve Romanlar,
https://www.academia.edu/4047887/Avrupa_Birli%C4%9Fi_ve_Romanlar
(Erişim: 19.04.2021).
- IŞIK S. N. “AB’nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları, Mekanizmaları ve AB’nin Türkiye’ye Bugünkü Yaklaşımı”, Sosyal Demokrat Dergi,
<http://www.sosyaldemokratdergi.org/abnin-kadin-erkek-esitligi-politikalari-mekanizmalari-ve-abnin-turkiyeye-bugunku-yaklasimi/> (Erişim: 20. 04. 2019).
- İnsani Gelişme Raporu (2016),
<https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/hdr2016/HDR%202016%20Overview%20TR.pdf> (Erişim: 19.04.2019).
- KARAMAN, A. (2018). “Ürün Bilinirliği ve Tercihini Belirlemede Ürün uzmanlarının Rolü: Nitel Bir Araştırma”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, s.646-663.
- KESİCİ, M. R., Selamoğlu, A, (2005). “Genel Hatlarıyla Avrupa İstihdam Stratejisi ve Geçirdiği Dönüşüm”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 2, s. 25-51.
- KESİCİ, M. R. (2011). “Avrupa Emek Piyasası Dinamikleri ve Avrupa İstihdam Stratejisi Temelinde Türkiye’nin Uyumu, *Çalışma ve Toplum-Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2011, Cilt:1, Sayı:28, s. 75-115.
- KUTLUAY Tutar, F., Şahin, H. (2017). “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Kadın İstihdamının Analizi”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, s. 40-57.
- Roman İstihdam Ve Mesleki Danışmanlık Ağı Projesi, “Roman İstihdamında Bölgesel Sorunlar Eylem Planı” *Romanlar Federasyonu*, Kocaeli, 2017, <https://mistik.ikg.gov.tr/upload/2017-09/48e154d0-471f-4114-90ab-e63b892f5f46.pdf> (Erişim: 19.04.2021).
- Romanlar için AB eylemi,
https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/Docs/roma_flyer_tr.pdf (Erişim: 20.04.2021).
- SAYIN, A. (2008). “Avrupa Birliği’nin Kadın-Erkek Eşitliği Politikalarına Feminist Perspektiften Bakış”, *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4).
- TATLIER Baş, M. M. (2011). *Avrupa Birliği’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya Ve Türkiye Örneklerinin İrdelenmesi*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

- TOPSAKAL, C., Merey, Z., Keçe, M. (2013). “Göçle Gelen Ailelerin Çocuklarının Eğitim-Öğrenim Hakkı ve Sorunları üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 27, s.546- 560.
- ÜSTÜN, İ. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hesaba Katabiliyor muyuz?, STGM*. 28. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Toplantısı Edinburg, İskoçya, İngiltere 13-14 Eylül 2010, Ön Müşterek Rapor, “AB ve Türkiye’de Kadınların Hakları ve Rolü”.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

1523 VE 1530 YILLARI TAHRİR KAYITLARINA GÖRE
YANBOLU'DAKİ KIPTİLERİN (ROMANLARIN) SOSYO-EKONOMİK
DURUMLARI

THE SOCIO-ECONOMIC STATUS OF GYPSIES (KIPTİ) IN YANBOLU
ACCORDING TO THE TAHRİR RECORDS OF 1523 AND 1530

HASAN ALİ CENGİZ¹

Geliş Tarihi: 25 Şubat 2022
(Received)

Kabul Tarihi: 08 Haziran 2022
(Accepted)

ÖZ: Osmanlı maliye teşkilatında vergilerin ve bu vergileri verenlerin tespiti amacıyla yapılan sayımların kaydedildiği defterleri ifade eden tahrir, Kıptilerin iktisadi yapıları hakkında bize temel bilgi sunan kaynaklar arasındadır. Kıptilerle ilgili tutulan tahrir kayıtlarından hâne sayıları, ödedikleri cizyelerle birlikte bunların sosyo-ekonomik yapıları hakkında fikir edinebilmekteyiz. Çingenelerle ilgili ilk tahrir kayıtları 1523 tarihli Rumeli eyaletine ait tahrir defterinde yer almaktadır. 120 Numaralı Defter ayrıntılı tahrirlerini içeren mufassal, 370 Numaralı Defter ise gelir toplamlarını içeren icmal defterdir. Rumeli eyaletinde Kıpti nüfusunun yoğun olduğu kazalardan biri de Bulgaristan'ın güneydoğu kesiminde Tunca nehrinin kenarında verimli bir ovada yer alan Yanbolu'dur. Bu çalışma ile 120 ve 370 Numaralı Tapu Tahrir kayıtları esas alınarak XVI. yüzyılın başlarındaki Yanbolu'daki Kıptiler hakkında bilgi verilecektir. Bahsi geçen bu tapu tahrir kayıtları ve diğer arşiv kayıtlarından Yanbolu'daki Kıptilerin nüfusu, uğraştıkları meslekler ile sosyo-ekonomik durumları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Yanbolu, tahrir defteri, Roman, Kıpti.

ABSTRACT: The tahrir, which expresses the books in which the taxes in the Ottoman finance organization and the censuses made for the purpose of determining these taxes are recorded, are among the sources that provide us with basic information about the economic structure of the Gypsies. We can get an idea about the number of households and their socio-economic structures, together with the jizya they paid, from the census records kept about the Gypsies. The first census records related to the Gypsies are in the "tahrir" book of the province of Rumelia dated 1523. Notebook numbered 120 is the detailed book containing the detailed tahrirs, while Notebook numbered 370 is the icmal book containing the total revenues. One of the districts where the Gypsy population is dense in Rumelia is Yanbolu, which is located on a fertile plain by the Tunca River in the southeastern part of Bulgaria. With this study, information will be given about the Gypsies in Yanbolu at the beginning of the 16th century, based on the Land Registry Records numbered 120 and 370. The population

¹ Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, hasancengiz@trakya.edu.tr , ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9175-4737>

of the Gypsies in Yanbolu, their occupations and their socio-economic status will be revealed from the aforementioned land registry records and other archive records.

Key Words: Ottoman Empire, Yanbolu, tahrir book, Gypsy, Kıptî.

GİRİŞ

Sözlükte “*yazma, kaydetme*” anlamına gelen tahrîr kelimesi terim olarak, Osmanlı maliye teşkilatında vergilerin ve bu vergileri verenlerin ismen tespiti için değişik dönemlerde gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade eder². Osmanlıların hangi tarihte bu tür sayımlara başladığı kesin şekilde bilinmemektedir. Günümüze ulaşan en eski sayımı ihtiva eden 1431 tarihli Arvanid Sancağı Defteri’nden defter usulünün XIV. yüzyılda mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılar, bir yörede ilki fethin hemen ardından olmak üzere çeşitli vesilelerle tahrir yapmıştır. Kaynaklarda tahrirlerin hangi zaman aralığı ile yapıldığı bilinmemekle birlikte genel olarak tahririn otuz yılda bir tekrarlandığı bilgisi kabul görür. Bununla birlikte yeni bir padişahın tahta geçmesi durumunda da genel tahrir yapılmıştır³. Tahrir kayıtlarının, eyalet ve livaların ayrıntılı tahrirlerini içeren mufassal defterler ile mufassal defterde yer almayan dirlik sahiplerinin isimlerini ve gelir toplamlarını içeren icmal defterler olmak üzere iki farklı kayıt türü vardır. Osmanlı İmparatorluğu’nda tapu tahrir defterleri, vergileri toplamak için yapılmışsa da vergi mükelleflerinin yanında birçok diğer bilgilere de yer verilmiştir⁴.

Romanlar, Osmanlı kaynaklarında *Çingâne* ve *Kıpti* olarak adlandırılmıştır. Osmanlı arşiv kayıtlarında da bu ifadeler kullanıldığından bu çalışma esnasında Romanları ifade etmek için Kıptî ve Çingene ifadeleri kullanılmıştır.

Kıptîlerin iktisadi yapıları hakkında bize temel bilgi sunan kaynaklar arasında dönemin tahrir kayıtlarıdır. Bu kaynaklarla ilgili yapılan birçok çalışma yer almaktadır. Bunların başında İsmail Altınöz’ün *Osmanlı Toplumunda Çingener* çalışması gelmektedir⁵. Bu çalışmada kazalarda bulunan Kıptîlerle ilgili cemaat isimlerine yer verilmeden hane sayıları verilmiştir. Bunu yanında Emine Dinceç’in *Rumeli’de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingener* ve *XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingener* çalışmaları da yer almaktadır⁶.

² Mehmet Ali Ünal, “Tahrir”, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 659.

³ Mehmet Öz, “Tahrir”, *DİA.*, C. 39, İstanbul 2010, s. 425.

⁴ M. Mehdi İlhan, “Mufassal Tahrir Defterlerindeki Adların Önemine Dair Bazı Örnekler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 40, 2006, s. 41.

⁵ İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingener*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

⁶ Emine Dinceç, *Rumeli’de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingener (XVI. Yüzyıl)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir 2004; Emine Dinceç, “XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingener”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, Editörler, Zafer Gölen-Abidin Temizer, Ankara 2016.

Tahrir kayıtlarında kıptîlerin hâne sayıları, ödedikleri raiyet rüsumundan bunların sosyo-ekonomik yapıları hakkında fikir edinebilmekteyiz. Çingenerle ilgili ilk kayıtlar, 1523 tarihli Rumeli eyaletine ait tahrir defterinde yer almaktadır. Kanuni Döneminde yapılan 1523 yılı Rumeli eyaletine ait mufassal tahrir defterine göre, Rumeli eyaletinin 93 kazasında 3.926 hâne Müslüman, 9.623 hâne Gayrimüslim ve 442 dul kadın hâne yer almaktadır. Böylece Rumeli eyaletinde 13.991 hâne Çingene nüfus vardır. 1530 yılı tahrir kayıtlarında ise 90 kazada 3.835 hâne Müslüman, 9.602 hâne Gayrimüslim, 448 hâne dul ve 4 hâne de mücerred (bekar) hâne olmak üzere 13.889 Çingene hâne vardır⁷. Bu verilerden yola çıkarak XVI. yüzyılda Rumeli eyaletlerinde tahminen 69.955 ile 97.937 Kıptî nüfus yaşamıştır. Bu çalışmada Yanbolu kazasının seçilme nedeni, Kıptî nüfusunun yoğunluğu ve yerleşik yaşam süren Kıptî oranının da yüksek oluşudur.

Yanbolu, Bulgaristan'ın güneydoğu kesiminde Tunca nehrinin kenarında verimli bir ovada yer almaktadır. Şehir 587'de Avarlar'ın işgali esnasında yıkılan antik şehir Kabyle'nin devamıdır. Yanbolu adına kayıtlarda ilk defa 1049'da Konstantinos Arianitis'in Peçenekler tarafından yenilgiye uğratıldığı yer olarak Danbuli şeklinde rastlanır. Yanbolu'nun Osmanlılar tarafından ne zaman ele geçirildiği tam belli değildir. Süleyman Paşa'nın Gelibolu'ya geçmesinden sonra Osmanlı akıncıları, Bulgaristan içlerine doğru fetihler başlattılar. 1362'de Edirne'nin alınmasının ardından, Timurtaş Paşa Kızılağaç ve Yanbolu'yu Osmanlı Devleti'nin sınırlarına kattı. Bu fethin 1373 yılında gerçekleşmiş olması muhtemeldir⁸.

Yanbolu, I. Murad devrinde Osmanlı idaresine katıldıktan sonra ilk kayıtlar 1454 yılına aittir. Bu kayıtlara göre şehir merkezinde 18 mahalle kayıtlıdır. Bu tarihte Yanbolu şehrinde 690 Müslüman hâne ile 62 Gayrimüslim olmak üzere toplam 752 hâne bulunmaktadır⁹. 1457 tarihli tahrir kaydına göre kasabada 711 Müslüman ve 57 Gayrimüslim hanesi mevcuttu. Bu rakamlara göre toplam nüfusu 4.000 dolayına erişmekteydi. Bunun % 94'ünü Müslümanların teşkil etmesi buraya yönelik büyük bir Türk göç akışının göstergesidir¹⁰. 1528 yılında 1428 hâne Müslüman ve 75 Gayrimüslim hâne olmak üzere 1499 hâne yer almıştır¹¹. 1530 yılında Silistre Livâsı'na tâbi bulunan Yanbolu kazasının merkezinde 306 hâne, 95 köy olup köylerinde de 1490 Müslüman hâne yer almıştır¹². XVI. yüzyıl boyunca Yanbolu'nun durumunda giderek düzelme görüldü. Bu yüzyılın sonlarına ait 1595

⁷ İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingener*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 193-202.

⁸ Selcen Özyurt, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yanbolu Şehri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 2008, s. 58; Machiel Kiel, "Yanbolu", *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 212.

⁹ Özyurt, *a.g.m.*, s. 62-63.

¹⁰ Kiel, *a.g.e.*, s. 212.

¹¹ Yusuf Halaçoğlu, *Bulgaristan (Osmanlı Dönemi)*, *DİA*, C. VI, İstanbul 1992, s. 397.

¹² Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 643.

tahrirlerine göre Silistre sancağına tâbi Yanbolu kazasının merkezi olan kasabada 407 Müslüman, 110 Gayrimüslim, 7 Çingene ve 5 Yahudi hânesi mevcut olup kazanın toplam nüfusu ise 2.700 civarındadır. Müslümanların oranı 1457’de % 94 iken 1595 tahrir kayıtlarında % 77’ye gerilemiştir¹³. 1667 Mayıs ayı başında Yanbolu’ya gelen Evliya Çelebi, Yanbolu şehir merkezinde 17 Müslüman ve birer Yahudi ve Rum Mahallesi olmak üzere 19 mahallede 3.500 hâne olduğundan bahseder. Evliya Çelebi Yanbolu’yu, 280 dükkânı, 7 camisi, 3 hamamı, 3 medresesi, bedesteni, hanları olan müreffeh ve iyi inşa edilmiş bir şehir olarak tasvir eder¹⁴. Yanbolu Kırım Hanlarının hassı olup, Hanlarının yaz aylarını geçirdiği bir şehirdi. Yanbolu’da biri Kırım hanlarından Giray Han’a, biri de padişaha ait iki yazlık saray bulunmakta idi. Osmanlı Devleti’nin önemli ticari yollarından biri olan sağ kol, Yanbolu kazasının da geçmekteydi. Yanbolu bölgesi canlı hayvan varlığı bakımından zengindir. Ayrıca kazada çavdar, arpa, buğday, yulaf, darı, pirinç yetiştirilmekte, yün ve tiftikten yapılan Yanbolu kebesi de kazanın önemli bir tekstil ürünüdür¹⁵.

Bu çalışma ile 120 ve 370 Numaralı Tapu Tahrir kayıtları esas alınarak Yanbolu’daki Kıptîlerin XVI. yüzyılın başlarındaki nüfusu ile sosyal-ekonomik durumları ortaya konulacaktır.

1. YANBOLU’DAKİ KIPTİLERİN NÜFUS DURUMU

1454 yılına ait tahrir kayıtlarına göre Yanbolu’da 18 mahallede yaşayan 690 Müslüman ve 62 Gayrimüslim olmak üzere toplam 752 hâne bulunmaktaydı. 1457 tarihinde ise kasabada 711 Müslüman ve 57 Gayrimüslim olmak üzere hâne sayısı 768’dir. 1530 yılında kaza merkezinde 306 hâne köylerde de 1490 Müslüman hâne yer almış ve Yanbolu’nun genelinde tahminen 9.000 civarında kişi yaşamıştır. Kazada yaşayan Kıptî nüfusuyla ilgili detaylı ilk bilgi 1523 yılı Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan Rumeli Eyaletine ait tahrir kayıtlarında yer alır. Bu tahrir defterinin 57-68 sayfaları arasında Yanbolu’daki Kıptîlerin kayıtları bulunmaktadır. Bu defter mufassal olup cemaat isimleri, Müslüman, Gayrimüslim ve bive (dul) hâne sayıları ile birlikte yerleşim durumlarıyla ilgili bilgiler yer almıştır. Burada yer alan cemaat ifadesi dini bir görüş birlikteliğini ifade etmez. Kabile anlamında kullanılan oba ile benzer içeriğe sahiptir. Devlet bunları cemaat başının ismi ile tanıdığı gibi o isim topluluğun simgesi haline gelmiştir¹⁶.

¹³ Kiel, *a.g.e.*, s. 212-213; Özyurt, *a.g.m.*, s. 67.

¹⁴ Evliya Çelebi Seyahatname, C. III, Yay. Haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006, s. 487.

¹⁵ Özyurt, *a.g.m.*, s. 73, 75; Kiel, *a.g.e.*, s. 212-213.

¹⁶ Emine Dinceç, “XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingeneler” ..., s. 1214.

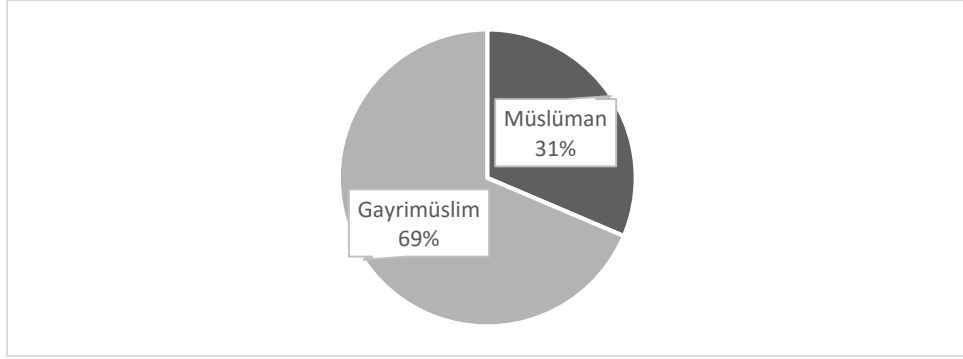
Tablo 1: 1523 Yılı'nda Yanbolu'daki Kıptiler

Bulunduğu Yer	Yerleşim durumu	Müslüman Hâne	Gebran (Gayrimüslim) Hâne	Bîve (Dul) Hâne	Toplam Hâne
Cemaat-i Hota Veled-i İbrail	Yerleşik	36	88		124
Cemaat-i Sirverdi Veled-i Mayo Tabi-i Kaza-i Yanbolu	Yerleşik	20	57		97
Cemaat-i Davut Der Karye-i Tokat	Yerleşik	50	43	1	94
Cemaat-i Turali Veled-i Hüseyin	Göçer	45	71	1	117
Cemaat-i Totos Veled-i Dirmko Tabi-i Kaza-i Yanbolu	Göçer	11	44	1	56
Cemaat-i Ayas Veled-i Kalos	Göçer	1	49	1	51
Toplam		163	352	4	539

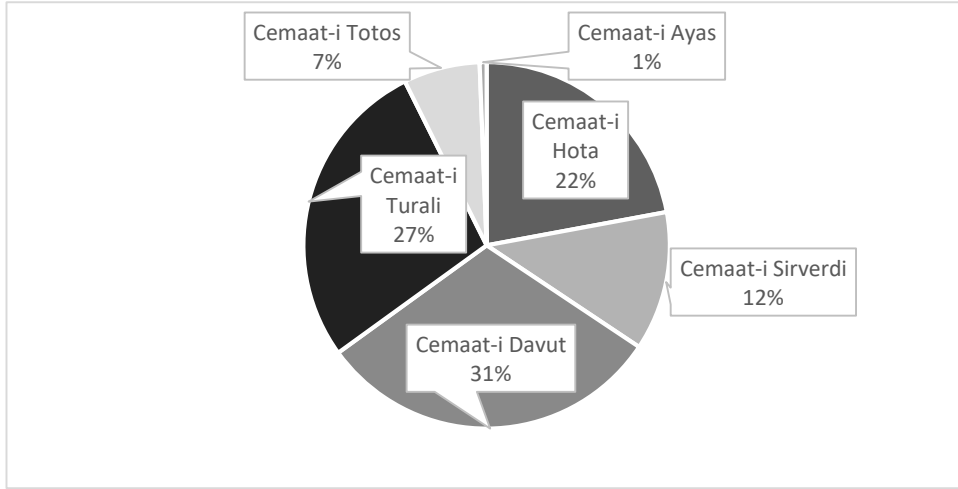
Tablo 1'de yer verildiği gibi 1523 yılında Yanbolu'daki Kıptiler altı cemaat olarak yer almıştır. Buradaki Kıptiler, 163 hânesi Müslüman, 352 hânesi Gayrimüslim ve 4 hânesi de bîve (dul) hâne olmak üzere 539 hâne bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde her hâne 5-7 kişi yaşadığı kanısı kabul görmektedir¹⁷. Bu verilerden Yanbolu'da tahminen 2.679-3.749 kişi yaşamıştır. Grafik 1'de yer verildiği gibi Yanbolu'da yaşayan Kıptilerin %31'i Müslüman %69'u Gayrimüslim olup Gayrimüslim sayısının yüksek olduğu kazalardandır.

¹⁷ Nejat Göyünç, hane üzerine yapmış olduğu çalışmasında bir hanede yaşayan kişi sayısını 5 veya 7 kişi şeklinde belirtmiştir. Hesaplama buna göre yapılmıştır. Nejat Göyünç, "Hane" Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, 1979, s. 332.

Grafik 1: 1523 Yılında Yanbolu'da Yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim Oranı

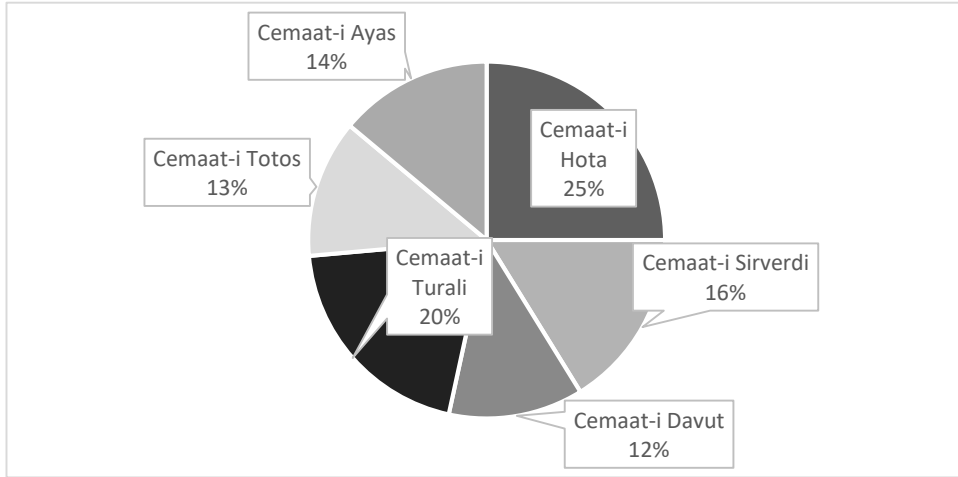
Grafik 2: 1523 Yılında Yanbolu'daki Müslüman Kıptîlerin Cemaatlere Göre Dağılımı

Grafik 2'de yer verildiği gibi 1523 yılında Yanbolu'da yaşayan 163 Müslüman Kıptînin en yoğun yaşadığı topluluk 50 hâne ve % 31 oranı ile Davut Cemaati'dir. Diğer topluluklardaki Müslüman oranı ise Cemaat-i Turali %26, Cemaat-i Hota %19, Cemaat-i Sirverdi %12 ve Cemaat-i Totos %7'dir. Cemaat-i Ayas bir kişi ile Yanbolu'daki Müslüman Kıptî nüfusunun en az olduğu cemaattir¹⁸

¹⁸ BOA., *TT.120*, s. 57-68.

Grafik 3: 1523 Yılında Eski Zağra'daki Gayrimüslim Kıptîlerin Cemaatlere Göre Dağılımı

Grafik 3’de yer verildiği gibi 1523 yılında Yanbolu’da yaşayan 352 hâne Gayrimüslim Kıptîlerin en yoğun yaşadığı topluluk 88 hâne ile % 25’i Hota Cemaati’dir. Diğer topluluklardaki Gayrimüslim oranı ise Cemaat-i Turali 71 hâne ile %20, Cemaat-i Silverdi 57 hâne ile %16, Cemaat-i Ayas 49 hâne ile %14, Cemaat-i Totos 44 hâne ile %13 ve Cemaat-i Davut ise 43 hâne ile %12’dir¹⁹.

1530 yılı tahrir kayıtları hâne ve gelir toplamalarını içeren icmal defterdir. Bundan dolayı cemaatlere göre hâne sayıları yerine genel hâne sayıları yer almıştır²⁰. Bu defterin 375. sayfasında Yanbolu’daki Çingenelerin kayıtları yer almıştır. Buna göre, 1530 yılında Yanbolu’da 516 hâne Kıptî yaşamıştır. Burada yaşayan Kıptîlerin 164’ü Müslüman, 352’si Gayrimüslim ve 2 tane de bive (dul) hânedir²¹. Yanbolu’daki Kıptîlerin 1530 yılındaki sayıları 1523 yılına yakındır. 1523 yılına göre Gayrimüslim hâne sayısı aynıdır. Müslüman hâne sayısı bir, dul hâne sayısı da iki azalmıştır. 1530 yılındaki veriler genel veri olmasından dolayı hangi cemaatte azalma olduğu bilinmemektedir. Bu verilerden hareketle 1530 yılında Yanbolu’da tahminen 2.582-3.614 Kıptî yaşamıştır.

¹⁹ BOA., *TT.120*, s. 57-68.

²⁰ Bu defterin 373-377 sayfaları Rumeli Eyaleti’nde Çingenelerin bulunduğu kazalar yer almıştır. BOA., *TT.370*, s. 373-377.

²¹ BOA., *TT.370*, s. 375

2. YANBOLU'DAKİ KIPTİLERİN MESLEKLERİ VE ÖDEDİKLERİ VERGİLER

Yanbolu'daki Kıptiler zanaatla uğraşmıştır. Tahrir kayıtları ve bu konuyla ilgili arşiv kayıtlarından Yanbolu'daki Kıptilerin mesleklerinden bazıları ise demircilik, nalbantlık, sarracılık, dülgerlik, baytarlık, bezirgânlık, değirmencilik, arabacılık, kasaplık, mumculuk, bozacılık, koruculuk ve çobanlıktır²². Yanbolu'daki Kıptiler arasında demircilik ve nalbantlık meslekleri yaygındır. Yanbolu'da Çingene Sancağı içinde mesleği nalbant kayıtlı çingeneler bulunmaktadır. Kara Danişmendli karyesi yamaklarından Hüseyin'in babası ile yine yamaklardan Yanbolu'da oturan Pervane bin Abdullah nalbantlık yapmaktadır²³.

Yanbolu'daki Kıptilerden bazıları devlete ait işlerde vergiden muaf olarak çalışmıştır. Bu tür işlerde çalışanların yaşlılık veya vefatı gibi nedenlerle çalışmadığı durumlarda yerlerine yine Kıptiler çalıştırılmıştır. Böyle bir örnek saray ahırında çalışan demirciyle ilgilidir. Saray ahırına bağlı Yanbolu ahırındaki yaptığı hizmetin karşılığı olarak vergiden muaf olan demircilerden Kıptî Halil oğlu Hasan'ın vefatı üzerine yerine yine Kıptî Ali Oğlu Hüsmen tayin edilmiştir²⁴. Yanbolu'daki Kıptî taifesinden donanmaya kürekçi de yazılmıştır²⁵.

Osmanlı Devleti bünyesindeki Kıptilerden raiyet rüsumu denilen şahsi vergiler alınmaktadır. Müslüman Kıptilerden çift resmi, Müslüman olmayan Kıptilerden ise ispence remi alınmıştır. Bu vergi Müslüman olanlarından 22 ve Gayrimüslimlerden 25 akçe ve bive (dul) kişilerden ise 6 akçe alınmıştır²⁶. Osmanlı Devleti bünyesindeki Kıptilerin ödedikleri bu vergiyle ilgili detaylı bilgiyi tahrir kayıtlarından öğrenmekteyiz. Bu kayıtların ilki Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1523 yılında yapılan Rumeli eyaletine ait tahrir kayıtlarıdır²⁷.

²² BOA., *TT.120*, s. 57-68.

²³ Dinceç, *a.g.e.*, s. 164.

²⁴ İbrahim Sezgin, *Osmanlı Romanları*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2015, s. 85.

²⁵ BOA. A.DVNSMHM.d., 23/667, 29 Şevval 981 (21 Şubat 1574).

²⁶ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Belleten*, XXIII/92, Ankara 1959, s. 575-610.

²⁷ BOA., *TT.120*, s. 57-68.

Tablo 2: 1523 Yılı'nda Yanbolu'daki Kıptîlerden Alınan Vergiler

Bulunduğu Yer	Müslüman Çift resmi (akçe)	Gayrimüslim İspence (akçe)	Cürüm, Cinayet ve Resmi Arûsları (akçe)	Hâsıl Akçe
Cemaat-i Hota Veled-i İbrail	792	2200	744	3736
Cemaat-i Sirverdi Veled-i MayoTabi-i Kaza-i Yanbolu	440	1425	468	2333
Cemaat-i Davut Der Karye-i Tokat	1100	1081	558	2739
Cemaat-i Turali Veled-i Hüseyin	990	1793	696	3479
Cemaat-i Totos Veled-i Dirmko Tabi-i Kaza-i Yanbolu	242	1106	330	1678
Cemaat-i Ayas Veled-i Kalos	22	1231	300	1553
Toplam	3.586	8.836	3.096	15.518

Tablo 2'de verildiği gibi 1523 yılı tahrir kayıtlarında Yanbolu'daki Kıptîler altı cemaat olarak yer almıştır. Bu kayıtlarda buradaki Kıptîlerin hane sayısının yanında alınan raiyet rüsumu ile cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi yer almaktadır. 1523 yılında Yanbolu'daki Müslüman Kıptîlerden 3.586 akçe çift resmi, Gayrimüslim Kıptîlerden ise 8.836 akçe ispence olmak üzere 12.422 akçe raiyet rüsumu vergisi ile 3.096 akçe ise cürüm ve cinayet vergisi olmak üzere hâsıl olan toplam akçe 15.518'dir.

1530 yılında da Yanbolu'da 164 Müslüman hânedan 3.608 akçe çift resmi, 352 Gayrimüslim hânedan de 8.800 akçe ispence olmak üzere 12.432 akçe raiyet rüsumu vergisi alınmıştır. Gebran ve bive (dul) hane de ikidir. 3.219 akçe ise cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi olmak üzere toplam hâsıl olan 15.639 akçedir²⁸. 1530 yılında hâne sayısında azalma olmasına rağmen toplam vergide artış vardır. Bu vergi artışı cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi artışından kaynaklanmıştır.

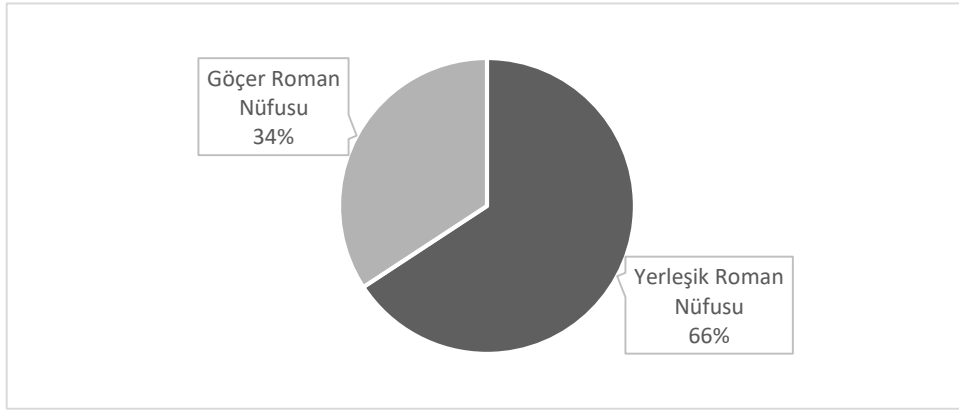
3. YANBOLU'DAKİ KIPTİLERİN ASAYİŞ SORUNLARI

Yanbolu'daki Kıptîler ilgili hassasiyet gösterdiği konular, verginin düzenli toplanması ile toplumun asayişli olmuştur. 1523 Yanbolu'daki altı Kıptî cemaatinden üçü yerleşik, üçü de göçebe yaşam sürmüştür. Grafik 4'te yer verildiği gibi

²⁸ BOA., *TT.370*, s. 375.

Yanbolu’da yerleşik yaşam süren Kıptîlerin oranı %66 ile çoğunluktadır²⁹. Bu oranın yüksek oluşu Yanbolu’daki Kıptîlerin tarımla uğraşmalarından kaynaklandığı sanılmaktadır. Diğer pek çok kazada ise durum farklıdır. Aynı tarihte Yanbolu’ya yakın kaza olan Filibe’de %63, Eski Zağra’da da %52 oranı ile göçerler çoğunluktadır³⁰. Osmanlı Devleti’nin asayîşi sağlama ve vergilerdeki ödeme düzenini için Kıptîlerin yerleşik hayata geçirme girişimleri burada oransal olarak başarılı olmuştur. Buna rağmen dönemin yazışmalarından Yanbolu’daki Kıptîlerin asayiş ve vergi toplama konusunda sorunlar yaşadığı görülmektedir.

Grafik 4: 1523 Yılında Eski Zağra’da Yerleşik ve Göçebe Kıptî Oranı

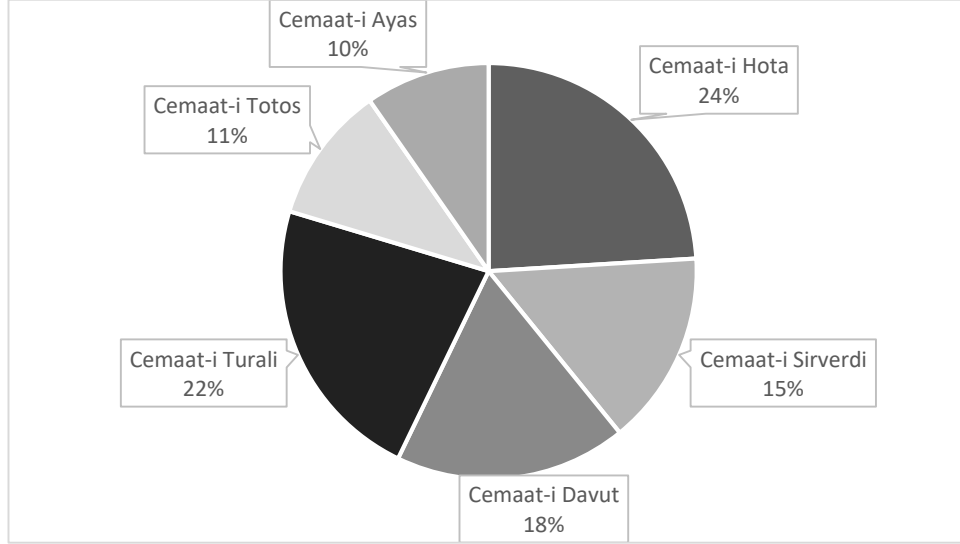

Osmanlı Devleti’nin aldığı vergilerden biri de evlilik ve tapu resminin yanında suç işleyenlerden alınan cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisidir. Bu vergi oranı Kıptî Cemaatlerindeki suç işleme oranını tam olarak ortaya koymasa da bilgi edinmemizi sağlamaktadır. 1523 yılında 3.096 akçe cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi toplanmıştır.

²⁹ BOA., *TT.120*, s. 57-68.

³⁰ BOA., *TT.120*, s. 66-75, 92-105.

Grafik 5: 1523 Yılı'nda Eski Zağra'daki Kıptîlerden Alınan Cürüm, Cinayet, Bâd-ı hevâ ve Resm-i arûs Vergisinin Cemaatlere Göre Dağılımı

Grafik 5'te yer aldığı gibi 1523 yılında Yanbolu'da Kıptîlerden alınan cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisinin cemaatlere göre dağılımını baktığımız zaman, 744 akçe ve %24 oranı ile Cemaat-i Hota ilk sıradadır. % 22 oran ile Cemaat-i Turali, %18 oranı ile Cemaat-i Davut, %15 oranı ile Cemaat-i Sirverdi, %11 oranı ile Cemaat-i Totos ve %10 oranı ile de Cemaat-i Ayas gelmektedir. 1530 yılında ise Yanbolu'daki Kıptîlerden 3.219 akçe cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi alınmıştır³¹. 1530 yılında hâne sayısında azalma olmasına rağmen cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisinde artış olmuştur. 1530 yılı tahrir kayıtları icmal defter olmasından dolayı bu verginin cemaatlere göre dağılım oranını görmek mümkün değildir.

Yanbolu'daki Kıptîlerden asayiş bozanlar kürek cezasına çarptırılmış, Kıptîlere kötü davranılmaması için devlet her zaman gerekli tedbirleri de almıştır. Yanbolu'daki Kıptîlerin çoğunluğu yerleşik hayata geçmelerine rağmen göçer olarak yaşayanlar asayiş ve düzeni sağlamayı zorlaştırmıştır. Dönemin yazışmalarından Kıptîlerle ilgili yaşanan sorunların başında vergilerin toplanması konusu geldiği görülmüştür. Osmanlı Devleti zamanında Kıptîlerin bir kısmı yerleşik iken bir kısmı yarı yerleşikti. Yarı yerleşik zümre ürün ve hizmetlerini satmak için köy, kasaba ve

³¹ BOA., *TT.370*, s. 375.

şehirlerin çevresinde belirli bir müddet konaklayarak seyahat etmekteydiler³². Kıptîlerin göçebe bir hayat yaşamalarından dolayı vergilerin toplanmasında bazen zorluklarla karşılaşmıştır. Bir önceki dönemde vergi almaya gelen vergi memurları tekrar aynı yere geldiklerinde Kıptîleri bulamamıştır. Bunun neticesinde yerlerini terk ederek kaçan Kıptîlerin vergilerini Kanun gereğince sorumluluk cemaat başı olan çeribaşıya aittir. Çeribaşı ya kaçan kişiyi bulup vergisini almak ya da kendisi ödemek zorunda kalmıştır³³.

SONUÇ

Osmanlı maliye teşkilatında tahrir, vergilerin ve bu vergileri verenlerin tespiti amacıyla yapılan sayımların kaydedildiği defterleri ifade etmektedir. Kıptîlerle ilgili ilk tahrir kayıtlarını 1523 tarihli Rumeli eyaletine ait tahrir defterinden öğrenmekteyiz. 120 Numaralı Defter ayrıntılı tahrirlerini içeren mufassal, 370 Numaralı Defter ise gelir toplamlarını içeren icmal defterdir.

1523 yılında Yanbolu'daki Kıptîlerin altı cemaat olarak ve 539 hâne de tahminen 2.679-3.749 kişi yaşadığı belirlenmiştir. Bu tarihte Kıptîlerin %31'i Müslüman %69'u Gayrimüslim olup Yanbolu, Gayrimüslim sayısının yüksek olduğu kazalar arasında olduğu görülmüştür. 1530 yılında Yanbolu'da 516 hâne Kıptî yaşamıştır. 1523 yılına göre 1530 yılında, Gayrimüslim hâne sayısı aynı olup Müslüman ve dul hâne sayısı azalmıştır. 1530 yılındaki veriler genel veri olmasından dolayı hangi cemaatte azalma olduğu belirlenememiş olup 1530 yılında tahminen 2.582-3.614 Kıptî yaşadığı belirlenmiştir.

Yanbolu'daki Kıptîlerden 1523 yılında Yanbolu'daki Kıptîlerden 15.518 akçe raiyet rûsûmu ile cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi alınmıştır. 1530 yılında ise bu vergiler 15.639 akçedir. 1530 yılında hâne sayısında azalma olmasına rağmen toplam vergide artış vardır. Bu vergi artışı cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi artışından kaynaklandığı tespiti yapılmıştır.

1523 yılında Yanbolu'daki altı Kıptî cemaatından üçü yerleşik, üçü de göçebe yaşam sürmüştür. Yerleşik yaşam süren Kıptîlerin oranı çevredeki pek çok kazanın aksine %66 oranı ile çoğunlukta olduğu görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin Kıptîleri yerleşik hayata geçirme girişimleri oransal anlamda burada başarı sağlandığı görülmüştür.

Suç işleyenlerden alınan verginin de içinde olduğu cürüm, cinayet, bâd-ı hevâ ve resmi arûs vergisi 1523 yılında 3.096 akçe 1530 yılında bir artışla 3.219 akçe

³² Emine Dineç, "Osmanlı Devleti'nde Çingeneler ve Göç", *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı*, C. II, Ankara 2019, s. 590.

³³ Emine Dineç, "Romanlar(Kıptiler) ve Cizye: Silistre Kazası Örneği (1843)", *Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 1, Haziran 2021, s. 53.

toplanmıştır. Bu vergi sadece suç işleyenlerden alınan bir vergi olmadığından Yanbolu'daki Kıptilerin suç işleme oranının arttığı tespiti yapılamamıştır.

KAYNAKÇA

BOA. A.DVNSMHM.d., 23/667, 29 Şevval 981 (21 Şubat 1574).

BOA., *TT.120*, ss. 57-68.

BOA., *TT.370*, ss. 375

ALTINÖZ, İsmail, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingenerin Sosyo-Ekonomik Yapıları", *OTAM*, S. 48, 2020, ss. 1-34.

ALTINÖZ, İsmail, *Osmanlı Toplumunda Çingener*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

DİNGEÇ, Emine, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingener (XVI. Yüzyıl)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Eskişehir 2004.

DİNGEÇ, Emine, "XVI. Yüzyılın Başlarında Rumeli Şehirlerinde Çingener, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, Editörler, Zafer Gölen-Abidin Temizer, Ankara 2016.

DİNGEÇ, Emine, "Osmanlı Devleti'nde Çingener ve Göç", *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı*, C. II, Edirne: 19-21 Ekim 2019, Ankara 2019, ss. 587-604.

DİNGEÇ, Emine, "Romanlar(Kıptiler) ve Cizye: Silistre Kazası Örneği (1843)", *Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 1, (2021), ss. 35-56.

Evlia Çelebi, *Seyahatname*, C. III, Yay. Haz. Seyit Ali Karaman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Hane' Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, 1979, ss. 331-335.

HALAÇOĞLU, Yusuf, Bulgaristan (Osmanlı Dönemi), *DİA*. C. VI, İstanbul 1992, ss. 396-399.

İLHAN, M. Mehdi, "Mufassal Tahrir Defterlerindeki Adların Önemine Dair Bazı Örnekler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 40, 2006, ss. 41-58.

İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu", *Bellekten*, XXIII/92, Ankara 1959, ss. 575-610.

KIEL, Machiel, "Yanbolu", *DİA.*, C. 43, İstanbul 2013, s. 312-315.

ÖZ, Mehmet, "Tahrir", *DİA.*, C. 39, İstanbul 2010, s. 425-429.

ÖZYURT, Selcen, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yanbolu Şehri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 14, 2008, ss. 57-77.

SEZGİN, İbrahim, *Osmanlı Romanları*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2015.

ÜNAL, Mehmet Ali, "Tahrir", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Araştırma Makalesi/Research Article

TAHİR ALANGU'NUN ÇİNGENE HİKÂYELERİ ADLI ESERİNDE YER
ALAN BALKAN ÇİNGENE HİKÂYELERİNİN OLAY ÖRGÜSÜ
BAKIMINDAN İNCELENMESİ

THE EVALUATION OF BALKAN GIPSY STORIES WITHIN GIPSY STORIES BY
TAHIR ALANGU IN TERMS OF PLOT

GONCA GÜLVODİNA¹

Geliş Tarihi: 19 Nisan 2022
(Received)

Kabul Tarihi: 8 Haziran 2022
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmada Tahir Alangu'nun *Çingene Hikâyeleri* adlı eserinden seçilen 7 adet hikâyede çingenelerin olay örgüsü içinde ne şekilde ele alındığına bakılarak onların gerek yaşayışları gerekse toplumdaki duruşları ile ilgili saptamalar yapılmıştır. Çalışmamızda hikâye türünün doğuşu ve hikâyelere konu olan çingenelerle ilgili genel bilgiler verilerek hikâyelerin olay örgüsü kısmına geçilmiştir. Çalışmamızın amacı, toplum içinde genelde renkli, eğlenceli, kendilerine has bazen de tehlikeli, riskli olarak nitelendirilen çingenelerin ele aldığımız hikâyelerdeki duruşunu belirlemektir. Buradan hareketle çingenelerin hikâyelerin olay örgüsü içindeki rollerine bakılarak sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan imajları gün yüzüne çıkarılmıştır. Nerdeyse dünyanın her noktasında kendilerine yaşam alanı oluşturan bu topluluk, haklarında ortaya atılan olumsuz anlatılardan dolayı toplum tarafından dezavantajlı bir kesim olarak nitelendirilmiştir. Ele alınan hikâyelere bakıldığında da çingenelerin iyi-kötü, doğru-yanlış, zengin-fakir gibi zıt kutuplar ve durumlar arasında kaldıkları görülmektedir. Fiziksel özellikleri ve yaşam tarzları nedeniyle olumlu ve olumsuz olarak adlandırılan çingeneler incelediğimiz hikâyelerde de bu biçimlerde karşımıza çıkmıştır. Çok zincirli olay örgüsünün işlendiği hikâyelerde birbirine benzer olayların yanında birbirinden bağımsız olayların da ele alındığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, Olay Örgüsü, Çingeneler, *Çingene Hikâyeleri*.

ABSTRACT: In this study, by looking at how gypsies are handled in the plot in 7 stories that are selected from Tahir Alangu's work *Gypsy Stories*, determinations were made about both their lifestyles and their stance in society. In our study, general information about the appearance of the story genre and the gypsies who are the subject of the stories were given, and then the plot part of the stories was examined. This study aims to determine the preferred of the gypsies, who are generally described as colorful, funny, and unique but sometimes risky, in the selected stories. In this context, the images of the gypsies in terms of socio-cultural stance and economic aspects were revealed by looking at the roles of the gypsies in the plot of the stories. This community, which creates a living space for themselves in almost

¹ Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, gncgulvodina@gmail.com ORCID: 0000-0003-3393-7273

every part of the world, has been described as a disadvantageous group by society due to the negativenarratives about them. It's seen in these stories that the gypsies remain between opposite poles and situations such as good-bad, right-wrong, rich-poor. Gypsies, who are described as positive and negative due to their physical characteristics and lifestyle, appeared in these forms in the stories we examined. In stories with multi-chain plots, in addition to similar events, events that occurred independently from each other were also discussed.

Key Words: Story, Plot, Gypsies, *Gypsies Stories*.

GİRİŞ

Hikâye kelime anlamı olarak “*anlatmak, nakletmek, aktarmak, tekrar etmek; benzemek, taklit etmek*”² anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca son zamanlarda bu türün eş anlamlısı olarak ortaya çıkan ve Arapçadaki “*taklit etmek*” kelimesinin karşılığı olan öykünmekten türetilmiş *öykü* ifadesi de aynı anlama gelecek şekilde kullanılan bir kelimedir. Olağanüstü olayların konu edildiği destan türüyle benzer yönleri bulunması nedeniyle hikâye, en eski edebî türler arasında yer almaktadır.³ Bu tür, Doğu ve Batı toplumlarında benzer bir gelişme sürecine sahiptir. Başlangıçta Yunan destanlarının, daha sonra Tevrat ve İncil’deki kıssaların Batı hikâyeciliğine kaynaklık etmesi gibi Doğu hikâye geleneğinde de Hint ve Câhiliye devri Arap hikâyelerinin ve Kur’ân-ı Kerîm’deki kıssaların tesiri görülmektedir.⁴ Dünya edebiyatında ilk hikâye örneği 14. yüzyılda İtalyan yazar Giovanni Boccaccio’nun kaleme aldığı Decameron adlı hikâyedir. Edebiyatımızda ise ilk hikâye, Tanzimat Dönemi sanatçısı Ahmet Mithat Efendi’nin yazdığı Letaif-i Rivayat adlı eserdir. Daha sonra Emin Nihat Bey’in *Müsameretname’si* ve Sami Paşazade Sezai’nin *Küçük Şeyler’i* batılı anlamda hikâyenin ilk örnekleri olmuşlardır.⁵ Her ne kadar Tanzimat Dönemi’nde hikâye türüyle tanışıldığı görülse de Eski Türk Edebiyatındaki Dede Korkut Hikâyeleri, mesneviler, halk hikâyeleri ve masallar bu anlamdaki ihtiyaçlara cevap vermiştir.⁶

Türk ve dünya edebiyatındaki anlatmaya dayalı edebî türler içerisinde oldukça önemli bir tür olan hikâye türünün okuyucuda bıraktığı ilk izlenim bir “olay” ya da “durum” anlatıyor olmasıdır. Bu nedenle olay örgüsü hikâyelerin en temel ögesidir. Ayrıca “olay” denilen kavram, hayatın içinde var olan her türlü kinetiği

² Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, 1998, cilt:1, s. 994.

³ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara, 1998, cilt:1, s. 994.

⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hikaye> (Erişim tarihi: 04.04.2022)

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi (Sekizinci Baskı), İstanbul, 1997, s. 286.

⁶ Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, 5. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 11.

kapsamaktadır.⁷ Ele alınan bir eserde olay örgüsünden söz edebilmek için öncelikle başta insan ya da canlı-cansız varlıkların olması ve bunların karşılıklı bir bağa sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağ sayesinde ilişkiler kurulacak, kurulan bu ilişkiler de olayların yaşanmasına sebep olacaktır.⁸ Çetişli'ye göre, “*olay örgüsü insanın insanla, insanın toplumla, insanın tabiatla, insanın kendisiyle olan mücadelesinden doğar.*”⁹ Temeli gizli ya da açık bir çatışmaya dayanan olay örgüsünün, zıt güçler (zengin-fakir) veya zıt kutuplar (iyilik-kötülük) arasında yaşandığı görülmektedir. Bu nedenle kimi zaman hızlanarak üst seviyelere çıkarken bazen soğuyarak gücünü kaybeder. Olay örgüsünde görülen bu farklılıklar “entrik yapı”yı meydana getirmektedir.¹⁰ İncelediğimiz hikâyelerdeki kahramanların da hem kadın hem erkek olarak sürekli bir iyi-kötü, doğru yanlış çatışmasının içinde var olduğu görülmüştür. Bu çatışmaların niteliği olay örgüsüne bağlı olarak gelişmiş ve zıt güçler arasında yaşanmıştır. Bu zıt kutuplardan biri hikâyelerin de konusu olan çingenelerdir.

Çingene/roman olarak adlandırılan topluluğun hemen hemen bütün Avrupa ve Asya'nın büyük bir bölümüne, Afrika'nın kuzeyine, yer yer Amerika'ya hatta Avusturalya'ya yayılmış olduğu görülmektedir. Kendilerine “Rom” (insan) adını vermelerine rağmen, dünyada birkaç koldan türeyen çeşitli isimlerle tanınmışlardır. Bunlardan en yaygını, çıkış noktalarının Mısır (Egypt) sanıldığından, “Gypsie” ya da “Gitanos” şeklindeki kullanımdır. Bu isimler daha çok Batı ülkelerinde kullanılmaktadır. Diğer bir isimleri ise Yunan asıllı bir kelimedenden yayılmış olan “Atsinganos” Türkçedeki ifadesi ile “Çingene”dir. Ortadoğu, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da bu köke bağlı isimlerle tanınmışlardır.¹¹ Batı ülkelerinde Rom, Gitanos, Heiden, Zigeuner, Gypsy, Cigani isimleriyle tanınan çingeneler geçtikleri her mekân ve zamanda farklı biçimlerde isimlendirilmişlerdir.¹² Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan çingenelere verilen isimlere bakıldığında “kıpti, rom, poşa, roman, göçer, esmer vatanadaş, karçi, abdal, mutrib, elekçi” şeklinde ifade edildikleri görülmektedir.¹³ Bu topluluğun sürekli göç edip pek çok farklı kültürle karşılaşmaları, onlara çeşitli isimler verilmesinin başlıca nedenidir. Çingenelerin çıkış noktalarının Hindistan olduğu konusundaki araştırmalar, günümüzde kesin

⁷ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2*, 2. Basım, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 59.

⁸ İsmail Çetişli, a.g.e., s.60.

⁹ İsmail Çetişli, a.g.e., s.61.

¹⁰ İsmail Çetişli, a.g.e., s.61.

¹¹ Tahir Alangu, “Dünyadan ve Bizden Çingene Hikâyeler”, Özyayın Matbaası, Nil Kitabevi, 1972, s. 2.

¹² Donald Kenrick, *Çingeneler*, Ganj'dan Thames'e, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Kitabevi ve Yay., 2006, s. 20.

¹³ Alev Sınar, “Yazarlarımızın Gözüyle Çingeneler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 8, İstanbul 2003, s.144.

sonuçlara ulaşmıştır. Etnik özellikleri, kültürleri bir yana dilleri üzerinde yürütülen araştırmalar bu topluluğun Hint kökenli olduğunu ortaya koymuştur. Fraser, yapmış olduğu çalışmalarla Çingene dili ile onu ilk konuşanlar arasında Hint ilişkisi olduğunu tespit etmiş ve bunu ispatlamıştır.¹⁴ Yaşadıkları coğrafyayı ne zaman ve ne şekilde terk ettikleri bilinmese de 5. yüzyılla birlikte göç etmeye başladıkları tahmin edilmektedir.¹⁵ Göç esnasında birkaç kola dağıldıkları, bir bölümünün İran üzerinden Kafkasya, Rusya, Sibiryaya ve Kuzey Avrupa'ya diğerinin Güneydoğu Anadolu üzerinden Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika ve oradan da İspanya'ya geçtikleri, en büyük kolun ise Anadolu üzerinden Balkanlara ve Avrupa içlerine doğru hareket ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶ 13. ve 14. yüzyıla gelindiğinde çok geniş bir alana yayıldıkları görülmektedir. Bu dönemlerden sonra Avrupa'da çingenelerin yayılma bölgeleri, dilleri ve nitelikleri üzerinde oldukça kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Dünyadaki çingene nüfusunun kesin olmamakla birlikte beş milyonu bulduğu tespit edilmiştir.¹⁷ Bir kısmı Avrupa'nın bazı kesimlerinde yerli din, dil ve kültüre adapte olmakla birlikte çoğu dillerini, törelerini, yaşama biçimlerini koruyabilmişlerdir. Hindistan'dan çıkıp yolculukları boyunca belli bir asimilasyona uğramış olsalar da Çingenelerin öz değerlerini koruma hususunda kararlı oldukları söylenebilir. Fakat bu noktada konargöçerlerin daha tutucu oldukları belirtilmelidir.¹⁸

Çingeneler, farklı davranış biçimleri, göçebe yaşam tarzları, fiziksel ve sosyal yapıları gereği çoğunlukla "marjinal" bir topluluk olmuşlardır. Toplum içindeki pozisyonlarına bakıldığında çingenelerden birçoğunun kültürüne bağlı, müziği seven ve dans eden, tabiata karşı duyarlı, özgür yapılı, sıcakkanlı ve doğal oldukları görülmektedir. Bu yönleriyle "toplumun eğlencesi" olarak adlandırılmışlardır. Bundan dolayı da onlara tarihleri, meslekleri, dilleri, dinleri, kültürleri ve kendilerine özgü yaşam tarzları bakımından devamlı merakla yaklaşmıştır. Toplum bünyesinde bir yandan renkli, rahat ve çekici taraflarına gıpta edilirken diğer yandan da hor görülmüş, önyargılara maruz kalmış hatta hırsız, dilenci, uğursuz olarak etiketlenmişlerdir. Bunun neticesinde de toplumda olumsuz bir imge oluşmuştur. Fakat bu olumsuz imgeye rağmen onlar uzun yıllardır toplumla

¹⁴ Angus Fraser, *Avrupa Hakları Çingeneler*, İstanbul, Homer Kitapevi, 2005, s.31.

¹⁵ Hristo Kyuchukov, Ian Hancock, "Romanlar: Tarihleri, Kökenleri, Göç Yolları, Dilleri, Eğitimleri ve Gelenekleri", Ed. Emine Dineç, Trakya Üniversitesi Roman Dili Ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne, 2020, s. 45.

¹⁶ Muhammed Tağ, "Temettuat kayıtlarına Göre Osmanlı Devleti'nde Romanların Mesleki Yapıları ve Geçim Kaynakları", *MSGSU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 18, Güz 2018, s. 303-319.

¹⁷ Alangu, a.g.e. s. 3.

¹⁸ Alparslan Oymak, "Türk ve Batı Edebiyatında Çingene İnançları", *Folklor-Edebiyat Dergisi*, yıl: 2021, Sayı: 27-107., s. 888

etkileşimlerini devam ettirmiş, hem kendilerine has yaşam biçimlerini sürdürmüş hem de aralarındaki sosyal dayanışmayı korumuşlardır. Genel itibarıyla çingeneler, “riskli”, “suçlu”, “tehlikeli” gibi yakıştırmalara maruz kaldıklarından tarihsel süreçte yaşadıkları her toplumda halk tarafından pek çok baskıya uğramışlardır. Bu baskı neticesinde sürgünler, asimilasyonlar, zorla yer değiştirmeler gibi durumlarla da karşı karşıya kalmışlardır. Yaşanılan bu olumsuz olaylar toplumda Çingeneliğin algılanışını da etkilemiş, toplum içinde sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan dezavantajlı bir duruma düşmelerinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁹ Bu bilgilere dayanarak her toplumda çingenelere yönelik olumlu söylemlerin yanında pek çok olumsuz bilginin de dilden dile dolaştığını söylemek mümkündür. İlâveten çingenelerle alakalı anlatılagelmiş pek çok efsane mevcuttur. Bunlardan bazıları çingenelerin dini inanışlarıyla bağlantılı olarak gelişen efsanelerdir.²⁰ Çingenelerle ilgili anlatılanları dini boyutta ele alan Berger, geriye dönük çalışmalarda Çingenelerin diniyle alakalı iki görüşün varlığından söz eder. Bu görüşlerden ilki, Çingenelerin herhangi bir dine mensup olmamaları iken ikinci görüş ise içinde yaşadıkları toplumun dini inanışını benimsedikleri yönündedir.²¹ Çingenelerle ilgili diğer alanlarda olduğu gibi inanç konusunda da toplumsal bir önyargı ve yanlış bilgilendirme söz konusudur. Ancak toplumun diğer kesimlerindeki gibi Çingeneler arasında da dini emirlere gönülden bağlı olup onun emirlerini tam anlamıyla yerine getirenler olduğu gibi, dini vecibeleri yapmaktan kaçınanlar da vardır.²²

Çingeneler, toplumlarda baş gösteren renk önyargısı, esmerliğin bazı dinlere göre günah olarak nitelendirilmesi sebebiyle de sürekli dışlamaya maruz kalan bir topluluk olmuşlardır. Toplumun bu konuda yeteri kadar bilgiye sahip olmayışı ya da yanlış bilgiler edinmesi, bu önyargılı sürecin uzun yıllardır devam etmesine neden olmuştur. Bunun yanında tarih sahnesine çıktıklarından beri gerek bu olumsuz imgeler gerekse esmer tenleri, renkli giyim tarzları, müziğe olan tutkuları, dansları, kendilerine has meslekleri ve dilleri ile pek çok edebi ürüne de malzeme olmuşlardır. Bu çalışmada da Tahir Alangu'nun “Çingene Hikâyeleri²³” adlı eserinde yer verilen 28 adet hikâyeden, Balkanlarda geçen 7 adet hikâyeye seçilerek olay örgüsü bakımından incelenmiştir. Hikâyelerin sayısı olarak fazla oluşu çalışmamızın

¹⁹ Süleyman İlhan, Muhammet Fırat, *Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:27, S. 2, S. 265-276.

²⁰ Alparslan Oymak, “Türk ve Batı Edebiyatında Çingene İnançları”, *Folklor-Edebiyat Dergisi*, yıl: 2021, Sayı: 27-107., s. 888.

²¹ Hermann Berger, *Çingene Mitolojisi*, Çev: Musa Yaşar Sağlam, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s. 12.

²² Editör: Hamza Ateş, “ Tarihten Günümüze Türkiye’de Romanlar”, Star Matbaacılık, Bursa, 2016, s. 79.

²³ Tahir Alangu, “Dünyadan ve Bizden Çingene Hikâyeler”, Özyayın Matbaası, Nil Kitabevi, 1972.

kapsamını aşacağından böyle bir sınırlamaya gidilmiştir. 7 adet hikâyenin yazarlarının balkan ülkelerine dağılımına bakıldığında 2'sinin Bulgar, 3'ünün Rumen, diğer 2'sinin de Yugoslav olduğu tespit edilmiştir.

1. HİKÂYELERİN OLAY ÖRGÜSÜ

1.1. “Kabir” Adlı Hikâye (Bulgaristan)

Nedjalko Messetschkow tarafından kaleme alınan Kabir Hikâyesi, Kabir adlı çingenenin yaşadığı kulübenin tasviriyle başlar. Hikâyede tamircilik mesleğini yapan Kabir “elinden her iş gelen, becerikli” bir olarak tanımlanmıştır. Tek başına köy köy dolaşır mesleğini icra eden Kabir günün birinde Ossenez adlı köye uğrar. Köyü beğenen Kabir kulübesini buraya yapar ve burada yaşamaya başlar. Zamanla her işini yoluna koyan Kabir’in tek sıkıntısı yalnızlığıdır. Bu nedenle kendine bir kadın almaya karar verir. Meşkova köyündeki Aşık Dede’ye gider ve ihtiyara sıkıntısını anlatır. İhtiyar da ona başlık parasını topladıysa uygun bir eş bulacağını söyler. Nitekim de başlık parasını veren Kabir akşamüzeri eşini yanında bulur. Bu duruma çok sevinen Kabir hemen düğün hazırlıklarına başlar ve kısa sürede evlenir. Kabir’in karısı Zülfiye isimli kısa boylu, zayıf yapılı, yüzü oldukça kara bir çingene kızıdır. Zamanla birbirlerine bağlanan çift oldukça mutlu bir şekilde yaşarlar. Kabir; yaptığı saban demirleri, kerpetenler, çengeller, çamaşır teknelerini köy köy gezerek satar ve yine yuvasına döner. Zamanla üç çocuk sahibi olan çiftin arzuları daha çok çocuk sahibi olmaktır. Kabir; içki içmez, meyhanelerde gezip dolaşmaz bu nedenle de etrafında çok insan istemez. Köylüler de ona bu bakımdan son derece saygılı davranırlar. Çünkü onlara göre Kabir, Çingene olmasına rağmen elinden her iş gelen bir ustadır.

Bir ilkbahar sabahı Hafız adlı kişinin köyde görünmesi hikâyenin ana konusunu başlatmıştır. Halis bir çingene olan Hafız, soylu bir prens edasıyla davranır, köylülerle sığır alışverişi yapar, ahırlarını dolaşır, beygir ve ineklerini gözden geçirir, alış fiyatları üzerine onlarla pazarlık yapar. Kabir’le de tanışır ahbab olan Hafız onu sürekli meyhaneye davet eder, içki içmesi hususunda zorlar. Bu içki sohbetleri esnasında Kabir’e sürekli gezdiği yerleri, yaptığı işleri anlatır. Zamanla bilinen ülkeler dışında Alfandar denen bir ülkeden bahsetmeye başlar. Kabir daha önce böyle bir ülkeyi hiç duymadığını söylese de Hafız onun hayalini kurmasını ve onu arzulamasını sağlar. Çünkü Hafız orasının Çingenelerin ülkesi olduğunu her defasında dile getirir. İçtikleri içkinin de etkisiyle Kabir, zaman geçtikçe hiç duymadığı bu ülkeye ilgi göstermeye başlar. Bunu hisseden Hafız ona sürekli Alfandar ve orada yaşadığı farz edilen kadınlarla alakalı fantastik olaylar anlatır. Günler geçtikçe Kabir artık kendi hayatından kopup Alfandar’da yaşamının hayalini kurmaya başlar. Bir gün çok sarhoş oldukları esnada Hafız ona birlikte Alfandar’a

gitmelerini teklif eder. Daha önce bulunduğu çevreden hiç ayrılmamış olan Kabir bu teklif karşısında şaşırır. Karısı ve çocuklarını bırakamayacağını söylese de Hafız onu çok para kazanıp onları da rahat ettirmekle kandırır. Kocasının sürekli sarhoş gezmesinden son derece rahatsız olan Zülfiye'nin elinden bir şey gelmez. Kabir gün geçtikçe Alfandar denen ülkenin iyice etkisine girer ve normal yaşamdan uzaklaşır. Sürekli sarhoştur ve Alfandar'ı sayıklamaktadır. Artık karısını da beğenmemeye ve sürekli hor görmeye başlar. Karısı Zülfiye kocasını bu beladan kurtarmak için büyü bile yaptırır. Fakat o da işe yaramaz. Bir gün Hafız, Kabir'e artık gitme zamanının geldiğini ve ona para verirse birlikte Alfandar'a gidebileceklerini söyler. Bu durumda çok heyecanlanan Kabir hemen koşup tüm parasını Hafız'a teslim eder. Paraları alıp köyü terk eden Hafız aradan çok uzun zaman geçmesine rağmen köye dönüp Kabir'i almaz. Günün birinde Kabir, Hafız'ı ararken onun dolandırıcı bir çingene olduğunu öğrenir. Bu durum karşısında fenalaşan Kabir, için artık iş isten geçmiştir.

1.2. Bojura Adlı Hikâye (Bulgaristan)

Yordan Yovkov'a ait olan hikâyede Bojura isimli bir çingene kızının yaşadıkları konu edinilmiştir. Bojura annesi Kaluda ile birlikte dilencilik yapar. Bu esnada ele geçirdiklerini başkalarına satarak yaşamlarını idame ettirirler. Daha önce çelimsiz ve narin bir kız çocuğu olan Bojura zamanla büyüüp serpilmiş ve son derece alımlı bir kız olmuştur. Annesi onun bu güzelliği sayesinde elindeki malları satabilmektedir. Bojura'nın en iyi arkadaşı Hacı Vilko'nun kızı Ganaila'dır. Bojura daha küçükken bulduğu her fırsatta bu aileye koşar. Orada son derece mutlu ve huzurludur. Çünkü çevresindeki herkes tarafından küçümsenen Bojura, sadece Ganaila tarafından değer görmüştür. Onu sevmese de kendinde görmediği tüm fiziksel özellikleri Ganaila'da görmek onu mutlu eder. Bembeyaz teni, sarı saçları Bojura'nın imrendiği özellikleridir. Fakat bu güzelliğine rağmen Ganaila'nın kimseyle evlenmek istemeyişine de anlam veremez. Bir gün köye Vasilço adlı bir sarhoşun gelmesiyle Bojura'nın dikkati dağılır. Köylüler arasında Ganaila ve Vasilço'nun birlikte olacaklarına dair dedikoduların yayılması ise genç çingene kızının kıskançlığını depreştirir. Zamanla Ganaila Vasilço'yu da reddeder. Bu durumu fırsat bilen Bojura Vasilço'ya yaklaşmanın yollarını aramaya başlar. Sonunda amacına ulaşır ve Vasilço ile birlikte olur. Fakat Vasilço kısa bir süre sonra geldiği gibi gider. Bojura'nın günleri artık onu beklemekle geçer. Vasilço'dan bir çocuğu olan Bojura için hayat artık daha da zorlaşır. Herkes yüzüne karşı o sarhoşun hiçbir zaman dönmeyeceğini söyler. Bir gün Vasilço'nun öldürüldüğü haberini alınca iyice yıkılır ve çocuğu ile birlikte köyün deresine atlayarak intihar eder.

1. 3. Çingene Ruhü Hikâyesi (Romanya)

Yazarı Romen Vasile Alecsandri olan hikâyede Vasile Porayan adlı çingene ile soylu bir çocuk arasındaki arkadaşlık anlatılmıştır. Porayan, halis ve tipik bir Çingenedir. Usta bir fırıncı olan Porayan, çocukluğunda soylu bir ailenin yanında yaşama olarak çalışmış ve bu ailenin biricik oğullarının tüm suçlarını üstlenmiştir. Çocukluk yıllarında tüm vakitlerini beraber geçiren, güzel oyunlar oynayıp uçurtmalar yapan bu iki arkadaş günün birinde ayrılır. Aile, oğullarını yatılı okula yaşama olan Vasile'yi de bir fırıncının yanına çırak olarak verir. İki arkadaşın yolları burada ayrılır. Fakat soylu çocuk bulunduğu eğitim ortamına bir türlü adapte olamaz sürekli Vasile ile yaptıkları aklına gelir. İzin günlerinde evine döndüğünde yine Vasile ile zaman geçirip türlü yaramazlıklar yaparlar. Günün birinde Porayan arkadaşının okumak için Paris'e gönderileceğini duyup hemen onun yanına koşar ve kendisiyle birlikte gitmek istediğini söyler. Fakat bu isteği olmaz, arkadaşı onu terk edip gider. Beş yıl sonra geriye döndüğünde tüm ev halkı yerli yerinde olmasına rağmen Vasile ortada yoktur. Onun yola çıktığı gün Vasile de ortadan kaybolmuştur. Polis korkusundan geriye dönmez. Arkadaşının köye döndüğünü duyduğu bir gün geri döner. Vasile onu karşısında görünce tekrar fırıncılık yapmasını sağlar. Vasile'nin arkadaşına olan bu şükran ve bağlılığı sayesinde orada yaşayan tüm çingeneler kölelikten kurtulup özgür kalırlar. Fakat Vasile bu durumda bile yaşadığı yeri terk etmez. Yıllar sonra iki arkadaş yine karşılaşır. Çocukluklarında olduğu gibi dertleşir. Vasile, tekrar fırıncı olarak işe alınır ve burada hayata gözlerini yumar.

1. 4. Trandafir Hikâyesi (Romanya):

Trandafir adlı hikâye Panait İstrati tarafından yazılmıştır. Pazar yerlerinde incik boncuk satar görünüp çeşitli şans oyunları ile insanların paralarını alan Trandafir adlı çingenenin anlatıldığı bir hikâyedir. Hikâyede serseri bir olarak tanımlanan Trandafir sürekli pazarcılarının tezgahlarında gezinir ve insan kandırmanın peşinde koşar. Pazarıcı onu sürekli bu işi bırakması konusunda uyarır. Fakat O, pazarcılarının yaptığı işi küçümser, kendi işinden memnun olduğunu söyler. Çünkü ona göre kendi işi ona daha çok para kazandırır ve her altı ayda bir karısına altın yapmasını sağlar. Karısını elinde tutmasının tek sebebi ona aldığı altınlardır.

Bir gün Trandafir ve paraları alınan bir köylü delikanlı, hakemlik yapması için pazarcının önüne gelir. Köylü Trandafir'den ya parasını vermesini ya da mesleğinin sırrını ona öğretmesini ister. Bunu kabul etmeyen Trandafir adamın altınlarını vermez. Köylü delikanlı ise o altınlarla at alacağını karısının boynundan o yüzden aldığını söyleyip onu iknaya kalkışır. Bunu duyan Trandafir adamı ahmaklıkla suçlar. Çünkü ona göre eşinin boynundan altın almak ahmaklıktır. Bunun yerine at komşu köyden çalınmalıdır. Trandafir, adamın sızlanmasına dayanamayıp onu

azarlayarak altınları geri verir ve gece ona köyün kenarında beklemesini söyler. Gece ona iki at getirecektir. Aradan altı ay geçtiğinde Trandafir'le tekrar karşılaşan pazarcı o gün ne yaptığını sorar ve atları çalıp köylü çingeneye verdiğini öğrenir.

1. 5. Kabile Hikâyesi (Romanya)

Zahari Stancu'nun kaleme aldığı bir hikâyedir. Hikâye köyün kilisesindeki çanın çalmasıyla başlar. Bu köyde birinin öldüğünün işaretidir. Fakat oradaki çingenelerin hiç biri ölen kişiye dini bir söylemde bulunmaz bu da onların herhangi bir dine inanmadıklarının göstergesidir. Bu arada köydeki kabilenin reisi olan Bulibaşa konuşmaktadır. Herkes pür dikkat onu dinler. Kabile bir olayla ilgili yargılama yapılacağı için meydana toplanmıştır. Yıllar önce kabile reisinin onay vermesiyle Gosu adında bir çingeneye evlenen Lissandra'nın ölümü tartışılacaktır. İki yıl önce gerçekleşen evlilikte her şey yolunda giderken Gosu'nun kâbus görmesi ile her şey tersine döner. Çünkü Gosu uyandığında Lissandra'yı yanında bulamaz. Onu beklemeye başlar ve şafak vakti Ariston adlı delikanlıyla el ele geldiğini görür. Bu duruma son derece öfkelenen Gosu olayı kabile reisi Bulibaşa'ya aktarır. Karşısında bulunanları dinleyen kabile reisi, Gosu'ya karısından ayrılıp ayrılmayacağını sorar. Buna hayır cevabını veren Gosu, eşini sevdiğini söyler. Lissandra ise Ariston'a aşiktir. Ariston ve Lissandra her türlü yargılamayı kabul ederek birbirlerinden vazgeçmeyeceklerini dile getirirler. Bunun üzerine kabilede bulunan diğer kişiler bu sapkınlık karşısında kanun neyse onun uygulanması gerektiğini savunurlar. Kabile reisi Gosu, Lissandra ve Ariston'un dediklerinden vazgeçmeyeceklerini anlayınca kanun neyse onu uygulamaya karar verir. Kısa bir süre sonra cezalıları gerekeni yapmak için kırbaçlar hazırlanır. Kırbaçlama işi, karısı tarafından aldatılan Gosu'ya aittir. Çevredekilerin verdiği tepkilere dayanamayan Gosu karısı Lissandra'yı artarda kırbaçlamaya başlar. Aldığı darbeler karşısında yere yığılan Lissandra yine de kocasından özür dilemez. Bayılıp kalan kadını yüzüne su dökerek ayırtırlar. Suyun serinliğinden kendine gelen Lissandra geri adım atmaz ve kocasını onu öldürmesi için daha çok tahrik eder. Buna dayanamayan Gosu onu öldürürcesine kırbaçlayarak tekrar kendinden geçirir. Bu durum karşısında Ariston çaresizdir ve elinden bir şey gelmez. Lissandra kendine geldikçe Gosu'ya karşı duyduğu nefreti dile getirmeye ve onu kıskırtmaya devam eder. Buna dayanamayan Gosu onu aldatan karısını herkesin olduğu meydanda öldürür.

1. 6. Hanka Adlı Hikâye (Yugoslavya)

Yugoslav yazar İsak Samokovliya ait bir çingene hikâyesidir. Hanka adlı bir çingenenin kocası tarafından öldürülmesi anlatılır. Hikâye bir ilkbahar sabahında doğanın tasvir edilmesiyle başlar. Daha sonra öldürülen kadının etrafta uyandırdığı

merak ve endişenin anlatılmasıyla devam eder. Hanka henüz iki-üç yıldır evlidir ve hamiledir. Daha sonra cesedin bulunduğu yere gelen diğer çingeneler kadının kocasını aldattığını ve o nedenle öldürüldüğünü söylerler. Kocasını Zeyda, köy dışına çalışmaya giden genç Hanka, kocasını yaşlı ve huysuz Muşan adlı bir çingeneyle aldatır. Bu yaptığını kocası geldiğinde ona da söyler. Bu durumu hazmedemeyen Seydo karısını kalbinden bıçaklayarak öldürür. Hikâyeye işlenen cinayetin anlatılmasıyla başlanıp daha sonra Hanka ve Seydo'nun evlilik hayatlarına geçilir. Köy dışında çalışan Seydo, uzun süre çalışmaya gider ve işini bitirince Hanka'ya döner. Fakat son gelişinde Hanka'nın soğuk tavırlarıyla karşılaşır. Hanka onunla hasret gidermek yerine Muşan adlı çingenenin çadırının etrafında dolanır. Hankaya göre Seydo Alkuna adlı yaşlı ve çirkin bir çingeneyle beraber olmuş ve ondan bir çocuğu doğmuştur. Bunu hazmedemeyen Hanka bundan öte Seydo'ya eziyet etmenin derdine düşer. Seydo, onunla alay edip küçük düşüren ve sonunda da onu Muşan'la aldatan Hanka'yı affedemeyip bu cinayeti işler.

1. 7. Çingeneler Hikâyesi (Yugoslavya)

Hikâye Branko Çopiç tarafından yazılmıştır. Kaygısız bir millet olarak tanınan çingenelerin aksine Kamber adlı çingene kendine ve ailesine karşı son derece duyarlı bir adamdır. Göçebe bir yaşam tarzı yerine kendisine ev-bark kurmuştur. Her şey yolunda giderken bir gün evin en küçüğü Hido hastalanır. Şehrin kıyısındaki hastaneye yatırılır. Durum böyle olunca da ailesi çadırlarını alır ve hastanenin karşısına kurar. Günde sadece bir defa görüşüyor olmalarına rağmen hastanenin etrafından ayrılamazlar. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kapıya dayanıp küçük çocuğu görmek isterler. Buna müsaade etmeyen kapıcıya türlü bahaneler uydurarak küçüğün yanına girmek isterler. Fakat hastane kuralları gereği bu yasaktır. Bu durumdan son derece rahatsız olan çingenelerin huzuru kaçmış, günleri geçmez olmuştur. Hido'nun annesi, babası, teyzesi, dedesi, amcası, kardeşleri, yeğenleri tüm gün hastadan haber almak için çabalarlar. Ziyaret saati gelince kapıcı sadece bir kişiye izin verse de hepsi hastane odasına doluşup Hido'yu şımartırlar. Ertesi gün ziyaret saati geldiğinde yine bütün herkes kapıya yığılır bu defa yanlarında hediye olarak getirdikleri bir tay da vardır. Buna izin verilmez. İçeri giremeyen çingeneler bu defa dışarıda bağırarak tüm hastaları camlara toplarlar. Günler böyle geçer fakat çocuk hala hastanededir. Göçme vakitleri gelmesine rağmen çocuğun daha hastanede kalacağını ve ağırlaştığını öğrenen çingene tayfası kendilerine ev yapmaya başlar.

2. İNCELEME

İncelediğimiz çingene hikâyelerinin tamamı bir olay çerçevesinde gelişmiş ve genellikle kısa bir süre içinde sonuca varmıştır. Hikâyelerde ilk dikkatimizi çeken

özelliklerden biri çingenelerin gösterişli hayat tarzını sevdikleri olmuştur. Dolayısıyla düğünler ve eğlenceler onlar için çok önemlidir. Çoğu hikâye aile hayatı içinde yaşanan dinamikleri konu almıştır. Hikâyelerin içinde karakterlerin psikolojik ve fiziksel yapıları hakkındaki bilgilere de değinilmiş, böylelikle karakterler okuyuculara tanıtılmıştır. Örneğin, fiziksel nitelik olarak hemen hemen tüm hikâyelerdeki karakterler “esmer tenli, kara saçlı” biçiminde betimlenmiştir. Bazı hikâyelerde pozitif yönleriyle ön plana çıkan karakterler, bazılarında ise negatif olarak karşımıza çıkmıştır. Örneğin, *Kabir* adlı hikâyede, Kabir “*elinden her iş gelen, becerikli*” biri olarak, *Bojura* adlı hikâyedeki Bojura isimli kız “*güzel, çekici ve alımlı*” olarak tasvir edilirken *Bojura* hikâyesindeki Vasilço “*sarhoş, başıboş ve dolandırıcı*”, *Hanka* hikâyesindeki Muşan ise “*yaşlı ve çirkin*” bir çingene olarak tanımlanmıştır. Yine hikâyelerde gelişen olayların içinde hem kadın hem erkek karakterler, iyi-kötü, zengin-fakir, doğru-yanlış biçiminde iki zıt yapıyla karşımıza çıkmıştır. Bu zıt yapılar bazen çingeneler içinde yer alırken bazen de çingeneler ile çingene olmayanlar arasında oluşturulmuştur. Örneğin; *Kabir* hikâyesinde usta bir fırıncı olan Kabir evlenip çoluk çocuğa karışmış bir aile bireyi olarak hayatına devam ederken yine bir çingene olan ve dolandırıcılık yapan Hafız tarafından kandırılmıştır. *Trandafir* adlı hikâyede ise Trandafir Pazar yerinde alışveriş yapan halkı çeşitli oyunlarla kandırıp onların paralarını alan bir dolandırıcıdır. Burada mağdur olan halk, mağdur eden çingenedir.

Çingenelerin kimi zaman yaşam koşulları gereği eğitim imkânı bulamadığı ve toplumun alt seviyesinde kaldıkları görülmüştür. Bu nedenle de ekonomik açıdan sürekli sıkıntı içindedirler. Bu sıkıntıdan dolayı ellerine fırsat geçtiğinde toplumu sömürebilecek bir grup olarak nitelendirilirler. *Trandafir* hikâyesinde bu duruma örnek bir olay yaşanmıştır. Trandafir halkı dolandırarak paralarını çalan biridir. Yine *Bojura* hikâyesinde de Bojura isimli genç ve çekici çingene kızı Vasilço adındaki sarhoş bir çingene tarafından kandırılır ve yaşanan olaylar neticesinde Bojura intihar eder. *Çingene Ruhu* adlı hikâyede ise Vasile Porayan fırıncılık yapan halis bir çingene çocuğudur. Fakat zengin ve soylu olan arkadaşıyla kurmuş olduğu bağ onları uzun yıllar birbirine bağlamıştır. Bu hikâyeden de anlaşılacağı üzere çingeneler dostluğa son derece önem verirler ve misafirperverdirler. Ayrıca sürekli birlikte olmalarına rağmen kendi içlerinde bir tabakalaşma yoktur.

Hikâyelerde dikkatimizi çeken diğer bir unsur da olaylardaki mekânların göçebe hayat tarzından dolayı genellikle değişken oluşudur. Çingeneler hakkında edindiğimiz bilgilere göre tarih boyunca göçebeliği sürdürdükleri yerleşik hayatı tam benimseyemedikleri görülmüştür. Bu durumun sebebi çoğunlukla icra ettikleri meslekler olmuştur. Hikâyelerde yer alan kahramanlara bakıldığında çoğunun dilencilik, kalaycılık, demircilik, tamircilik gibi meslekleri icra ettikleri saptanmıştır.

Dolayısıyla çingeneler bu mesleklerden gelir elde etmek için konar-göçerliği tercih etmektedirler. Kadınlar çoğu kez belirledikleri bir mekânda kalıcı olsalar da erkekler eve gelir getirmek amacıyla sürekli dışarı gitmektedirler. *Çingeneler* adlı hikâyede diğer hikâyelere nazaran farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Hida adlı küçük çingene çocuğunun hastalanıp hastaneye yatırılması neticesinde çadırlarda yaşayan tüm aile bireyleri çocuğun yanında olmak adına yerleşik düzene geçmek zorunda kalmışlardır. Bu durum da bize çingeneler arasındaki etkileşimin kuvvetini göstermektedir.

Hikâyelerde gelişen olayların seyrine bakıldığında bazı hikâyelerde evlilik birliğinin sarsılmasından dolayı yaşananlar vardır. Hikâyelerdeki bu duruma çoğunlukla erkeklerin sürekli başka bölgelerde çalışmaya gidişi sebeptir. Örneğin; *Hanka* adlı hikâyede kocası Seydo dışarı çalışmaya gidince Hanka adlı kadın onu yaşlı ve çirkin olarak tasvir edilen Muşan adlı çingeneyle aldatır. Evine geri dönüp bu durumu öğrenen Seydo karısı Hanka'yı öldürür. Yine *Kabile* hikâyesinde Gosu adlı çingene, karısı Lassandra tarafından aldatılır ve kurulan mahkeme neticesinde Gosu karısını kırbaçlayarak öldürür. *Bojura* hikâyesinde ise terk edilen erkek değil Bojura adlı güzel ve alımlı çingene kızıdır. Vasilço adındaki sarhoş ve hayırsız çingene tarafından önce kandırılıp sonra terk edilen Bojura karnındaki bebeğiyle intihar eder. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere ikili ilişkilerde sadakat duygusunun son derece önemli olduğu görülmektedir.

3. SONUÇ

Hikâyelerdeki olayların serim düğüm ve çözüm bölümlerinin genellikle kısa tutulduğu görülmüştür. Olaylar düğüm bölümünde verilmiş ve çözüm bölümünde sonuca bağlanarak bitirilmiştir. Hikâyelerin çoğunun hâkim bakış açısıyla anlatıldığı saptanmıştır. Bazı hikâyelerde de kahraman bakış açılı anlatıcı kullanılmıştır.

Hikâyelerde olay örgüsü; tek zincirli, çok zincirli ve helezonik olarak üç farklı biçimde oluşur. Tek zincirli olay örgüsünde merkezde tek bir kişi vardır ve olaylar o kişi etrafında şekillenir. Çok zincirli olay örgüsünde asıl olay birden çok olayla bağlantılı olarak gelişir. Helezonik olay örgüsü ise birden fazla olayın iç içe geçmesi neticesinde çerçeve olayın içinde "iç olay-olay"ların yer almasıdır. Birbirine bağlı olarak şekillenen bu olaylardan hangisinin önemli olacağına yazar karar verir. Tahir Alangu'nun eserinde ele aldığımız hikâyelerin çok zincirli olay örgüsünden ibaret olduğu saptanmıştır. Genel itibarıyla belirli bir mekândan doğan hikâyeler daha sonra başka olaylarla da birleşerek şekillenmiştir.

Sonuç itibarıyla irdelediğimiz hikâyelerde saptadığımız bilgilere göre çingene topluluğunu tek yönlü bir bakış açısıyla ele almak mümkün değildir. Kendilerine özgü yaşam tarzının ön planda olduğu bu topluluk içinde de toplumun her kesiminde

olduğu gibi iyi ve kötü yönler, olumlu ve olumsuz taraflar, doğru ve yanlış değerlendirmeler mevcuttur. Dolayısıyla çingeneleri belli bir başlık altında kategorize edip adlandırmak kanımızca doğru değildir.

KAYNAKÇA

- ALANGU Tahir, “Dünyadan ve Bizden Çingene Hikâyeler”, Özyayın Matbaası, Nil Kitabevi, 1972.
- ATEŞ Hamza, Ed. “ Tarihten Günümüze Türkiye’de Romanlar”, Star Matbaacılık, Bursa, 2016.
- BERGER Hermann, Çingene Mitolojisi, Çev: Musa Yaşar Sağlam, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- ÇETİŞLİ, İsmail, Metin Tahlillerine Giriş/2, 2. Basım, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.
- FRASER Angus, Avrupa Hakları Çingeneler, İstanbul, Homer Kitabevi, 2005.
- KUDRET Cevdet, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, 5. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987.
- KYUCKHUKOV Hristo, HANCOCK Ian, “Romanlar: Tarihleri, Kökenleri, Göç Yolları, Dilleri, Eğitimleri ve Gelenekleri”, Ed. Emine Dinceç, Trakya Üniversitesi Roman Dili Ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne, 2020.
- İLHAN Süleyman, Fırat Muhammet, *Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:27, S. 2, S. 265-276.
- KENRİCK Donald, Çingeneler, Ganj’dan Thames’e, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Kitabevi ve Yay., 2006.
- OYMAK Alparslan, “Türk ve Batı Edebiyatında Çingene İnançları”, Folklor-Edebiyat Dergisi, Yıl: 2021, Yıl 27, Sayı 107, s. 885-904.
- SINAR Alev, “Yazarlarımızın Gözüyle Çingeneler”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 8, İstanbul 2003.
- TAĞ Muhammed, “Temettuât kayıtlarına Göre Osmanlı Devleti’nde Romanların Mesleki Yapıları ve Geçim Kaynakları”, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı: 18, Güz 2018, s. 303-319.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi (Sekizinci Baskı), İstanbul, 1997.
- TÜRK DİL KURUMU, Türkçe Sözlük, Ankara, 1998.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/hikaye> (Erişim tarihi: 04.04.2022)

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

DİVAN ŞİİRİNDE ÇİNGENELER

GYPSES IN DIVAN POETRY

FATIMA AYDIN¹

Geliş Tarihi: 26 Nisan 2022
(Received)

Kabul Tarihi: 8 Haziran 2022
(Accepted)

ÖZ: Osmanlı tarihini anlatan eserlerde buçuk millet olarak bahsedilen çingeneler, Divan şiirinde Çingâne, Çingân ve Kıbtî kelimeleriyle anılmışlardır. Kökenleri tam bilinmeyen bu topluluğun Hindistan'dan geldiği tahmin edilmektedir. Bilinmeyen bir zamanda Hindistan'dan yola çıkan bu topluluklar neredeyse dünyanın her yerine yayılmıştır. Osmanlı kayıtlarında göçebe ve yerleşik Çingene topluluklarına rastlanmaktadır. Yaşayış ve dinlerinde özgür bırakılan Osmanlı çingenelerinin bir kısmı yerleşik hayata geçmiş, bir kısmı ise göçebe hayatına devam etmiştir. Müslüman çingeneler orduya katılmıştır. Bunlar arasında başarı gösterenlere toprak verilmiş, vergiden muaf tutulmuşlardır. Divan şiirinde çingeneler, birçok farklı açıdan ele alınmışlardır. İlk olarak Çingene sözü hırsızlık, cimrilik ve fakirlik gibi olumsuz yönleriyle bir aşağılama sözü olarak ele alınmıştır. İkincisi ise dans, müzik, falcılık, demircilik, elekçilik, ayı/maymun eğitmenliği, akrobatlık gibi eğlence dünyasıyla ilgilidir. Çingene sancağı (Liva-yı Çingâne), çadırdırda yaşamaları, çeribaşı ile yönetilmeleri, güzelleri ve esmerlikleri de Divan şiirinde anılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çingeneler, Divan Şiiri, Klasik Türk Edebiyatı, Şiir, Liva-yı Çingâne

ABSTRACT: Gypsies, who were mentioned as a half nation in the stories of Ottoman history, were mentioned with the words Çingâne, Çingân, and Kıbtî in Divan poetry. It is estimated that this community, whose origins are not fully known, came from India. These communities, which set out from India at an unknown time, spread almost all over the world. Nomadic and settled Gypsy communities are found in Ottoman records. Some of the Ottoman gypsies, who were freed in their life and religion, settled down and some continued their nomadic life. Muslim gypsies joined the army. Those who succeeded among them were given land and are exempt from tax. In Divan poetry, gypsies are handled from two perspectives. The first of these is that it is a word of humiliation with negative aspects such as theft, stinginess, and poverty. The second is related to the entertainment world such as dance, music, fortune-telling, blacksmithing, sifting, bear/monkey trainer, and acrobating. The Livâ-yı Çingâne, their living in tents, their being ruled by a cheribasi, their beauty and their brownness are also mentioned in Divan poetry.

Key Words: Gypsies, Divan Poetry, Classical Turkish Literature, Poetry, Liva-yı Çingâne

¹ Dr Öğretim Görevlisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu, e-mail: fatdin@osmaniye.edu.tr ORCID: 0000 0002 6245 4492

GİRİŞ

Divan şiirinde Çingâne, Çingân ve Kıptî olarak anılan Çingene toplumunun Çingene (Çingâne/ Çingân) adının tam olarak manası bilinmemektedir. İsmet Zeki Eyüboğlu'na göre Çingene kelimesi çengiyan (Çeng çalan) kelimesinden gelmektedir (Eyüboğlu, 1998:146). Ali Rafet Özkan'a göre ise bu kelime çengi-gan veya çengi-gane (çengilik) kelimesinden gelmektedir. Özkan bu kelimenin oyun, eğlence ve dans karşılığında kullanıldığını belirtir (Özkan, 2000:8). Şemseddin Sami ünlü sözlüğünde bu kelimeyi '*Kadîmen Hint'ten tart olunarak birtakım Türkistan ve Rusya tarikiyle ve birtakım da Mısır'dan bahren Avrupa'ya intikal ile her tarafa yayılmış olan göçebe bir kavmin bizce müstamel olan ismidir, Kıptî*' diye vermektedir (Sami, 2015:218).

Göçebe bir yaşam tarzını benimseyen Çingenelere dünyanın her yerinde rastlanır. Alpman, bu durumu dibi delik bir buğday çuvalına benzeterek geçtikleri her yere dökülerek Çingenelerin yaşamlarına devam ettiklerini belirtir (Alpman, 1993:96). Yazılı kaynakları bulunmayan Çingenelerin kökenleri konusunda tam olarak bir bilgi yoktur. Çingeneler üzerine çalışmalar yapan Angus Fraser, bu halkın kökeninin ancak dillerini araştırmak yoluyla ortaya konulabileceğini savunur (Fraser, 1997:112). Çingenelerin kökenleri konusunda araştırmacıların dilsel veriler yoluyla uzlaştıkları ortak nokta onların Hindistan kökenli olduklarıdır. Bu görüşü destekleyen bir diğer unsur ise Çingenelerin kast altı etnik yapılarının devam etmesidir (Kolukırık, 2004:19).

Çingenelerin Hindistan'dan neden ve nasıl ayrıldıkları kesin olarak bilinmemektedir. Fakat farklı Arap hükümdarları tarafından en az üç kez Akdeniz kıyılarına sürüldükleri kaydedilmiştir. 900 ile 1454 yılları arasında Konstantinopolis'e ilk geldiklerinde sapkın bir mezheple ilişkilendirilmişlerdir. 1458 yılına ait vergi defterlerinde Filibe'de yaşayan Hristiyan Çingenelerden bahsedilmektedir. 1496 yılına Avrupa'da Çingenelerin özellikle Türkler için casusluk yapmakla suçlandıkları görülmektedir. Böylece önce ülkeden sürülmekle başlayan Avrupa'nın bu yaklaşımı 1550 yılında ilk soykırım sayılan Çingene avına zemin hazırlamıştır. Batı Avrupa'nın birçok ülkesinde bu yıllarda Çingeneler aleyhine çok sayıda kanun çıkarılmıştır (Kiracı, 2020:16-17).

İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingeneler* adlı eserinde aynı yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşayan Çingenelerin Avrupalı akrabaları gibi baskıya maruz kalmadıklarını kaydeder. Altınöz, bu eserde Çingenelerin Osmanlı toplumunda demircilik, bakırcılık, nalbantlık, kalaycılık, sepetçilik, altın arayıcılığı, elekçilik, şifacılık, seyislik, falcılık, ayı oynatıcılığı, akrobatlık, müzisyenlik, çengilik (dansçılık), bohçacılık, gemi yapımıcılığı, oymacılık, kahinlik ve dilencilik gibi meslekleri icra ettiklerini de kaydeder (Altınöz, 2013:268-269).

Osmanlı toplumunda Çingenerler, yerleşik ise mütemekkin, göçebe ise çerğenişin, gezende, geşt ü gūzar gibi adlarla kaydedilmiştir (Dingeç, 2019:591). Müslüman ve meslek sahibi yerleşik Çingenerler hem devletten hem de toplumdan kabul görmüştür. Hatta bunlardan bazıları askere alınmış, toprak verilmiş ve vergiden muaf tutularak ödüllendirilmiştir (Dingeç, age:20). Konar-göçer olanları daha çok kalaycılık, dilencilik ve falcılık gibi meslekleri icra etmişlerdir. Mütemekkin olanları özellikle demircilik, elekçilik ve sepet örme gibi işlerle geçimlerini sağlamışlardır. İstanbul ve Rumeli topraklarındaki Çingenerlerin yasal işlemlerini düzenlemek adına Livâ-yi Çingâne (Çingene Sancağı) kurulmuştur. Bugünkü Kırklareli, Çorlu, İpsala, Keşan, Eski Zağra, Malkara, Hayrabolu, Yanbolu, Gümölcine, Prevadi, Dimetoka ve Ferecek dolaylarını kapsayan sancağın beyliğine Çingene olmayan biri atanırdı (Eğnim, 2013:148).

Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eserinde Çingenerlere de yer verir. Çingenerlerin kökenleri hakkında tevatür mahiyetinde çeşitli hikâyeler aktarır. Bunlardan birine göre, Nemrut Hazreti İbrahim'i mancınıkla ateşe atmak istediğinde ilk birkaç denemesinde başarılı olamaz. Şeytan ona bunun nedeninin melekler olduğunu fısıldar. Melekleri kaçırmak için iki kişinin toplum içinde ilişkiye girmesi teklif edilir. Bunu kimse kabul etmez. Para karşılığında Çin ve Gane adlı iki kardeş enstest bir ilişkiye girmiş ve lanetlenmiştir. Bu söylenceye göre bu enstest ilişki sonucunda Çingenerler dünyaya gelmiştir. Çingene ismi de buradan türemiştir. Bu söylence günümüze kadar korunmuştur (Kolukırık, 2005, s. 65).

Gümölcine'de yaşayan Çingenerleri şarkıcı, çalgıcı, kalpazan, hırsız gibi daha çok olumsuz yönleriyle anlatır. Çingenerler arasında ilişkilere de dikkat çeken Evliya Çelebi, onları basit sebeplerden dahi kavga eden kişiler olarak tasvir eder:

“Beş mahallesi Yahudi ve on mahallesi kefare-i Rûm ve tekye-i Pehlivânân kurbunda bir mahalle-i Müselmânân ve Topkapusu dâhilinde yine bir ehl-i imân var ve beş mahalle kavm-i Kıbtîyân-ı lecûcân var. Şeb u rûz gavga ve feryâdlarından geçilmez. Bu mahallatlardan ma'ada yine varoş-ı azimde cümle (...) aded mahalle-i müslimîndir.” (Evliya Çelebi, 2006:112).

Çingenerlerle Yahudiler arasında geçimsizlik olduğunu belirten Evliya Çelebi, bu konuda çeşitli rivayetleri aktarır. Aynı işlerle meşgul olduklarından aralarında rekabet olduğunu da vurgular. Özellikle Yahudilerin Çingenerlerden daha iyi taklit yaptıklarını belirtir.

‘... bir kol çingâneden ve bir kol yahûdîden dutup haşmâne bir faşıl yahûdîler ve bir faşıl çinganelerin gariğ ü ‘acıb temâşâlar olur ammâ bu yahûdîlerin çinganelere galebe taklîdleri var görüp istimâ‘ eden temâşâcıların ‘aklı gülmeden zâ’ il olur (Evliya Çelebi, age:349).

Evliya Çelebi Çingenerin meslekleri konusunda da bilgi vermiştir. Bunlar ayı oynatıcılığı: ‘*Vasılcıyân ya ’nî ayıcıyân*’ (Eğnim, age:156), ‘*Yazıoğlu ve Sürioğlu ve Hayvānoğlu nām çingāneler ayıların çatal zencirler ile keşān-ber-keşān çekerek*’ (Evliya Çelebi, age:280), ‘*evvelā çinganeler ayı oynatmağile meşhurdur*’ (age:349)

at cambazlığı : ‘*Bunlar ankā at cānbāzlarıdır. Her birinin istabllarında kırkar ve ellişer küheylān atları vardır. Ekseriyyā bu tâ’ife Çingānelerdir ammā her diyârdan âdemler de vardır*’ (Eğnim, age:156),

egserci (çivi yapanlar): ‘*egserci çingāneler*’ (Evliyâ Çelebi, age:336)

Sazende (müzisyen) ve rakkas (Dansçı): ‘*sāzende ve rakḳāş dilberleri balatşāh mahallesi veled-i zinā çingāneleridir ebü'l-keḷām bir alay*’ (Evliyâ Çelebi, age:348)

Saki, bozacı: ‘*ekseriyyā boza erbābı tatar ve çingānelerdür*’ (Evliya Çelebi, age:349), ‘*beşinci baba nāzlı kolu nefer çingāne ve şehir oğlanları şakīleridir baba nāzlı keşībān*’ (Evliyâ Çelebi, age:348)

1. DİVAN ŞİİRİNDE ÇİNGENELER

Divan şiirinde Çingene kelimesi iki mefhumla birlikte karşımıza çıkar. Bunlardan ilki eğlencedir. Dans, müzik, cambazlık, hokkabazlık veya ayı/maymun oynatma gibi eğlenceler anlatılırken Çingenerlere yer verilmiştir. Diğeri ise fakirlik, hırsızlık, kavgacılık ve çirkinlik (karalık) gibi olumsuz mefhumlardır. Özellikle hiciv beyitlerinde bu kelime bir aşağılama sözcüğü gibi de kullanılmıştır. Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*’de Çingene kelimesini tanımlarken ‘*alelumūm arsızlık ve hayasızlıkla meşhur*’ olarak tarif etmiştir (Sami, age: 219). Bu açıdan baktığımızda bu kelimenin bir ırkı tanımlamaktan ziyade bir davranış modelini tanımladığını görürüz.

Kimi zaman çingene kelimesi yerine Kıbtî kelimesi de kullanılmıştır:

*Ḳıbtıyān mültezimi görse bu şûretle anı
Çergeñüz ḳanda diyü eyler idi istinbâ*

Bolulu Hanif (Yiğit, 2015:366)

(Çingene mültezimi bu suratla onu görse, derme çatma çadırınız nerede diye haber sorardı)

Kendisinin de bir Çingene olduğu düşünülen Bolulu Hanif, Divanı’nda farklı Çingene toplulukları olduğu konusunda ipuçları verir. Arap ve Rumeli Çingeneri olduğu bilgisine ulaşırız.

*Arabuñ çingenesi olduğına şüphem yok
Şûret u sîreti zîrâ ki budur hep anuñ*

Bolulu Hanif (Yiğit, age:358)
(Arap'ın çingenesi olduğuna şüphem yok. Zira onun görünüşü, ahlakı tamamen öyledir.)

*Rûm ili çingenesidür bu da bî-şekk ü gümân
Harekât u revîşi anlara beñzer zîrâ*

Bolulu Hanif (Yiğit, age:366)
(Şek ve şüphesiz ki bu da Rumeli'nin çingenesidir. Zira tavır ve davranışları onlara benzer.)

Divanlara baktığımızda şairlerin sürekli olumsuz sıfatlarla andıkları rakiplerini Çingeneye benzettiklerini görürüz. Şairler rakibi bir Çingeneye benzeterek onu aşağılamaktadır. Fakat bu beyitler, aynı zamanda Çingene meslekleri hakkında önemli bir ipucu verir. Bu şairler yaşadıkları devirde Çingenerin elekler yapıp pazarda sattıklarını gözlemlemiş olmalıdır.

*Ağyâruñı gördüm ki tutar defler ü sandum
Bir çingenedür satar ele almış elekler*

Me'âlî (Ambros, 1982: 409)

(Rakibi defler tutarken görünce eline elekler alıp satan bir Çingene sandım).

*Çingâne midür aslı rakîbiñ nedir âyâ
Gördüm anı sük içre bugün geçdi elekle*

Leylâ Hanım (Arslan, 2003:295)

(Bugün rakibi pazarda elinde elekle geçerken gördüm yoksa onun aslı (nesebi, ırkı) Çingene midir?)

*Var iken dâmeni çârûba ne hâcet ammâ
Değişürdüm anı çingâne eger virse elek*

Cinânî (Okuyucu, 1994:98)

(Elbisenin eteği varken süpürgeye ne gerek var, ancak Çingene eski elbiseye elek verecek olsa değiştirdim).

Çingene sözü bir hareket olarak, bahsedilen kişiyi aşağılamak için Divan şairlerince rakiplerine kullanmışlardır. Bu hakaret sözlerinde dikkatimizi çeken Çingene kelimesinin bir ırkı tanımlamaktan ziyade olumsuz davranışlarla ilişkilendirilmesidir. Sükûnî şair Nâbî'yi rezil ve aşağılık olduğu için Çingene olarak tanımlar:

Merhabâ ey Nâbî-i çingâne-i âbişt-gulâm

Ey rezâletle be-nâm u vey mezellet-ihtişâm

Sükûnî (Çapan, 2005:283)

(Merhaba ey saklı köle, Çingene Nâbî! Ey rezillikle namlı ve aşağılık olmakla ihtişamlı!)

Hanyalı Nuri ise Hicvinde eleştirdiği kişiyi kavgacı olmakla Çingene'ye benzetir:

Çingânesin desem saña vardır mahalli kim

Kaysı-fürûş aks-i tabatını be-hey bırak

Hanyalı Nuri Osman (Aydın, 2009:948)

(Behey kaysı satan (meyve satan), öfke tabiatını bırak, bu halinle sana çingene desem yeridir).

Nebzî de bazı olumsuz davranışların muhtelif milletlere/ Çingene'lere özgü olduğunu bu nedenle de bu davranışlarıyla o kişiye Çingene denilmesinde bir yanlışlık olmayacağını belirtir.

Aña bu hâl ile dirsem yaraşur çingâne

Milel-i muhtelifi hiç mümâsil olmaz

Nebzî (Okumuş, 2007:257)

(Ona bu halde Çingene desem yerindedir. Muhtelif milletlerin (yetmiş iki milletten) hiç birine benzemez.)

On altıncı yüzyıl şairlerinden Gazâlî yaşlılık yıllarında İstanbul'a yerleşmeye karar verir. Beşiktaş'ta havuzlu bir hamam yaptırmak istediğinden Sadrazam İbrahim Paşa'dan yardım talebiyle *Cernâme* adını verdiği 31 beyitlik bir manzum arzuhâl yazar. Bu şiirinde kendisi ilim ehli olarak keman çalan bir Çingeneden daha üstün olduğunu belirtmiştir:

Himmet eyleyüb Âsaf-ı devrân

'Arz-ı hâl ide Şeh Süleymân'e

Alvire bir ev bahâcığını

Zahmet olmaya sâir erkâne

Aldı yetmiş bin akçe hâne-bahâ

Bir kemeñçe çalıcı çingâne

Ben ki ilm ehliyem revâ bu midur

Müstahak olmayam bu ihsâne (Erkul, 2009:759)

(Zamanın Asaf'ı (büyük veziri) himmet ederek Süleyman Şah'a arz-ı hal ederek bir ev pahası alsın. Böylesi büyüklere zahmet olmaz. Bir kemeñçe çalan

Çingeneye bir ev değerinde yetmiş bin akçe ihsan edildi. Ben ilim ehliyken bu ihsana layık olmamam reva mıdır?)

Çingenelikle bağdaştırılan bir diğer olumsuz davranış, cimriliktir. Fennî bu durumu Divan'ında şöyle kaleme alır:

Bütün ebnâ-yı âdem tab'ı diğer eylemiş peydâ

Ulû'l-ihsânı gitmiş cihânın çingâneler kalmış

Yozgatlı Fennî (Ergin, 1996:94)

(Bütün insanların yapısı diğer tabiatla ortaya çıkmış (değişmiş), İhsan edenler gitmiş, çingeneler kalmış.)

Fennî bu tür insanların cimri oldukları gibi en ufak yardımda da hemen minnet yükünü karşısındakine yüklediklerini belirtir:

Der- 'akab hazırlanır tahmil-bâr-ı minnete

Her ne ikrâm eylese çingâne makbulüm değil

Yozgatlı Fennî (Ergin, age:96)

(Çingene ne ikram etse hemen ardından minnet yükünü yüklemeye hazırlanır. Bu nedenle ne ikram ederse etsin benim için makbul değil).

Çingene kelimesi bazen de sadece aşağılık olanı tarif etmek için kullanılır. Behiştî, Çingene kelimesini aşağılamak amacıyla meleğin zıttı anlamında kullanmıştır:

Ey basiretsiz kerübîlerle çingân bir midür

Çanda hem-pervâz ola şeh-bâz-ı evcile gurâb

Behiştî (Aydemir, 2000:196)

(Ey basiretsiz, meleklerle Çingene eşit midir? Evcil doğanla karga nasıl uçuş arkadaşı olur?)

Yine Sa'îd için Çingene ve şarkıcı olmak aşağılık ve temiz olmayan bir hâldir. Ülkenin onlarla dolmasıyla temiz insanlara yer kalmamıştır:

Sa'îdâ kalmamış 'ismet için güncâyîşe imkân

Olup güyende vü çingâne memlû Rûm-ı merzbûm

Said Giray (Karaköse, 2001:98).

(Ey Sa'îd temizlikle sığmaya imkân kalmamış, Anadolu (Rum Ülkesi) Çingene ve şarkıcı dolmuş.)

Bolulu Hanif, hakaret ettiği kişinin katibini de çingeneye benzetmiştir:

Bir uyuz kâtib-i bed-lehcesi var ol çodoşuñ

Aramış bulmuş anı kendi gibi çingâne

Bolulu Hanif (Yiğit, age:360)

(O kodoşun berbat lehçeli uyuz bir kâtibi var. Kendisi gibi bir çingene olan onu, arayıp bulmuş.)

Divan şiirinde aşağılama sözü olarak Çingenelerin yanında farklı milletlerin de adı geçmektedir. Gürcü, Ermeni, Kürt, Laz ve Türk sözleri de olumsuz anlamda kullanılmıştır:

Vezir-i mülk-i İslam olmağa lâyük müdür andan

Donuz çobanı Gürcü, Ermenisi, Türki Lâz ü Çingânı

Nefi (Saffet Sıdkı, 1943:125).

(İslam Devletinin veziri olmaya domuz çobanı Gürcü, Ermeni, Türkü, Lazı ve Çingenesi layık mıdır?)

Pîrehende pîre pervâne-i fânûsa döner

Meges-i rû-siyehüñ sâzı ile raiş eyler

Bü'l- 'aceb sûr ki Çingâne çalar Kürd oynar

Lebib (Kadıoğlu, 2005:214).

(Gömlekte pîre ışık etrafında dönen pervane gibi döner. Kara yüzlü sineğin sazı ile rüşvet verir. Ne tuhaf bir pazardır ki Çingene çalar Kürt oynar).

Kimine dendi Yahūdî kimine hem Ermeni

Kimine Kıptî denildi kimi Dürzi dâl ile

Kabûlî (Erdoğan, 2008:256)

(Kimine Yahudi, Kimine Ermeni, Kimine Kıpti kimine ise dal ile Dürzi denildi).

Ermen ü Rûm u Yehûdîye bakar âh iderüm

Belki çingâneye de reşk iderüm her ahşâm

Yenişehirli Avnî (Erkal, 2005:25)

(Ermeni, Rum ve Yahudi'ye bakıp ah ederim. Belki her akşam Çingeneyi de kıskanırım).

Çingene imgesinin esmer bir fiziki yapıyla bağlantılı olduğunu görüyoruz. Nefî de *Siham-ı Kaza* adlı eserinde eleştirdiği kişi sarışın olduğundan sarı çingene olsa çingene derdim diyor:

Benzemez hiç birine yetmiş iki milletden

Çingene derdüm eger olsa sarı Çingâne

Nef'î (Saffet Sıdkı, age:121).
(Yetmiş iki milletten hiçbirine benzemez. Eğer sarışın Çingene olsa ona Çingene derdim).

Ana benzerdi mutlak safravi tab olsa çingâne
Nef'î (Saffet Sıdkı, age:116)
(Eğer Çingene sarışın (safra rengi) olsaydı ona benzerdi).

Çingenelerin esmer olduğu düşüncesine Konyalı Şem'î Divanı'nda da rastladık:

Biñ yıl ağartsañ kara yüzü
Kendiler dirler aha Çingâne
Konyalı Şem'î (Sarı, 2013:36).
(Kara yüzünü bin yıl ağartsan, yine onu görenler, 'İşte Çingene!' derler).

Divan Şiirinde Çingenelerle özdeşleştirilen bir başka unsur hırsızlıktır. On sekizinci yüzyılda Tırsî Çingenelerin hırsızlık yapmasının şaşılacak bir durum olmadığını şöyle ifade eder:

Tırsîyâ pîşe-i çinganeye tan itme sakın
Funda bahşında keçi reh-zen olursa ne aceb
Tırsî (Yüce, 2010:125)
(Ey Tırsî! Çingenelerin huyunu sakın ayıplama, (çünkü) keçi çalılıkta yol kesici olursa buna şaşılmaz.)

Çingenelerin hamamlarda bile hırsızlıktan geri durmadığına, peştamal çaldıklarına değinilir:

Pek pek gözet sakın hele hammâmda Kıbtîyi
Hîç şübhe yok ki boş gidemez peştemâl çalar
Tırsî (Yüce, age:71)
(Özellikle hamamda Çingene'yi gözet, hiç şüphesiz Çingene hamamdan eli boş gidemez, peştamal çalar.)

Bugün 'Hırsız herkesi hırsız zanneder' atasözünü Fennî, hırsız kelimesi yerine çingene kelimesini kullanarak verir:

Merd-i pâkîze-neseb 'âlemi pâkîze görür
Aslı çingâne olan herkesi çingâne bulur
Fennî (Ergin, age:19)

(Temiz soylu insan herkesi temiz görür. Aslı Çingene olan ise herkesi Çingene zanneder).

Çingenelerin Divan şiirinde vurgulanan bir diğer özelliği de fal bakmalarıdır. Bilinmeyi bilme ve gelecekte haberdar olma isteğinden doğan fal türleri insanlık tarihi ile eşdeğer bir süreç içerisinde ele alınabilir. Eskiden taşlara, hayvan kemiklerine, suya, hayvanların davranışlarına, kişinin eline, cam küreye veya baklalara bakarak geleceğe dair kehanetlerde bulunulurdu. Bakla falı genellikle Çingene kadınların uzman olduğu bir türdür. Fal için 41 tane kuru baklanın arasına karıştırılacak bir kömür, şeker, kaya tuzu parçası, küçük para gereklidir. Bu nesnelerin her biri bir kişiye veya konuya denk gelir. Falcı bu nesnelere üç kere yere serper. Her birinin yan yana gelmesi ya da birbirinden uzak veya yakın olmalarına göre yorum yapılır (Artun, 2014:81).

*Pirinç ü mercimekle bakla fâlı kimse açmış mı
 Gel ey çingane söyle bakladan meşhûr gördün mi*
 Tırsî (Yüce, age:36)

(Kimse pirinç ve mercimekle bakla falı açmış mı? Ey Çingene, gel ‘Bakladan meşhur (olanını) gördün mü?’ söyle.)

Bir diğer beytinde Tırsî, çingenelerin cam fanusa bakarak fal baktıklarına gönderme yapmaktadır:

*Cümle ölçüm ma ‘rifetli loncada yok çingene
 Yapduram çadırdan fânûs asduğum çengel şikest*
 Tırsî (Yüce, age:38).

(Çadırdan fanus astığım çengel kırık, tüm loncada (bir tane bile) marifetli çingene yok ki ölçüm yaptırırım).

Çingenelerin özdeşleştirildikleri mesleklerden biri ise ayı/maymun oynatmaktır. Hayvan hakları gereği artık devlet eliyle yasaklanan ayı oynatıcılığı uzun yıllar Çingenelerin geçim kapısı olmuştur. Burnuna bir halka takılarak sokak sokak gezdirilen hayvanlara öğretilen birkaç hareket yaptırılarak izleyicilerden para toplanmıştır. Tırsî Çingenelerin ayı/maymun gibi hayvanları eğiterek para toplamasına şu şekilde yer vermiştir:

*Ayu gibi ben kara kızı oynatarakdan
 Aldatdum anı den ile ormana düşürdüm*
 Tırsî (Yüce, age:152)

(Ben kara kızı ayı gibi oynatarak küple onu aldatıp ormana düşürdüm).

Ayı oynatıcılığı gibi Çingenerin maymun/şebek de oynattıkları kaydedilmiştir:

Çingeneye açdurma ağız hânen önünde

Tırsî gelür ise sana maymun u şebeksüz

Tırsî (Yüce, age:164)

(Tırsî sana maymunsuz ve şebeksiz gelirse, evinin önünde (benim gibi) Çingeneye ağız açtırma).

Galatalı Safvet, özellikle bahtını/kaderini maymun oynatan bir çingeneye benzetir.

Duyûnum şöyle dursun olmadım bir çergeye mâlik

Beni çingâne bahtım oynatır maymun gibi el'ân

Safvet (Samsakçı, 2021:27)

(Çingene bahtım her an beni maymun gibi oynatır, borçlarım şöyle dursun bir çadırım bile olmadı).

Heman bâbında maymun oynadır çingâne nâdânın

Felek vârestedir insâf ü rahm-i müslimâniden

Safvet (Samsakçı, age:32).

(Felek, hemen cahilin kapısında maymun oynatan bir çingene iken Müslümana merhamet etmekten ve acımaktan uzaktır).

Çingenerin yaptığı işler arasında panayır kurup eğlence düzenlemek de vardır. Özellikle cambazlık, akrobatlık gibi meslekler ile beraber anılırlar.

Kesret-ile şerâb içen har-gelenün misâlidür

Savt u şadâ-yı çeng-ile çingenenün panâyiri

Taşlıcalı Yahya (Bozyiğit, 2021 s.702)

(Çengin sesiyle çingenenin panayırı, toplu hâlde şarap içen eşek sürüsü/serseriler gibidir).

Ben perende atmada akrân u emsâl istemem

Yalınuz yügrükdenüm bir gayrı çingan istemem

Tırsî (Yüce, age:19)

(Ben takla atmada akran ve benzer istemem. Yalnızken süratliyim, kendimden başka bir Çingene istemem).

Çingenerin yaşamlarını sürdürebilmek için yaptıklarından bahsedilen bir başka meslek dilenciliktir:

*Bu ne küstahâne himmettir ayâ Habbâz-ı dîn
 Bî-tekellüf sadre geçtin âmil-i çingân iken
 Nef'î (Saffet Sıdkı, age:112)*

(Ey alçak Habbaz, dilenci bir Çingene iken teklifsizce başa geçtin, bu ne kadar küstahça bir himmetdir?)

Kendisinin çingene olduğunu belirten Tırsî, hocalık yoluna girdiğini belirtmiştir. Bu da bize Osmanlı toplumunda çingenelerin çalgıcılık, dans, akrobasi gibi meslekler dışında eğitimli sınıfa da mensup olabildiklerini göstermektedir:

*Girdük hacelik yolına mânend-i süpürge
 Hep defter-i çinganede mestûr idük evvel
 Tırsî, (Yüce, age:214)*

(Süpürge gibi hocalık yoluna girdik, eskiden hep Çingene defterinde yazılıydık.)

Divan şiiri çingenelerin yaşamlarına dair bilgiler de barındırır. Çingenelerin kökenleri bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de merak edilen bir konudur. Yaygın efsanelerden biri Firavun dönemine aittir. Bu efsaneye göre Çingenelerin kökeni Hazreti Musa'nın Kızıldeniz'i yardığı dönemde hayatta kalan Mısırlılara dayanmaktadır (Oymak, 2021:890). Sünbülzade Vehbi şiirinde bu efsaneye Firavun, Tûr ve Çingene kelimelerini bir arada kullanarak gönderme yapmıştır:

*Tûr-ı 'uşşâk idi Mûsî Çelebi dükkânı
 Lik Fir'avn imiş ol ustası çingâne hemân
 Sünbülzade Vehbi (Yenikale, 2012:28)*

(Musa Çelebi'nin dükkânı aşıkların Tur dağı idi fakat o çingenenin ustası Firavun imiş.)

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Avrupa'daki akrabalarına göre çok daha özgür yaşayan çingenelerin vergilerinin toplanabilmesi ve esmî işlemlerinin yapılabilmesi için Çingene sancağı (Liva-yı Çingâne) kurulmuştur. Çingene livâsı Sancak Beyi rütbesi ve görevleri de diğer sancakbeyleri gibi sancağı dahilindeki halkın şeri ve örfi bütün vergilerini toplamak ve halkın hükümetle olan münasebetlerini de takip etmektedir. Mir-i Kıptiyan olarak da adlandırılan Çingene beyi genellikle sipahi ve sancaktarlardan seçilirdi (Pakalın, 1983:374). Taşlıcalı Yahya bu konuya değinmiştir:

Karaca taş ulusu kara Haydar-ı remmâl

Murād edinmiş işitdüm livā-yı çingānı

Taşlıcalı Yahya (Bozyiğit, 2021:169)

(Karaca Dağ'ın önde gelenlerinden Remilci Kara Haydar'ın Çingene Sancağını istediğini işittim.)

Çingenelerin yaşamlarına şiirlerinde değinen Tırsî, özellikle fakirliklerine vurgu yapmıştır. Müslüman çingene kuru ekmele oruç tutmaktadır. Bu beyitte aynı zamanda çingenelerin meslekleri arasında demircilik olduğunu da görüyoruz:

Kurı etmekle tutar rûzeyi çingane lezîz

Acı kuvvetle urur tîşeyi sindâna lezîz

Tırsî (Yüce, age:92)

(Çingene, orucu kuru ekmele tutar; keseri örse acı kuvvetle vurur).

Üstelik bu fakir çingene o denli zayıftır ki sert rüzgâr onu yere düşürür:

Karda ger balsa bizüm gibi garîb çingeneyi

Deli poyraz çalar elbette emân hiç virmez

Tırsî (Yüce, age:87)

(Deli poyraz karda bizim gibi garip bir Çingeneyi bulursa, hiç aman vermeden yere çalar.)

Çingenelerin yaşamları konusunda verilen bir başka önemli bilgi onların çadırda yaşamaları ile ilgilidir:

Kinnâb ile bağlar anı mânend-i süpürge

Çinganelerün çergeleri enseri neyler

Tırsî (Yüce, age: 58)

(Çingenelerin çadırları çiviye ihtiyaç duymaz, onlar süpürge gibi ince bir sicimle onu bağlar.)

Çingene topluluklarını çeribaşları yönetir:

Çeribaşısıyım erbâb-ı düyûnun şimdi

Eyledi çingene borcu başıma dârımı dar

Mustafa Savfet Efendi (İnal, 2002:2044)

(Dünya erbaplarının çeribaşısıyım şimdi, çingene borcu dünyayı başıma dar eyledi).

Divan şiirine çingene dilberleri de konu olmuştur.

*Emîn-i matbah-ı sâbık Halili seyir idenler dir
 Kıyâs eyle anun sîmâsına çingane dil-berdür*

Tırsî (Yüce, age:56)

(Eski mutfak emini Halil'i seyredenler, Onun yüzünü Çingene dilberiyle kıyas et, der.)

SONUÇ

Osmanlı tarihinden bahseden eserlerde Çingeneler, Osmanlı devletinin tebaası olan milletlerden biri olarak anılır. Osmanlı devleti yerleşik Çingene topluluklarının vergilendirilmeleri gibi resmi işlemler için Liva-yı Çingâne sancağı kurmuştur. Müslüman çingeneler orduya katılmış, hatta savaşta gösterdikleri başarılar karşılığında ödüllendirilmişlerdir. Divan şairi Tırsî örneğinde gördüğümüz gibi eğitimli çingeneler hocalık gibi meslekleri de icra etmişlerdir.

Çingeneler, Osmanlı toplumunda yer buldukları gibi Osmanlı şiirinde de kendilerine yer bulmuşlardır. Divan şiirinde genellikle olumsuz anlamda kullanılan çingene kelimesi, Divan şairi için bir ırktan ziyade bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Çadıra yaşayan, çeribaşı yönetiminde olan bu fakir topluluk; elekçilik, falcılık, ayı/maymun oynatma, panayır kurma, eğlence sektörü (dans, müzik, akrobasi), demircilik, hırsızlık ve dilencilik meslekleriyle anılmışlardır. Şairler rakiplerini özellikle öfkeli ve kavgacı oluşlarıyla, esmerlikleriyle ve kendilerinden aşağı görmeleriyle çingene diye aşağılamışlardır. Fakat bu aşağılama sadece çingene halkıyla sınırlı değildir. Çingene kelimesiyle beraber, Yahudi, Gürcü, Kürt ve hatta Türk kelimeleri de hakaret olarak kullanılmıştır. Buçuk millet olarak da adlandırılan çingeneler; güzelleri, dansları, eğlenceleriyle oldukları kadar fakirlikleri, çadırları ve göçebelikleri gibi özellikleriyle de Divan şiirinde görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Y. (2010). Benderli Cesârî (Ölüm: 1829), Dîvânı ve Dîvânçesi, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ALPMAN, N. (1993). Başka Dünyanın İnsanı Çingeneler, İstanbul: Ozan Yay.
- ALTINÖZ, İ. (2013). Osmanlı Toplumunda Çingeneler, Ankara: TTK.
- AMBROS, E. (1982). Candid Penstrokes The Lyrics of Meâlî, an Ottoman Poet of the 16th. Century, Berlin: K. Schwarz.
- ARSLAN, M. (2003). Leylâ Hanım Divanı, İstanbul: Kitabevi.
- ARTUN, E. (2014). Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar. Adana: Karahan Kitabevi.
- AYDEMİR, Y. (2000). Behiştî Divanı, Ankara: MEB.

- AYDIN, A. (2009). Hanyalı Nuri Osman ve Divanı, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- BOZYİĞİT, E. (2021). Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Nesre Çeviri-Sözlük), Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÇAPAN, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî 'Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr' İnceleme- Metin- İndeks*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- DİNGEÇ, E. (2019). Osmanlı Devleti'nde Çingenerler ve Göç, VII. UBTAS Bildiri Kitabı:587-604.
- EĞNİM, K. (2013). Evliya Çelebi'ye Göre Rumeli'de Bazı Halklar ve Topluluklar, Pamukkale Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- ERDOĞAN, M. (2008). Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin). Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ERGİN, A. Ş. (1996). Yozgatlı Fennî Divanı, Ankara.
- ERKAL, A. (2009). Yenişehirli Avnî'nin Mir'ât-ı Cünûn İsimli Eseri, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Erzurum, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayı:815-855.
- ERKUL, R. (2009). Edebi Dilekçe Olarak Kasideler, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 39, Erzurum 2009 Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı:753-762.
- EVLİYA ÇELEBİ (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- EYÜBOĞLU, İ. Z. (1998) Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- FRASER, A. (2005). Çingenerler. Çev. İlker İNANÇ, İstanbul: Homer Yay.
- İNAL, İ. M. K. (2002), Son Asır Türk Şairleri Cilt IV, (haz. İbrahim Baştuğ), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- KADIOĞLU, İ. (2005). Diyarbakırlı Lebîb Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı, Malatya: D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayını.
- KARAKÖSE, S. (2001). Saîd Giray Divanı (Hayatı, Sanatı, Dîvân Metni), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- KİRACI, Ö. (2020). Edebiyatımızda Çingenerler, Ankara.
- KOLUKIRIK, S. (2004). Aramızdaki Yabancı: Çingenerler, Ege Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

- KOLUKIRIK, S. (2005). Türk Toplumunda Çingene İmgesi ve Önyargısı, *Sosyoloji Araştırma Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 52-71.
- OKUMUŞ, S. (2007). *Nebzî Divanı*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- OKUYUCU, C. (1994). *Cinânî Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni*, Ankara: TDK.
- OYMAK, A. (2021). Türk ve Batı Edebiyatında Çingene İnançları. *Folklor/Edebiyat*, 27/107:885-904.
- ÖZKAN, A. R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB.
- SAFFET SIDKI (1943), *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ'sı*, İstanbul: Aydınlık Matbaası
- SAMİ, Ş. (2015). *Kamus-ı Türki*, 2. Basım, Ankara: TDK.
- SAMSAKÇI, M. (2021). 19. Asır Mevlevî Şairi Galatalı Safvet (Hayatı & Bütün Şiirleri) İstanbul: Hiperlink.
- SARI, M. (2013). *Mevlevî Aşık ve Şair Konyalı Şem'i Divanı*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.
- YENİKALE, A. (2012). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Kahramanmaraş: Ukde Yay.
- YİĞİT, B. K. (2015). XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Bolulu Mehmed Hanif ve Divanı. Bolu: Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay.
- YÜCE, E. A. (2010). *Abdürrahim Tirsî ve Divanı*. Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Araştırma Makalesi/Research Article

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA ROMAN KADINLAR

ROMA WOMEN IN THE CONTEXT OF GENDER

NAZLI NEŞE KAYMAK¹; TULAY TEKİN YILMAZ²

Geliş Tarihi: 28 Nisan 2022
(Received)

Kabul Tarihi: 8 Haziran 2022
(Accepted)

ÖZ: Eldeki bu çalışmada Roman kadınlar toplumsal cinsiyetçi bir perspektif içerisinde; eğitim, sağlık, istihdam, yoksulluk, sosyal dışlanma ve kamusal alan tartışmaları bağlamında değerlendirmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere Romanlar dünyanın hemen her yerinde toplumların en dezavantajlı grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ek olarak Roman kadınlar ise hem Roman olmaktan hem de kadın olmaktan dolayı çifte ezilmişlik içerisinde. Roman topluluğunun içinde bulunduğu olumsuz yaşam koşulları Roman kadınları için çok daha derinden tecrübe edilmektedir. Yoksulluk ve yoksunluğun içerisinde kültürel kalıpların arasına sıkıştırılmış bir halde kendisini var etmeye çalışan Roman kadınlar, erkeklere oranla daha fazla dezavantajlı konumdadırlar. Mekânsal olarak kısıtlanmış bir halde yaşamlarını sürdüren bazı Roman kadınların yanı sıra enformel sektörlerde çalışan ve ancak bu sayede mekânsal hareketliliğe kavuşan diğer kadınların durumu da bu kadınların hayatında bir değişim ve dönüşüme neden olamamaktadır. Çalışmanın amacı Roman kadınların hem kadın, hem de Roman olmaktan dolayı yaşadıkları çifte mağduriyeti toplumsal cinsiyetçi bir bakış açısıyla literatüre kazandırmaktır. Bu çalışma Romanlarla ilgili kaynakların taranması ve bunların analiz edilmesiyle oluşturulmuş ve bu literatür kapsamında Roman kadınların yerinin çok az olduğu görülmüştür. Bu sebeple alan yazın derinlemesine incelenmiş ve konuyla ilgili eksiklikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman Kadınlar, Toplumsal Cinsiyet, Dezavantajlılık.

ABSTRACT: In this study, Roma women have been tried to be evaluated in the context of education, health, employment, poverty, social exclusion, and public sphere discussions in a gendered perspective. As it is known, Roma appears as the most disadvantaged group of societies in almost all parts of the world. In addition, Roma women are in double oppression because of both being Roman and being a woman. The negative living conditions of the Roma community are experienced much more deeply by Roma women. Roman women, who are trying to make themselves exist in a state of poverty and deprivation and trapped between cultural patterns, are in a more disadvantaged position compared to men. In addition to some

¹ Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Edirne, nazlinesekaymak@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8489-4165

² Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Edirne, tulaytekinyilmaz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9828-1730 (Dergimiz Editör kurulunda yer alan TEKİN YILMAZ, makalenin değerlendirme süreçlerinde yer almamıştır.)

Roma women who live in a spatially restricted state, the situation of other women who work in the informal sector and only thus achieve spatial mobility cannot cause a change and transformation in the lives of these women. This study aims to bring to the literature the double victimization of Romani women because of being both a woman and being a Romani from a gendered perspective. This study was created by scanning and analyzing the sources related to Roma, and it was seen that the place of Roma women in this literature is little/limited. For this reason, the literature was examined in-depth and the deficiencies related to the subject were tried to be revealed.

Key Words: Roma Women, Gender, Disadvantage

GİRİŞ

Kendine has kültürel kodları, farklı davranış kalıpları, göçebe kültürlerinin etkisi, değer yargıları ve yaşam biçimleri ile “marjinal” olarak nitelendirilen Romanlar, dünyanın ötekisi olarak, sahip oldukları özelliklerden ve farklılıklardan dolayı çeşitli önyargı ve etiketlemelere maruz kalmışlardır. Yaşadıkları bu durumun evrenselliği ve sürekliliği, Romanlara yönelik bir algı inşa etmektedir. Bu inşa süreci Roman ve Roman olmayanlar arasındaki her türlü mesafeyi belirlemektedir. Roman olmak onlar için yaşadıkları toplumdaki sosyo-kültürel ve ekonomik dezavantajlı konumda olma halidir (İlhan, 2017, S: 265). Gezgin (2016) Çanakkale Fevzi Paşa mahallesinde yapmış olduğu çalışmasında görüşme yaptığı Roman kişilerin yaşamlarını “hayata bir sıfır yenik başlıyoruz” ifadesi ile özetlediklerini söylemektedir. Genel olarak Romanların yaşamı bu şekilde deneyimliyor ve tanımlıyor olmaları onların dezavantajlı konumlarını anlamaya çalışmak için bir neden oluşturmaktadır. Söz konusu dezavantajlılık hali, Roman topluluklarının tamamı için kısır bir döngü içerisinde devam etmekte ve hem kadın hem de erkekler tarafından paylaşılmaktadır. Fakat mağduriyet durumu kadınlar için çok daha yoğun bir oranda hissedilmekte ya da yaşanmaktadır. Çünkü Roman kadınlar için etnik köken, cinsiyet ve sınıf kesişiminden kaynaklı ayrımcılığın, farklı ve çoklu boyutlu bir dezavantajlılık haline sebep olması, Roman kadın ve erkeğin yaşam deneyimlerinin birbirinden farklılaşması sonucunu doğurmaktadır. Buna rağmen Roman kadınların yaşam döngüsü içerisinde mağduriyetleri, taşımış oldukları ağır yük maalesef ilgili literatüre oldukça az yansımıştır. Bu durum beraberinde Roman kadınların cinsiyet eşitliği sorununun bilimsel çalışmalarda ihmal edildiğinin bir göstergesidir (Cemlyn vd, 2009; Powell, 2010; Casey, 2014’ten akt. Gökce, 2019, S:880).

Bu çalışmada ise bu eksikliğin farkında olunarak, ilgili literatürden hareketle hareketle Roman olma halinin kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiği ortaya koyulmakta, aynı zamanda kadınların erkeklerden daha fazla ezildiğinin altı çizilmektedir. Çalışmanın amacı yaşadıkları toplumların genel olarak en dezavantajlı

konumunda olan Roman kadınların yaşam biçimlerini resmederek Roman litetaretürüne cinsiyetçi bir bakış açısı kazandırmaktır. Bu yaklaşımdan hareketle çalışma kapsamında Roman kadınların yaşadıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliği; çok boyutlu dezavantajlılığın en şeffaf şekilde görünür kılındığı eğitim, istihdam, sağlık, yoksulluk, sosyal dışlanma başlıkları altında ele alınmaktadır.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN ÜRETİLDİĞİ ALANLARDA ROMAN KADINLARIN DURUMU

Kara ve Gürhan (2013) cinsiyeti kişinin genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri olarak tanımlarken; toplumsal cinsiyetin kültürel olarak kurulan roller, görev ve sorumluluklarla bağlantılı olduğunu söylemektedir. Biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet toplumun kadın veya erkeği algılama biçimleri, bu iki cinsten beklentileri ve onları nasıl görüp tanımladıklarıyla ilgilidir. Toplumun farklı alanlarında üretilen toplumsal cinsiyet eşitsizliği, özellikle Romanlar gibi dezavantajlı konumdaki kadınlar için çok daha fazla etkili olmaktadır. Kara ve Gürhan bu toplumsal alanları din, kültür, mekân, siyaset, çalışma hayatı, eğitim olarak sıralamaktadırlar. Bu yaklaşımdan hareketle bu çalışmada da Roman kadınların toplumsal cinsiyet açısından eşitsizlik yaşadıkları alanların başında olan eğitim, sağlık, mekân/kamusal alan ve çalışma hayatı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca hayatın geneline yayılan bir dezavantajlılık durumunu yaratan ve birbiri ile bağlantılı olarak değerlendirilen sosyal dışlanma ve yoksulluk döngüsü Roman kadınlar özelinde ele alınmaktadır.

1.1. Eğitim Süreçlerinde Roman Kadınlar

Tekin Yılmaz (2020), “Roman Çocukların Okul Başarısızlıkları ve Devam Sorunları”³ başlıklı bildiri kapsamında, Romanların eğitim sorunsalını sosyolojik bir perspektiften ele almaktadır. Bu bildiri kapsamında toplumların eğitim süreçlerinin ve yöntemlerinin tarihsel süreç içinde değişen ve dönüşen koşullara göre şekillendiği, her çağın kendi eğitim modelini yarattığı, Romanların ise bu değişen ve dönüşen modern eğitim sürecine uyumlanamadığı üzerinde durmaktadır. Özgün ve kendine has kültürlerinin içinde yaşayan Romanlar, sanayinin ve teknolojinin getirdiği değişimin yarattığı yeni eğitim modeline dâhil olamamış diğer bir deyişle bu sürece adapte olamamışlardır. Bu da onları toplumun en alt tabakasında yer alan gruplardan biri olmaya mahkûm kılmıştır. Bu uyumlanamama aslında kendine özgü olanın yarattığı kültürün içerisinde devam etmelerinin hem sebebini hem de sonucunu oluşturur. Sahip olduklarını bırakamamaları, yeni olanı içselleştirmeyi zorlaştırarak var olanın sürekli yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Gelenek

³ 13.03.2020, Tekirdağ Üniversitesi, İkinci Sosyoloji Günleri

merkezli yaşam pratikleri, eğitimin işlevlerinden habersiz bir hayat sürmeleri sonucunu doğurmaktadır. Çünkü eğitim ve onun bireye kattığı değer ve kazanımın, bu grubun önem hiyerarşisinde yeri yok denebilecek kadar azdır. Bu sosyo-psikolojik durumun yansıması ise, eğitim ve öğretime yönelik herhangi bir gereklilik hissinin oluşmamasıdır. Gereklilik olarak algılanmayan bir şey de gelecek kuşaklara aktarılamaz.

Modern eğitim sistemi içinde dayatılan kültürün, bu grubun kültürel değerleri ile uyuşmaması ise farklı bir argümandır. Orta sınıf değer merkezli bir eğitimin daha önce söz konusu değerlerle tanışmamış bir birey için önemi yoktur ve hatta bir çeşit engellik hali yaratmaktadır. Genç, Taylan ve Barış (2015) egemen kültürün dışında farklı bir kültüre sahip olan grupların egemen kültür tarafından oluşturulan ve denetlenen bir eğitim sistemine adapte olamadıklarından ve dolayısıyla kendilerini sistem içerisinde engelli gibi hissettiklerinden bahsederler.

Tekin Yılmaz vd. (2022) bu durumu çocukların ailelerinden öğrendikleri bilgiler ile eğitim sistemi içerisinde öğretilenler arasında bir kopukluk olmasına bağlamaktadırlar. Buna ek olarak Roman çocukların okullaşma oranlarının düşük olmasının nedenlerini yaşam koşulları ve toplumsal köken ile açıklamaktadırlar. Ancak “özellikle ekonomik imkânsızlıklar, kalabalık ve tek ebeveynli aile yapısı, ailede madde bağımlısı ya da cezaevinde bir üyenin olması gibi etkenler çocukların okula devam etmesinin önündeki engellerden bazıları olarak görülmektedir” (s. 291) şeklindeki tespiti konuyu özetlemektedirler.

Meseleyi çalışmanın konusu olan Roman kadınlar üzerinden ele alacak olursak söz konusu kadınların sadece Roman olmaktan kaynaklı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelinde de örgün ve yaygın eğitim süreçlerine dâhil olmadığı bu konuya yönelik yapılan çalışmalarda, gözlem ve görüşmelerde bizzat kadınların kendileri tarafından ifade edilmiştir (Karan, 2017, s. 21). Yapılan çalışmalar Roman kadınların okuma-yazma oranının toplumdaki diğer kadınlara ve erkeklere göre çok daha düşük olduğunu göstermektedir (BVIS, 2006; FRA, 2013’ten akt. Gökçe, 2019, s. 884). İlk ve yoğun öğrenmenin gerçekleştiği aileden kaynaklı engeller, Roman kızların eğitime erişiminin önündeki cinsiyet ayrımcılığı temelli engeller ile paralellik göstermektedir (Gökçe, 2019, s. 884). Genel olarak Roman ailelerin maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula göndermekte zorlandıkları bilinmektedir. Ancak bu durum kız çocukların aleyhine daha fazla görülmektedir. Çünkü aileler zaten oldukça az olan maddi imkânlarını öncelikle erkek çocukların eğitimi için kullanmayı tercih etmektedirler. Bunun en büyük sebebi ise kız çocuklarının erken yaşta ev içi üretime dâhil edilmeleri; evde yaşlı ve çocuk bakımında etkin bir rol almalarıdır. “Kız çocuklarında istikrarlı biçimde okula devam etme oranı ise daha düşüktür. Kızlar evde çocuk bakımı işlerinin yürütülmesi ya da dışarıda çiçek

satıcılığı vb. ile görevlendirildikleri için eğitim sürecinden daha erken bir evrede kopmaktadırlar. Kızların okutul(a)mamasında geleneksel sebepler ağır basmaktadır.” (Balkız ve Göktepe, 2014, s. 15)

Aşkın (2011), Romanların sosyoekonomik durumları ve beklentilerini araştırdığı saha çalışmasında Roman kadınların eğitim durumları ile ilgili bir analiz yapmıştır. En genel hali ile analizin içeriği şu şekildedir: Öncelikle ataerkil düşünce yapısı ve toplumsal cinsiyet temelli roller, kadınların eğitime katılımını sınırlandırmıştır. Bununla birlikte bu sınırlılığı oluşturan başka etmenler de mevcuttur. Bunlar, okumaya yönelik ilgisizlik, özellikle kız çocuklarının okutulmasının gerekli olmadığı düşüncesi ve erken yaşta evlilikler şeklinde özetlenebilir. Kız çocukları ataerkil bir baskıda yeniden üretim özellikleri ile var olan kültürel yapıyı günceller ve sıcak tutar. Çocukluktan ergenliğe geçişte yoğunlaşarak artan baskı, kız çocukların okuldan uzak tutulmalarına yol açmış, örgün eğitime dâhil olmalarını belirli ölçütlerde kısıtlamıştır.

Roman kadınların kamusal alana katılım sorunlarını inceleyen Gökçe (2019), yaptığı saha çalışmasında ilkökul sonrası örgün eğitime devam etmede oransal olarak kızların sayısının erkeklerinkinden daha düşük olduğu bilgisine ulaşmıştır. Buna göre eğitimden kopuş, kız çocuklarının annelerinin yaşam döngülerini izlemesine yol açmaktadır. Gökçe’ye ek olarak bu durum aynı zamanda kız çocukları tarafından annelerinin yaşam döngülerini izlemelerinin de bir sonucudur. Kadınlar hem cinsleri ile birlikte içinde buldukları toplumsal sistemi yeniden üreterek taze tutmaktadır. Grubun görece kapalı olması ve müdahaleye izin vermemesi kendi içlerindeki bu sistemi çarkını döndürmeyi kolaylaştırmaktadır. Eğitimden geri kalmışlığın ve düşük eğitim düzeyinin sonucunda ise Roman kadınlar; sağlık hizmetlerinden, uygun barınma koşullarından, sosyal haklardan, yasal konularla ilgili bilgilere erişmeden ve dolayısıyla bir bütün olarak gelişmeden yoksun kalmaktadırlar (Ravnø, 2011’den akt. Gökçe, 2019, s. 884). Düşük eğitim düzeyinin Roman kadınların iş gücü piyasasına dâhil olmasında önemli bir engel teşkil ettiği bilgileri mevcuttur (AB, 2017, s. 23) Fakat iş gücü piyasasına ulaşmadaki engeli sadece eğitim ile sınırlamak oldukça indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Bu noktada sosyal dışlanmaya neden olan kalıp yargıların önemli derecede etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir.

1.2. Roman Kadınların Sağlığı

Romanlara yönelik yapılan çalışmalar kapsamında elde edilen bilgiler, Roman kadınların toplumda yaşayan diğer kadınlara ve Roman erkeklere oranla daha kötü sağlık koşullarına sahip olduğunu göstermektedir (Ravnø, 2011; FRA, 2013’ten akt. Gökçe, 2019). Roman kadınının sağlık sistemine erişiminin önündeki

engeller; çalışma koşulları, eğitim durumları ve kültürleri ile yakından alakalıdır. Roman kadınların sağlık problemleri yaşamlarının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz: okuma yazma bilmemeleri, sağlık hizmetlerine ulaşamamaları, sağlıklı ilgili giderleri karşılayamamaları, yeterli ve faydalı gıdaya ulaşamamaları, sağlıksız konutlarda yaşamaları. Bunlara ek olarak, marjinal mesleklerin zor çalışma koşulları, genç yaşta evlilikler, üreme ve cinsel sağlık hakkında yeterince bilgi sahibi olmama, yüksek doğurganlık ve kürtaj oranları gibi sorunları da Roman kadınların sağlık sorunları olarak değerlendirebiliriz (EUMC, 2003).

Öncelikle Roman kadınların sağlıksız konutlarda ve mahallelerde en çok vakit geçiren kişiler olmaları nedeniyle bu sağlıksız ev ve mahalle ortamından en çok etkilenen kişilerin de kadınlar olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Koptekin (2013) çalışmasında Tepecik mahallesindeki evlerin genelde ışık almayan, havasız, rutubetli evler olduğunu tespit etmiş ve bu evlerin sağlıksız koşullarından en çok kadın ve çocukların etkilendiğini vurgulamıştır. Genelde tek göz odalarda, kalabalık içinde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalan Romanlar için bu yaşam biçiminin kadınlara yüklediği yük çok daha fazladır. Elektronik eşyalarının olmaması, çamaşır yıkama, kurutma, bulaşık yıkama vb. işlerin hepsinin bu kadınların bedensel emeğiyle yapıyor olması uzun vadede erkeklerden farklı olarak sağlık sorunları yaşamlarına neden olmaktadır.

Ayrıca şiddeti de bir sağlık sorunu olarak eklemek Roman kadınlar söz konusu olduğunda zorunlu hale gelmektedir. Çünkü cinsiyet dinamikleri ile şiddet olgusunun birleştiği noktada Roman kadının olduğunu görmekteyiz. Aile içi şiddet, çoğu zaman bedensel, dilsel, cinsel ve ekonomik yolla gerçekleşmektedir. Genellikle kadınların eşleri ve ailenin diğer erkekleri tarafından uygulanan şiddet, kadınlar tarafından normal olarak karşılanmaktadır. Uçan Çubukçu (2011), Sulu Kule’de Romanlarla yaptığı çalışmada, birçok kadının şiddetin farklı türlerine maruz kalmış olmasına rağmen bu durumun farkında olmadıklarını gözlemlemiştir. İçeride anne, baba, çocuk, eş ve mahalle baskısı kanalları ile yaşanan şiddet, dışarıda bir ‘öteki’ algısının yaratmış olduğu ayrımcılık, dışlanma ve çeşitli stereotiplerin dayatılması ile psikolojik olarak devam etmektedir (Tanrıverdi vd., 2012, s. 250)

Tüm bunlara ek olarak Eskiocak ve Akbaşak (2017) çalışması kapsamında, Roman evliliklerinin %56’sının adolesan çağda gerçekleştiği, Roman kadınların bölgedeki Roman olmayan kadınlara göre daha erken yaşta evlilik yaptığı, düşük yapma oranlarının fazla olduğu, doğum öncesi bakımın ise daha az ve daha geç yapıldığı bilgilerine ulaşılmıştır. Toplumdaki geleneksel yapı, üreme organları ile ilgili tabular kadınların genel sağlık hizmetlerine ulaşmasını sınırlamaktadır. Erken yaşta evlilikler ve erken gebelikler Roman kadınların yaşamını tehdit etmektedir. Resmi olmayan birliktelikler sonucunda erken yaşta gerçekleşen gebelikler doktora

danışma noktasında korku oluşturabilmektedir (Ravnbøl, 2011'den akt. Gökce, 2019). Dolayısıyla bu kadınlar için kadın sadece kadın olarak doğmuş olmak bile dezavantajlılığın çok yoğun hissedilmesine neden olmaktadır. Çünkü ergenlik dönemi ile birlikte başlayan ve menopoz da dâhil olmak üzere devam eden kadın bedenindeki değişimler beraberinde erkeklerden çok daha fazla doktor kontrolünde olmayı zorunlu kılmaktadır. Oysaki bu kadınların sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamadıkları bilinmektedir. Ayrıca maddi imkansızlıklar nedeniyle, kadınların rutin bir biçimde ihtiyacı olan, hijyenik ped gibi malzemelere ulaşmakta da sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu da bu kadınları hem roman erkeklerden hem de yoksulluğu bu kadar derinden yaşamayan diğer kadınlardan farklı bir konumda olduklarını göstermektedir.

Roman kadınların bedensel sağlık sorunlarının yanı sıra ruhsal olarak da sorunlar yaşadıklarının üzerinde durulması gerekmektedir. Genç, Taylan ve Barış (2015), Roman kadınların ruhsal olarak Roman erkeklerden çok daha fazla sıkıntı içerisinde olduklarına değinmektedirler. Erkeklerle oranla daha umutsuz olan Roman kadınlarının; gelecek kaygısı yaşadıkları, değersizlik algılarının yüksek olduğu, çocukları için çok daha fazla endişelendikleri ve ileride iş bulmakta daha da zorlanacaklarını düşündükleri görülmektedir. Sonuç olarak bu kadınlar karamsar ve kaygılı bir ruh haline sahiptirler.

1.3. Kamusal Alan Sorunsalı

Savran (2006), kadınların tarihine bakarken özel alan/ kamusal alan ikiliğini erkek egemenliğinin temeli olarak öne çıkarmanın 1970'lerin feminizminde yaygın olarak benimsenmiş bir yaklaşım olduğunu söylemektedir. Bu yaklaşımın en önemli dayanağını oluşturan iddiayı ise şu şekilde belirtmiştir: "Toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik bir özel/kamusal ayrımı bütün toplumlarda kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri anlamak için gerekli çerçeveyi oluşturur." (s. 259). Bu ikilik sadece kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri anlamının ötesinde, söz konusu toplumdaki gelişmelerin kavranması ve tahlili için de oldukça önemlidir. Roman kadınlar için kamusal alan sorunsalını ele almak da yine o topluma dair analiz ve yaşam kodlarının deşifresi için önemli bir araçtır. Başlangıç için "Roman kadınların kamusal alana katılımı hangi bağlamda değerlendirilmelidir?" sorusu yerinde olacaktır. Uçan Çubukçu (2011), bu soruyu isteklere erişim, eylemlilik hali, görünür kılınma, imkânlara ulaşılabilirlik şeklinde cevaplamaktadır.

Uçan Çubukçu (2011) Roman mahallelerini, Romanların kolektif varoluşlarının ve kimliklerinin kurulduğu, ilişkilerinin, sorunlarının, aşklarının, kavgalarının yaşandığı ve dile getirildiği bir kamusal alan olarak tanımlamaktadır. Savran (2002) ise özel/kamusal ikiliğini ele aldığı çalışmasında, mahalle tarafından

dışarının bir tehdit olarak algılanmasının, “özel alan güvenlidir” bilincinin oluşmasına neden olduğunu ve dolayısıyla bu koruyucu ortamın kadınlar için belli bir kamusal alan yarattığını vurgulamaktadır. Wedel de gecekondu mahallelerinin dışarıdan birilerinin pek girmediği bir kamusal alan haline geldiğinden bahsetmektedir. “Kadınlar burada özel mekânlarını genişleterek işlerini yapmakta, bir araya gelmekte, birbirine yardım etmekte, bilgi alışverişinde bulunmakta ve enformal ağlarını yaratıp korumaktadır.” (Wedel, 2001, s.113). Görüldüğü üzere özel alan olarak tanımlanan mahalle aynı zamanda bir kamusal alan görevi görmektedir; böylece mahalleler, bu özellikleri ile özel/kamusal ikiliğinin keskin köşelerini törpüleyen mekânlar haline gelmektedir (Savran, 2002). Kendi kamusalında görünür ve hareket halinde olan Roman kadını, mahallenin hemen her mekânında erkekten daha çok var olmaktadır. Kahvehaneler hariç, diğer tüm mekânlarda renkli kıyafetleri, rahat davranışları ve yüksek sesleri ile kadınlar vardır (Uçan Çubukçu 2011).

Gökçe (2019), mahalleleri tam kamusal alan olarak tanımlamaktan ziyade, bu mekânları Roman kadınların aktif olarak yaşam sürecine dâhil oldukları “yarı kamusal alan” olarak tanımlamaktadır. Ancak mahallelerinde kendileri ve çocuklarının gelişimi için gerekli eğitim alanlarının, sosyal ve kültürel tesislerin olmayışı, bize mahalle içinde kadınların ihtiyaçlarını karşılayacak daha geniş kamusal mekânlara erişiminin söz konusu olmadığını göstermektedir. Sadece mahalle içinde güvende olunabileceği, dışarının bir tehdit unsuru olduğu algısı, hafızalara zorla yerleştirilen toplumsal cinsiyet normları, kadınlara yönelik beklentiler nesilden nesile aktarılmakta; Roman kadınların topluluklarının dışındaki daha geniş olan kamusal alana katılımına izin vermemektedir. Roman kadınların, kendi kamusalıkları dışındaki kamusal alana dâhil olma özgürlüğü, oradaki kaynaklara erişimi; etnik köken, etiketlenme, önyargı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk, dışarının ötekileştirici tutum ve davranışı gibi sebeplerden dolayı oldukça sınırlıdır (Gökçe, 2019, s. 887).

Sınırların aşıldığı alanlarda dahi erkeklerin katılım şekli ile aralarında bir simetri vardır. Bu kendini özellikle iş gücünde çok net bir şekilde gösterir. Modern özel/kamusal ikiliğinin özgüllüğünün yansıması olan bu durum, ihtiyaca göre kadınların sömürülme şeklinin değişebileceğini, eve kapatılarak değil de kamusal alanın içine çekilerek de rahatlıkla gerçekleşebileceğini göstermektedir (Savran, 2002, s. 267-268). Çünkü bu kadınlar kalabalık ailelerin içerisinde, sağlıklı konutlarda, makine desteği olmadan evin bütün işini üstlenmiş durumdadırlar. Bir de evin dışında bir ücretli işe gidecek olurlarsa, ki genelde o işler de enformel ve bedensel üretime dayalı işler olmaktadır, o zaman da ev içindeki işlerinden çok daha ağır işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle de kadınlar erkeklerden

farklı olarak kendi özel alanlarından ayrıldıklarında da rahat bir nefes alamamakta, hatta hem ev içinde hem de ev, merdiven, inşaat temizliği gibi işlerde çalışmalarını nedeniyle iki kat yorulmakta ve iki kat emek sömürüsüne maruz kalmaktadırlar.

1.4. Çalışma Hayatında Roman Kadınlar

Romanlar küresel/neo-liberal dönüşümlerin işgücü piyasasında yarattığı değişimlerden etkilenmiş ve uzun yıllardır yaptıkları işleri bırakmak zorunda kalmışlardır. Teknolojinin gelişmesi, kırdan kente göç gibi toplumsal süreçler Romanların iş alanlarının ortadan kalkmasına neden olmuş ve böylece geleneksel mesleklerini sürdüremez hale gelmişlerdir.

Bunun yanı sıra serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirme politikaları son yirmi otuz yıla damgasını vurarak formel istihdam alanlarının da daralmasına neden olmuştur. Bu durum beraberinde kayıt dışı, güvencesiz düzensiz bir çalışma ortamı oluşmasına neden olmuştur. Enformel sektörün genel istihdam alanında kapladığı yerin giderek büyümesiyle birlikte dezavantajlı konumda olan kadınlar, göçmenler, etnik gruplar gibi kalabalık bir nüfus çoğunlukla enformal, geçici, istikrarsız ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşmışlardır (Balkız ve Göktepe, 2014). Şimşek (2020) de Balkız ve Göktepe gibi Romanların yoksulluğunun neo-liberal politikaların ve küreselleşme sürecinin etkileriyle giderek daha da derinleşen ve keskinleşen bir hal alan yeni bir yoksulluk biçimi olduğundan bahsetmektedir. Bu süreçte gelişen teknoloji ile birlikte Romanlar sepetçilik, kalaycılık, demircilik gibi geleneksel mesleklerini bırakmak zorunda kalmış ve enformel sektör içinde düşük ve düzensiz gelirli işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Kadınların, gençlerin/çocukların, yaşlıların, engellilerin ve etnik grupların neredeyse tamamını içine alan ve zaten dezavantajlı konumda olan grupları giderek yoksullaştıran yeni yoksulluk daha geniş kitleleri etkiliyor olması nedeniyle eski tip yoksulluktan ayrılmaktadır. Görüldüğü üzere günümüz yoksulluğunun etnikleşmesinden, kadımlaşmasından ve çocuklaşmasından bahsetmek yerinde olacaktır.

Roman erkeklerin kadınlara oranla ekonomide görece daha aktif olarak rol alması, kadınların daha çok aile içinde ve ailevi rollerde sıkışması, çalışmalarını halinde kayıt dışı ve sosyal güvencesi olmayan sektörlerde yer almaları, iş piyasasındaki ön yargılar; aile kültürü ve eğitimsizliğin bir sonucudur. Bu durum Roman toplumundaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansımasıdır (Gökçe, 2019, s. 884). Kendi toplumundaki sistem içerisinde, o kültüre özgü kadın profilini var etme pratikleri, Roman kadınların yoksunluğunu ve bunun getirdiği yoksulluğu artırarak devam ettirmektedir. Çalışmanın eğitim kısmında bahsetmiş olduğumuz sistemin kadınların yeniden üretimi üzerinden devam etmesi ve kendini koruması, dışarıya olarak nitelendirilen alana dâhil olmalarındaki önemli engellerden biridir.

Formal olarak nitelendirilen istihdam alanları kendi kuralları dâhilinde işlemektedir. Bu da bir yönü ile kadınları enformal ekonomide çalışmaya zorlayan başlıca etkenlerden birisidir. Sonuç olarak Roman kadınların Roman olmayan kadınlara ve Roman erkeklere kıyasla daha fazla işsizlik yaşadığı ve özellikle formal iş piyasasına erişiminin daha düşük olduğu ortaya konmuştur (Ravnø, 2011'den akt. Gökçe, 2019, S:884).

Roman kadınların enformal ekonomide en yaygın olarak çalıştıkları alan ev işçiliğidir (Özbay, 2012'den akt. Çelik, 2016, s. 67). Ev içi işlerin değişmeyen boyutu toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisidir. Ücretli ya da ücretsiz her durumda kadınlar tarafından yapılır. İş yeri evin içidir ve iş kadın tarafından yapılır, bu da bu alana ait hizmetin belirleyici niteliğinin enformal olmasına sebep olmaktadır (Kara & Gürhan, 2013, s, 48). Balkız ve Göktepe (2014), ev temizliği işinin kadınlar arasında bazı bakımlardan dayanışmayı yansıttığını ifade etmektedir. Ev temizliği işlerine iki kadın birlikte giderek ev işini ve aldıkları ücreti bölüşmektedirler. Bu paylaşma; sistemin içinde etnik kökenleri yüzünden yaşamış oldukları ayrımcılığın, eğitimsizliğin, toplumsal cinsiyet rollerinin ve bir öteki oluşlarından kaynaklı çok katmanlı yükün bir paylaşımıdır.

Uçan Çubukçu (2011), Sulukule'de Romanlara yönelik yaptığı çalışmada formal ve enformal eğitim ile elde edilen meslek incelemesinde, iş bölümünün kadınlar aleyhinde şekillenen oldukça cinsiyetçi bir yapısı olduğunu aktarmıştır. Kadınların bedenlerini kullanarak dans etmesi ve şarkı söylemesi, erkeklerin ise bir enstrüman çalarak müzik yapmaları, Sulukule Romanlarında cinsiyetçi bir iş bölümünün olduğunu yansıtmakta ve bu durum ailedeki roller ile pekişmekte, ailede doğallaştırılmaktadır. Ayrıca yaşlanma faktörü erkekler için cinsiyetleri açısından bir dezavantaj oluşturmazken, patriarkal iş bölümü yaşlanma ile birlikte daha da derinleşen eşitsizliği beraberinde getirmektedir. Kadın bedeninin metalaşması ve sadece bu meta üzerinden hayatını kazanabileceği algısının oluşturulması, inşa edilen cinsiyetçi kadın rollerinin çok katmanlı şekilde artarak devam etmesini sağlamaktadır. Koptekin (2013) de Uçan Çubukçu gibi Roman kadınlar ve erkekler arasında yapılan işler açısından prestij ve statü bağlamında hiyerarşik bir yapı olduğunu söylemektedir. Müzisyenlik mesleği Roman olmayanlar tarafından görece olumlu bir biçimde algılanırken yine Romanlarla özdeşleştirilen şarkı söyleyip dans eden kadınlar için söz konusu değildir. Bu hiyerarşik durumu Roman topluluğu içindeki cinsiyet sorunsalıyla açıklamak mümkündür.

Yukarıda da bahsedildiği üzere eşitsizlik ve dezavantajlılık durumunu çok boyutlu olarak yaşayan Roman kadınların bu tablodaki hikâyesinin değişebilmesi için ücretli iş katılımı yoksulluğun, eğitimin, dışarıdakiler olarak algılanmanın, sosyal kabulün kısacası değişimin ve dönüşümün anahtarıdır. Özataesler

dezavantajlılık halini şu şekilde açıklamaktadır: “Yeterli barınma, beslenme ve para kaynaklarından yoksun olmaları eğitim ve istihdamdan dışlanmaları birçoğunun yoksulluk içerisinde yaşamasına neden olmaktadır. Dahası toplumdaki dışlandıkları gerçeği gerek gündelik gerekse insan hakları vakalarında ve tecrit edilmiş mahallerde görülebilir. Tüm bu etkenler onları Avrupa'nın en korunmasız azınlığı haline getirir. Yoksullukları yalnızca eğitimsizlik ve işsizlikle nitelenen düşük toplumsal konumlarıyla değil, maruz kaldıkları ayrımcı tavırlarla da çok boyutlu hale gelmektedir” (s. 40).

2. YOKSULLUK VE SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA ROMAN KADINLAR

Romanlar üzerine yapılan birçok araştırma, Romanların karşılaştığı temel sorunların yoksulluk, mekânsal ve sosyal dışlanma, eğitim ve istihdama dâhil olamama, sosyal güvencesizlik olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 2014, s. 31). Gün (2016), Romanların yoksulluğunun ekonomik kaynakların eksikliği, sosyal hizmetlere yeterince erişememe, istihdama dâhil olamama, sağlıksız barınma koşulları gibi pek çok boyutu olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca dışlanma ve ayrımcılığı da bu sürece dâhil eden Gün, Romanların yoksulluğunun bir kısır döngüye dönüştüğünü de vurgulamaktadır. Kadın yoksulluğunun evrenselliği ve bir dünya sorunu olduğu gerçeği Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'nda teyit edilmiştir. Konferansta “yoksulluğun kadınlaşması” kavramına yer verilerek, erkeklere oranla daha çok kadının mutlak yoksulluk içinde bulunduğu bahsedilmiştir. Roman kadınlar, bir etnik grup olmanın yanında toplumsal cinsiyet bakımından da mutlak yoksulluğun adeta bir temsili olarak ağır şartlarda yaşamaktadırlar. Eryılmaz, Yeşiladalı ve Ayata (2009), kalkınma ile ilgili çalışmalarda yoksulluğun sosyal dışlanma ile ilişkisi üzerinde durulduğundan bahsetmektedirler. Onlara göre yoksulluk bir sosyal dışlanma biçimi iken sosyal dışlanma da yoksulluk sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü “sosyal dışlanmaya uğrayan gruplar toplumsal yaşantının içine dâhil olma şansına sahip olamayan ve bunun sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda olan yoksul insanlardır” (s. 428). Bu nedenle yoksulluk ile sosyal dışlanmanın bir arada ele alınması önemlidir.

Çalışmanın genelinde de bahsedildiği üzere yoksullukla birlikte ayrımcılığı çok farklı boyutlarda yaşayan Roman kadınların bu yaşam deneyimleri, kendilerine olan güvenlerinin oluşmasındaki en büyük engeldir. Bu engel onların kendi yaşamlarını ve çocuklarının hayatlarını, geleceğini biçimlendirme fırsatlarını etkilemektedir (Ravnø1, 2011'den akt. Gökce, 2019, s. 886). Modern yaşama dâhil

olamamaları, fiziksel özellikleri⁴, yaşam biçimleri, toplumsal bir sorun ve tehlikeli insanlar olarak görülmeleri; bizden olmayan, dışarıdaki bir yabancı/bir “öteki” olarak algılanmalarına neden olmaktadır. Öteki olmanın tahammül edilemediği zamanlarda yaşanan ise, bir toplumsal varoluş halinin yansıması olarak açığa çıkan görünmez olma halidir. Dışlanmamak, etiketlenmemek ve türlü damgalamalara maruz kalmamak için kimliklerini gizleyerek ait oldukları topluluğun dışındaki yaşama dâhil olmaya çalışmak bununla yakından ilgilidir (Mollaer, 2006’dan akt. İlhan, 2017, S:268,269).

Bu ve benzeri yaşanan ötekileştirme durumları, Roman kadınların kendileri gibi olanlarla, mahalledeki yaşama sıkıca tutunmalarına, oradaki dayanışmanın ve bağların daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Güçlenme, tehdit olarak algılanan dışarıya yönelik bir baş etme yöntemi olarak değerlendirilebilir. Mahalledeki yardımlaşma, dayanışma ağlarını kuran, geliştiren, sürdüren kadınların tehlike olarak algıladıkları dışarıya yönelik algı ve bilinç kapılarını kapatması, kendi gerçekliklerini yeniden üretmelerini kolaylaştırmaktadır. Kapalı kapılar ardındaki söz konusu güçlü dayanışma, mahallede yaşan kız çocuklarının yeni yaşam deneyimlerini engellemekte, mahalle içindeki güvenli yaşamı seçmek zorunda kalmalarına ve bir dairenin içinde döngünün yinelenmesine neden olmaktadır (Çelik, 2016, S:79,80). Eryılmaz, Yeşildal ve Ayata (2009) da yaptıkları çalışmalarında benzer bir şekilde Roman kadınların özellikle çocuklarının başına kötü bir şey gelmesinden endişe duydukları için mahalleden dışarı çıkmaktan korktuklarını söylemektedirler. Ayrıca kadınların mahalleden çıkmak istememelerinin nedenlerini yoksulluk, kültürel pratikleri daha rahat hayata geçirebilmek ve sosyal dışlanmaya uğrama ihtimalini azaltma isteği olarak sıralamaktadırlar. Çünkü görüşülen kadınlar mahalle dışına çıkmaları halinde daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını dile getirmektedirler. Dolayısıyla yoksulluk ve bununla bağlantılı olarak sosyal dışlanma kamusal alana dâhil olamama ya da kamusal alana dâhil olma biçimini belirlemektedir.

SONUÇ

Romanlar üzerine yapılan pek çok çalışmada Romanların yaşadıkları tüm ülkelerde benzer sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ve toplumların en dezavantajlı grubu oldukları görülmektedir. Kadınlar üzerine yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarında da benzer bir biçimde kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı bir konumda oldukları da net bir biçimde ortaya konmaktadır. Ayrıca genelde olumsuz sıfatlarla anılan bir gruba mensup olan, yoksulluk ve yoksunluk içerisinde bir hayat

⁴ Roman olmayanlar tarafından “esmer vatandaş” olarak adlandırılmaları nedeniyle fiziksel özelliklerine ayrıca vurgu yapılma ihtiyacı doğurmuştur.

süren ve bunlarla bağlantılı olarak sosyal dışlanmaya maruz kalan kadınların hem erkeklerden hem de kendi cinslerinden çok daha fazla eziliyor oldukları da bir gerçektir.

Roman kadınlar da pek çok olumsuzluğu içinde barındıran ve adeta birbiriyle iç içe geçmiş sorunlar yumağından oluşan bir hayat pratiğine sahiptirler. Ancak hem Roman literatüründe hem de toplumsal cinsiyet literatüründe Roman kadınların yaşam deneyimlerinin çok da yer alamadığı görülmektedir. Bu nedenle eldeki çalışmada Roman kadınların Roman ve kadın olmaktan dolayı yaşadıkları mağduriyet durumu anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır.

Ancak Roman kadınların çok boyutlu ezilmişliklerini ve dezavantajlılık durumlarını daha iyi ortaya koyabilmek için bu çalışma yeterli değildir. Yapılacak yeni çalışmalarda Roman kadınların hayatlarına yakından şahit olacak şekilde, görece içeriden bir bakışa sahip saha çalışmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kadınların hayatlarına ancak araştırılan ve araştırılan ayrımını mümkün olduğunca aşmaya yönelik bir tutum içerisinde kalınarak dokunulabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AB. (2017). *Roman İstihdamında Bölgesel Sorunlar Eylem Planı*. Kocaeli: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı-Avrupa Birliği ve Mali Yardımlar Dairesi Başkanlığı.
- AŞKIN, U. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yaşayan Romanların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Beklentileri: İzmir İli Örneğinde Bir Alna Arştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- BALKIZ, Ö. I., & Göktepe, T. (2014). Romalar ve Sosyoekonomik Yaşam Koşulları: Aydın İli Örneğinde Bir Alan Arştırması. *Sosyoloji Dergisi*, 1-39.
- ÇELİK, K. (2016). Samsun'da Evlere Temizliğe Giden Roman Kadınlar: Enformel Sektörde Çalışmanın Yükü Nelerden Hafif? *Çalışma ve Toplum*, 59-86.
- ESKİOCAK, M., & Akbaşak, D. (2017). Edirne'de Romanların Sağlığı: Sağlığın sosyal belirleyicileri ve sağlık durumlarına yönelik bulgular. *Türk J Public Health*, 136-149.
- EUMC. (2003). *Breaking the Barriers – Romani Women and Access to Public Health Care*. Luxembourg: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.

- GENÇ, Y., Taylan , H. H., & Barış , İ. (2015). Roman Çocukların Eğitim Süreci ve Akademik Başarılarında Sosyal Dışlanma Algısının Rolü. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 79-97.
- GEZGİN, E. (2015). *Çanakkale Fevzipaşa Mahallesinde Roman Kimliğinin Oluşumu Üzerine Bir Saha Çalışması*. Eskişehir: Andolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- GÖKÇE, D. (2019). Cinsiyet, Etnik Köken ve Sınıf Kesişiminde Roman Kadınların Kamusal Alana Katılım Sorunsalı. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)* , 5(30), 879-891.
- İLHAN, S. (2017). Bir İnşa Süreci Olarak Çingenelik: Kuramsal Bir Çözümleme. *The Journal of International Social Sciences* , 265-276.
- İNCEDERE, Z. G. (2011). Sulukule Romanlarında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri: Erkek/Kadın Roman Dansı. *Porte akademik Uluslararası Hakemli Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, 13-22.
- KARA , Z., & Gürhan, N. (2013). Eşit/sizliğin Tarafı Olmak: Mardin'de Toplumsal Cinsiyet Algısı. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 65-92.
- KOPTEKİN, D. (2013). *Roman Çocukların Kendi Kimliklerini Tanımlama Biçimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aaile Eğitimi Danışmanlığı Programı Yüksek Lisans Tezi.
- SAVRAN, G. A. (2006). Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aflan Bir Feminizme Doğru. *Praksis*, 255-306.
- ŞİMŞEK, S. (2020). *Türkiye'de Çingene/Romanların Yoksulluk ve Dışlanma İle Mücadelesinde Roman Derneklerinin Rolü*. İstanbul: T.C.Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- TANRIVERDİ, G., Ünüvar, R., Yalçın, M., Sürer, M., Açar, P., Akçay, E., . . . Hastürk, Ö. (2012). Çanakkale'de Yaşayan Romanların Purnell'in Kültürel Yeterlilik Modeli İle Değerlendirilmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 244-253.
- TEKİN YILMAZ, T. (2020, Mart 09). Roman Çocukların Okul Başarısızlıkları ve Devam Sorunları. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyoloji Günleri Herkes İçin Sosyoloji Tema "Trakya"*. Tekirdağ, Tekirdağ, Trakya: Namık Kemal Üniversitesi Sosyoloji Bölümü.

- TEKİN YILMAZ, T., Tağ, M., Arpacı, Ö., Soydemir, F., & Ilgaz, G. (2022). Tasarım Beceri Atölyelerinin Roman Çocukların Eğitimine Katkıları: Edirne Örneği. *Humanitas*, 10(19), 272-296.
- UÇAN Çubukçu, S. (2011). Mekanın İzdüşümünde Toplumsal Cinsiyet: Sulukule Mahallesi ve Romanlar. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 83-106.
- WEDEL, H. (2001). *Siyaset ve Cinsiyet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- YEŞİLADALI, B., Ayata, G., & Eryılmaz, S. (2009). Bir Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Örneği: Roman Kadınlar. *Gender At The Crossroads, Multidisciplinary Perspectives 3rd International Conferans On Womans Studies* (s. 427-435). Fagamusta, North Cyprus: Eastren Mediterranem University Press.
- YILDIRIM, M. (2015) PErceived Ethnic Discrimination Experiences of Romani Women in Turkey. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 29-47.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

Kitap Tanıtımı / Book Review

EDİRNE ROMANLARINDA GEÇİŞ RİTÜELLERİ VE DİN

Doç. Dr. Nebile ÖZMEN, İstanbul 2015, 256s.

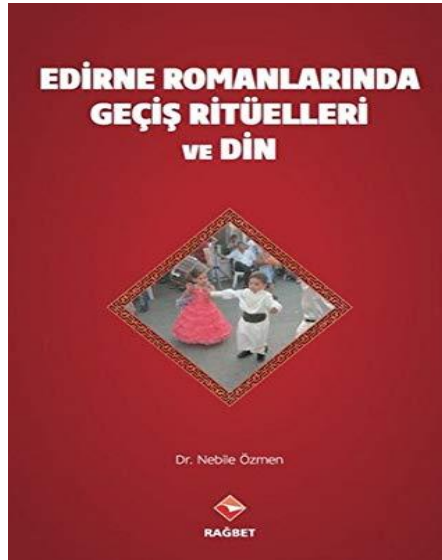
THE RITES OF PASSAGE AND RELIGION IN EDİRNE ROMANIES

Doç. Dr. Nebile ÖZMEN, İstanbul 2015, 256s.

KAYHAN BAYRAM¹

Geliş Tarihi: 24 Mayıs 2022
(Received)

Kabul Tarihi: 8 Haziran 2022.
(Accepted)

Kültürleri ve yaşam tarzlarıyla özgün bir toplum olan Romanlar, sosyoloji başta olmak üzere, birçok bilim alanının çalışma sahasını teşkil etmiştir. Bu çalışmada, Romanların sosyal ve kültürel yaşamlarında önemli yeri olan geçiş ritüellerini konu alan bir eser incelenmiştir. Romanların yaşamlarında merkezi bir yere sahip olan bu ritüelleri incelemek, esasında Romanların kültürleri, gelenekleri hakkında zengin bir veriyi içermenin yanı sıra, onların birçok geleneğinin tarihi

¹ Dr. Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, Cizre Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık Bölümü,
kayhan-bayram@hotmail.com ORCID ID: 0000-0001-6392-0662

kayıtlara geçmesini de sağlayacaktır. Bu yazıyla incelediğimiz “Edirne Romanlarında Geçiş Ritüelleri ve Din” adlı eserin Roman araştırmaları alanında öne çıkan niteliği de böyle bir gelenek derlemesini yapmış olmasıdır. Ayrıca yazarın eserini Roman toplumuna ithaf ettiği görülmektedir.

Yazar Hakkında: Sağlık Bilimleri üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde öğretim üyesi olan Nebile Özmen'in göç sosyolojisi, din sosyolojisi ve sosyal hizmet alanlarında çalışmaları bulunmaktadır. Araştırmalarında toplumdaki dezavantajlı gruplara yoğunlaşan yazarın bu kitap dışında da Roman toplumunu inceleyen araştırmaları dikkat çekmektedir.

Ülkemizde nüfus yoğunluğuna oranla en fazla Romanın yaşadığı Edirne’de yapılan ve saha çalışmasını içeren bu eser, Romanların sosyo-kültürel öğelerini din ve toplum çerçevesinde ele alarak, dini sosyolojik bir çalışma olma özelliğiyle birlikte, etnoloji, antropoloji ve sosyoloji kuramlarından da yararlanmıştır. Eserin kaleminden hayat bulduğu araştırmacının sahada bizzat Romanlar arasında uzun vakit geçirmesi, kısmi katılımcı ve doğrudan gözlem yoluyla konuyu ayrıntılarıyla gün ışığına çıkarmasını kolaylaştırmıştır. Dünyada ve özellikle ülkemizde sosyolojik ve etnolojik manada, Romanlar hakkında saha çalışmalarının az oluşu çalışmayı daha da değerli kılmaktadır. Çalışma, Romanların sosyo-kültürel özellikleri hakkında okuyanlara somut ipuçları sunmanın yanı sıra konu ilgili bilimsel alana önemli katkılar sunmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında yola çıkmış olan eser, araştırmacının konusu, amacı, yöntemi ve teknikleri, kapsamı ve sınırlılıklarının anlatıldığı “giriş” kısmı hariç, toplamda dört bölümden müteşekkildir. Bölümlere geçmeden önce giriş bölümünde yazar; araştırmacının evrenini teşkil eden Edirne’yi seçme nedenlerini açıklamış ve saha çalışmasının Edirne’de Romanların yoğun yaşadığı mahalleler örneklemelerinde gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Girişte ayrıca, yapılan nitel çalışmanın araştırmaya olan uygunluğu ana hatlarıyla aktarılmaya çalışılmış araştırmacının yöntemi konusunda geniş bilgi verilmiştir. Romanlar hakkındaki literatür de kısaca değerlendirilmiştir.

Eserin Birinci Bölümünde antropoloji ve etnolojinin temel konularından olan geçiş ritüelleri, ana kaynaklarından ve önemli teorisyenlerinden alıntılarla açıklanmıştır. Bu konuda sosyolojik ve antropolojik vurgular özellikle dikkat çekmektedir. Yazar, daha sonra geçiş ritüellerinin antropoloji ve din sosyolojindeki yerine vurgu yaparak, geçiş ritüellerinin antropoloji ve etnolojinin yanı sıra, din sosyolojisine konu olmasının sebeplerini ortaya koymaktadır. İşte tam da bu noktada Edirne Romanlarına ait geçiş ritüellerini din sosyolojisi açısından araştırmacının gerekliliği ve imkânı temellendirilmektedir. Yazar bunu yaparken, Durkheim ve

Ziya Gökalp başta olmak üzere Parsons, R. Bellah ve Collins gibi klasik ve çağdaş işlevselci sosyologlara konu ile ilgili atıflar yapmaktadır.

Mayall'a (2004:311) atıf yaparak, "*Çingene kimdir? Sorusu sorulmaya ve tartışılmaya devam edecektir*" sözü ile İkinci Bölüme başlayan yazar, dünya üzerinde etnik ve kültürel öğeleriyle Romanların geçmişten günümüze tanımlamaya devam etmiş olduğunu ve bunun bu şekilde devam edeceğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu bölümde Çingene ve Roman adlandırmalarının epistemoloji ve ontolojisi hakkında bilgi verilmiş, kitapta Çingene yerine Roman isminin kullanılmasının nedenleri açıklanmıştır. Yazar bu bölümde verdiği bilgilerle, geçmişten günümüze Romanların yaşadıkları coğrafya ve farklı topluluklarla gerçekleştirdikleri temaslarını gözler önüne sermektedir. Bu bölümde yer alan ve Romanların dünya üzerinde yaşamış oldukları (çeşitli örnekler sunularak) sosyal sorunlar, zorluklar ve maruz kaldıkları kötü muamelelerin tarihsel ve sosyolojik aktarımı oldukça dikkat çekicidir.

Eser, günümüzde Türkiye'de yaşayan Romanların 20. yy. da Avrupa'dan göç ederek geldiklerinin ifade edilmesinin yanında, bu olguya ait farklı perspektiflerin olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanında ülkemizde Romanlara verilen isimlere örnekler verilerek bunların sosyolojik ve dini alt yapıları; bağlı buldukları mezheplerden konuştukları dillere kadar bölgelere göre farklılaşabileceği çeşitli kaynaklardan atıflar yapılarak temellendirilmeye çalışılmıştır. Eserin İkinci Bölümü Türkiye'de 81 ilde yaşayan tahmini Roman nüfusu ve bunun sosyal etkilerinin aktarımı ile sona ermektedir.

Eserin Üçüncü Bölümü Edirne'nin sosyal, kültürel, tarihi, coğrafi, demografik ve dini yapısı hakkındaki bilgilerle başlamaktadır. İleriki sayfalarda ise, Edirne'de yaşayan Romanların kökenleri, göçleri, tarihsel süreçte nüfus yoğunlukları, yerleşim biçim ve dağılımları hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar, yapılan görüşmelere de atıflar yaparak, Romanlar'ın kökenleri ve geldikleri yer hakkında kesin ve net bir bilgi sahibi olmadıkları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yazar daha sonra Romanların eğitim, iş olanakları, meslek grupları hakkında bilgiler vermekte, Edirne Romanlarının aile yapısı, ev içi sosyal yaşam ilişkileri ve koşulları, evlenme biçimleri ve aile tipleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Bunun yanında Romanların kullandıkları dil ve kültürel özellikleri üzerinden, din fenomenine özelden İslamiyet ile olan temaslarına değinmektedir. Romanların tarihsel süreçte dini yapısının şekilleniş sürecinin genel bir çerçevesi çizilmiştir. Yazar, Dördüncü Bölümün hazırlığına Üçüncü Bölümün sonunda başlamış ve Romanların geçiş ritüelleriyle din olgusu ilişkisinin daha iyi anlaşılmasında sağlam bir temellendirmeye gitmiştir.

Dördüncü Bölümde Romanların kadim kültürel ve dinsel etkinliklerine dikkat çekilirken, sosyal değişme realitesi karşısında, Romanlarda da bir takım değişmelerin meydana geldiği vurgulanmıştır. Yazar, Dördüncü Bölümde bunların sebep ve sonuçlarına kısaca değindikten sonra, Edirne Romanlarında Değişim (Gebelik ve Doğum), Üyeliğe Kabul (Sünnet Düğünü ve Askerlik), Uyum (Nişan ve Evlenme), Ayrılık (Ölüm ve Cenaze Töreni), Mevsimsel Geçiş (Kakava Bayramı) şeklinde beş ana başlık ile geçiş ritüellerini sınıflandırarak incelemiştir. Katılımcıların görüşleri ve yapılan gözlemlerden elde edilen verilere göre, Edirne Romanlarının geçiş ritüellerinde dinin yeri örnekler ile irdelenmiştir. Özellikle bu bölümde din fenomeni, alt kimlik ve üst kimliklerin belirlenmesi ve şekillenmesinde kültürel benzeşme ve sosyal bütünleşmede oynadığı fonksiyonel etki çerçevesinde açıklanmıştır.

Dördüncü Bölümde elde edilen verilere göre, kadınların geçiş ritüellerini ve dini koruma eğilimlerinin erkeklerden daha güçlü olduğunu, genel olarak bu ritüellerin birlik ve beraberliği güçlendirdiğini, dinin işlevsel rolü aracılığıyla sosyal aidiyeti sağlamayı kolaylaştırdığını, dinin geçiş ritüellerinde Romanların toplumsal hafızasını güçlendirip dönüştürdüğünü ve bunları yeniden ürettiğini, dini pratiklerin kültürel etkinlikleri biçimlendirmekte ve bunların iç içe geçtiğini bu durumda da geçiş ritüellerini, sekülerleşme ve modernite karşısında Romanları daha dirençli hale getirdiğini, nihayetinde Türk-İslam sentezinin izleriyle şekillenmiş bir yapının fonksiyonel yapısını ortaya çıkardığını açıklamıştır.

Sonuç olarak, sosyal yapıları hakkında gerek hâkim toplumun ve gerekse bilim dünyasının çok yetersiz bilgiye sahip olduğu kültürel bir yapıyı tanıtmalarının, eseri öne çıkaran bir nitelik olduğu görülmektedir. Eserin saha çalışması sonucunda Roman toplumuna ait gelenek ve göreneklere Edirne örneğinde derlemesi ve literatüre kazandırmış olması, Roman toplumu hakkında bundan sonra yapılacak çalışmalara da kaynak teşkil etmiş olacaktır.

ETİK: Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Çalışmamın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.